

AHMEDİ'NİN DİLİ

Bir Kaç Söz

M. AKALIN

Şimdiye kadar Eski Anadolu Türkçesi metinleri üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır.¹ Bu çalışmaların büyük bir kısmı Ahmedî'nin ölümü (1413) ve çalışmamıza konu teşkil eden eserlerinin telif tarihinden önce kaleme alınmış metinleri konu edinirler. Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş'ın TDAY 1960-1961'de neşredilen ŞÇ'si ile Prof. Dr. Selahâttin Olcay'ın TE'sine esas olan metinler ise daha sonraki bir devrin mahsulleridirler. Elimizdeki araştırma arada kalan bu boşluğu doldurur.

Ahmedî, on dördüncü yüzyılın en mühim şairlerinden biri olduğu için Türk edebiyatı araştırmacılarının çoktan dikkatini çekmiş, hayatı ve eseri çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.¹¹

C. Brockelmann'ın Ahmedî ve Âşık Paşa'nın dilini mukayese eden¹¹¹ kısa bir çalışmasıyla bizim CH'de^{1v} gramer hususiyetleri bölümünde ortaya koyduğumuz küçük notlar dışında yazarımızın eserlerinin dili gereken ilgiyi görmemiştir. İlerideki bölümlerde Ahmedî'nin eserlerinin gramer yapısı bütün hususiyetleriyle ele alınacaktır. Burada dilinin daha öncekilerden farkı nedir, onu ortaya koymaya çalışacağız.

Türk dilinin bu devri ve sahası ile uğraşanlar Batı Türkçesini umumiyetle,

1 – Eski Anadolu Türkçesi,

2 – Osmanlıca,

3 – Türkiye Türkçesi

ⁱ Bkz. *Ahmedî, Cemşid ü Hurşid*, İnceleme-Metin-İndeks, Mehmet Akalın, Doktora Tezi (1969). s. 57-66.

¹¹ Bu araştırmaların belli başlıları şunlardır. "Ahmedî", Fuad Köprülü, *İslam Ansiklopedisi*. "Ahmedî ve Dâsitan-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân ve Cemşid ve Hurşid mesnevisi", Nihad Sami Banarlı, *TM VI*, 1939. "Leben und Weltbild des altosmanischen Dichters Ahmedî unier besonderer Berücksichtigung seines Diwans" Tunca Kortantamer, *Islamkundliche Untersuchungen*, Band 22, Freiburg im Breisgau 1973.

¹¹¹ "Altosmanische Studien I. Die Sprache 'Âşyq.-Paşa's und Ahmedî's", *ZDMG LXXIII* (1919), s. 1-29.

^{1v} *Ahmedî, Cemşid ü Hurşid*, İnceleme-Metin-İndeks, Mehmet Akalın, Doktora Tezi (1969). Bu çalışmanın inceleme ve metin kısmı basılmıştır. Ankara 1975.

olmak üzere üçe ayırır ve Eski Anadolu Türkçesi'nin on üçüncü asırdan on beşinci asrın sonlarına kadar olan zamanı içine aldığı söylerler.^v

Prof. Dr. Z. Korkmaz Eski Anadolu Türkçesini iki döneme ayırır:

I. XI-XIII. asırlar arası Selçuklu Türkçesi Dönemi,

II. Eski Anadolu Türkçesi'nin ikinci dönemi: Beylikler Türkçesi (XIII-XV. yüzyıl ortalarına kadar uzanan dönem).

Ahmedî'nin eserleri yukarıda anılan ikinci dönemde kaleme alınmıştır. Hayatının büyük bir kısmını Germiyan Oğullarının himayesinde geçirmesine rağmen eserlerinin dili ile Beylikler Devri Türkçesinden şu hususiyetlerle ayrılır :

1. Beylikler Devri metinlerinde görülen *-van/-ven* birinci şahıs eki isimlerin sonuna gelmez. Birinci şahıs bildirme eki *-am/-em* (bkz. § 253) dir. Çekimli fiillerde ise sadece *eydürven* AIÜ 54b/17a örneğinde vardır.

2. *-ın/-in* birinci şahıs ekine sadece emir birinci şahıs çekiminde ve nadiren tesadüf edilir.^{vi}

3. İktidar fiilinin olumsuzunun çekiminde ağırlık *-a/-e*'den yanadır. Diğerlerinin örnekleri azdır (Bk. § 79).

4. Birden fazla heceli kelimelerin *-ğ/-g*'leri düşerken kendisinden önceki düz dar ünlüleri yuvarlaklaştırdığı biliniyor. Bunlardan bazıları daha önceki metinlerde de düz darlaşılarak yeniden uyuma girmiştir. Fakat diğer metinlerde ya tamamıyla *aru* (bk. MZB indeks) yahut *arı/aru* (bk. SV indeks) olarak geçen ve "temiz" manasına gelen kelime metinlerimizdeki bütün örneklerinde *arı* (CH 7/46) şekliyle yeniden dudak uyumuna girmiştir.

5. Metinlerimizdeki birçok ekte dudak uyumuna girme temayülü görülmektedir (meselâ bk. *-uban/-üben*, *-ıban/-iben* § 48, *-up/-üp*, *-ıp/-ip* § 47, *-ñuz/-ñüz*, *-ñız/-ñiz* § 55).

Yukarıda saydığımız hususiyetlerinden dolayı, Ahmedî eserlerini on dördüncü asrın sonlarıyla on beşinci asrın başlarında kaleme almasına ve hayatının büyük bir kısmını on dördüncü asırda Germiyan Oğullarının himayesi altında geçirmesine rağmen dilinin gramer yapısı itibarıyla Selçuklu ve Beylikler Devri Türkçesinden ayrılır, daha çok Osmanlıcaya yaklaşır.

Yukarıda anılan tasniflere göre Eski Anadolu Türkçesinin on üçüncü yüzyıldan on beşinci yüzyılın ortalarına ve sonlarına kadar devam ettiğini, bu zamanı içine aldığı düşünürsek, üzerinde çalıştığımız metinler Eski Anadolu Türkçesinin ilk Osmanlıca devrini temsil ediyorlar demektir.

^v Bk. DK s. 349.

^{vi} Gerçi bu ek Klasik Osmanlıcada da yer yer kendini muhafaza etmiştir: *Yahup vücudımı pervâne-veş tebâh ederin/O şem'-i havşala-sûzı görünce âh ederin*, Nâilî (bkz. *Nâilî-i Kadim Divanı*, Dr. Halâl İpekten, İstanbul 1970, s. 385). O halde geniş zamanın birinci şahsında Ahmedî'nin eserlerinde *-ın/-in* ekinin bulunmaması dikkat çekicidir.

KISALTMALAR *

- ADBM *Ahmedî Divanı*, British Museum or. 4127 AH 843.
- ADH *Ahmedî Divanı*, Süleymaniye Ktb. Hamidiye 1082.
- AIÜ *Ahmedî'nin İskender - nâme'si*, İstanbul Üniversitesi Ktb. Ty. 921.
- Alt. *Alttürkische Grammatik*, A. von Gabain, Leipzig 1950.
- ATB *Atebetü'l-Hakayık*, Edip Ahmed B. Yükneki, Reşid Rahmeti Arat, İstanbul 1951.
- BH "Eski Bir Türk Dili Yağigârı", Prof. Dr. S. Buluç, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. VI, s. 119-131, İst. 1955 ve C. VI, İst. 1956.
- CH *Cemşid ü Hurşid*, İnceleme - Metin - İndeks, Mehmet Akalın, 1969.
- CI *Cerrahiye-i İlhaniye*, Dr. Vecihe Kılıçoğlu (Hatiboğlu), Ankara 1956.
- ÇH *Ahmed Fakih, Çarh-nâme*, Mecdut Mansuroğlu, İstanbul 1956.
- DAO "Das Altosmanische", Mecdut Mansuroğlu, *Philologiae Turcicae Fundamenta I*, Wiesbaden 1959, s. 161-182.
- DK. *Dede Kerkut Kitabı II, İndeks - Gramer*, Doç. Dr. Muharrem Ergin, Ankara 1963.
- DLT *Divanü Lügat-it-Türk Dizini*, Besim Atalay, Ankara 1943.
- ETY *Eski Türk Yazutları*, Hüseyin Namık Orkun, İstanbul, I 1936, II 1939, III 1940, IV 1941.
- KD *Etudes sur la langue Vieille - Osmanlie*, Zajaczkowski, *I-Calila et Dimna*, Krakowie 1934.
- MZB *Marzuban - Nâme Tercümesi*, İnceleme - Metin - Sözlük - Tıpkıbasım, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz Ankara 1973.
- SN *Altosmanische Sprachtudien zu Süheyl ü Nevbahâr*, Tahsin Banguoğlu, Breslau 1938.
- SV *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, Mecdut Mansuroğlu, İstanbul 1958.

* Bu araştırmayı hazırlarken pek çok eser gözden geçirilmiştir. Fakat metin içinde bir defaya mahsus olmak üzere geçenler veya hiç zikredilmeyenler için ayrı bir bibliyografya hazırlama ihtiyacı duyulmamıştır. Eski Anadolu Türkçesi ve onunla ilgili diğer sahalara üzerinde durmak isteyenler ŞÇ, TE, MZB ve CH'ye bakmalıdırlar. Yukarıda adı geçen eserlerdeki bibliyografyaya şu çalışmayı da eklemek gerekir : *Ahmed Fakih, Kitâbu Evsâf-ı Me-sâcidi'ş-Şerife*, Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, Ankara 1974.

- ŞÇ “Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerinde Gramer Araştırmaları”, Faruk K. Timurtaş, *TDAY*, I 1960, II 1961.
- TG *Türkçenin Grameri*, Tahsin Banguoğlu, İstanbul 1974.
- TE *Tezkiretü'l-Evliyâ (tercümesi) İnceleme - Metin - İndeks*, Dr. Selahâttin Olcay, Ankara 1965.
- TR I *Tervihü'l-Ervâh*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. R. 1681.
- TR II *Tervihü'l-Ervâh*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. H. 1986.
- TTS *Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yayını, Ankara, I 1963, II 1963, III 1967, IV 1969, V 1971, VI 1972.

YAZILIŞ (İMLÂ) ÖZELLİKLERİ

1. Ahmedî'nin eserlerinin inceleme konusu yaptığımız nüshalarında, diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, Uygur, Arap ve Fars imlâsının izlerine sık sık rastlanmaktadır.¹

Metinlerimizde ünsüzler için kullanılan işaretler sayı bakımından Arap alfabesine ilâve edilen Farsça harfleri de bütünüyle içine almaktadır. Türkçe kelimelerde bazı seslerin tespitinde iki işaret birden kullanılmıştır: *saç* صَچ ، سَچ gibi. Yeri gelince bu meselelerden söz açılacaktır.

Türkçede sekiz ünlü vardır. Eski Anadolu Türkçesi yazısına esas olan Arap alfabesinde bu ünlüler ا , و , ی harfleriyle karşılanmaktadır. Bu bakımdan Türkçe kelimelerin ünlülerinin tespitinde, bazı hallerde güçlük çekilmekte, hatta bazı kelimelerin bazı seslerinin okunuşu hususunda kesin bir yargıya varmak çok kere mümkün olmamaktadır: *oyan-/uyan* – gibi. Bu meselelerden de yeri geldikçe bahsedilecektir.

İncelememizin imlâ özellikleri bölümünün fazla uzatılmasından çekinildiği için metinlerimizde tespit edebildiğimiz bu hususla ilgili konular, genel görünümü ile ele alınmış, eklerin yazılışı bu bahisler içinde eritilmiş, onlar için ayrı birer bölüm açılmamıştır.

İmlâ özelliklerinden bahsederken, bilhassa ünlülerin yazılışında inceleme konusu yaptığımız eserlerin, aruz vezni ile yazılmış olmaları dikkate alınmış, yazılışa aruzun ne derece bir tesir icra ettiği yeri geldikçe gösterilmeye çalışılmıştır.

a ve e Ünlülerinin Yazılışı

2. Metinlerimizde a ve e ünlüleri üstün َ, üstünlü elif ِ, medli elif َ, medli üstünlü elif ِ ve iki gözlü he ه ile gösterilmiştir.

a) Üstün َ

Bu işaret genellikle iç ve bazen de son seslerin yazılışında, aşağıda gösterilen örneklerden de anlaşılacağı gibi Türkçe kelime ve eklerde imale yapılmayan yerlerde kullanılır.

Bu addan اِدْرَمَ اِيْدَرَمَ ben بن sini tenzih ADH 218b/2

Didi ah itme anañ اٰكْ اِشْتَمَسُوْن AIÜ 12b/3b

¹ Eski Anadolu Türkçesinde Uygur, Arap - Fars yazı geleneği hakkında toplu bir bilgi edinmek için bk. DAO.

Tamardan طَمْرَدَنْ kamu 'uzva عُضْوُ yeri vardur TR I 8b/4
 Pes anı habb idüp gölgede كَلْكَادْ kırıd TR I 187b/13
 Günāha كُنَاْ tevbe-y-ile göz yaşını şalgıl صَلْبِغْل kim ADBM 12a/14
 Otura ol şuda صُودْ kim renc ola dūr TR II 171b/5
 İçilse taşra طَشْرْ çıkarur cenini TR I 124b/6
 Berāber eyleyen اَبْلَيْنْ leyl ü nehārı
 Getürdi كُورْدِيْ şükr uş faşl-ı nev - bahārı CH 25/16-17

Metinlerimizde bu kuralın dışında nadir örnekler de vardır. Meselâ aşağıdaki mısırda tamar kelimesinin ilk hecesi uzun okunması gerektiği halde üstün ile harekelenmiştir :

Ulu tamardur طَمْرَدُزْ ul arhada اَرْحَادْ mevzū' TR I 324a/9

b) Üstünlü Elif ا

Üstünlü elif, metinlerimizde ön seslerde vezne göre kısa, iç ve son seslerde de uzun okunmak icap eden yerlerde kullanılmıştır. Örnekler aşağıdadır :

Ciger kanıyla cānda قَانِيْلَهْ جَانْدَا bislenürken ADH 14a/10
 Döşegüm دُشَاكُمْ toprağ u örtüm hevādur CH 12/21
 Aç اَجْ gözüñi hazāna eyle اَيْلَهْ nazār ADBM 14b/6
 Yüzüñe göz ki yavuz يَاوُزْ baħa بَاخَهْ çıhsun ADH 92b/5
 Açığa اَجْلِغَا ugradı اَغْرَادْ aşhābı tamām AIÜ 55a/10b
 Alāmat aña اَنَاْ tendegi تَنْدَاغِيْ nahāfat TR II 308b/15
 Orada اورَادَاْ çıkdı bir cādū-y-ı ser-keş CH 25/48
 Şeb-i kadr oldı bu gice كِيَجَا durişgil
 Anı اِنِيْ ihyā idelüm اِدْلُمْ tiz irişgil CH 46/7-8

Nadiren bazı kapalı hecelerde üstün yerine üstünlü elif kullanılır. Aşağıdaki mısırda tağdan kelimesi üstünle değil, üstünlü elifle yazılmıştır :

Çü tağdan طَاغْدَنْ şubh gösterdi efser-i-zer CH 59/1

c) Medli Elif آ

Ön, iç ve son seslerde vezne göre uzun okunması gereken hallerde kullanılır. İç ve son seslerde kullanılışı seyrekdir. ADH'de ön seslerde medli üstünlü elif kullanılmaktadır.

Hıtā'dan bī-ħatā isdeye اِسْدَايَهْ ol bāç CH 6/52
 Gidergil aradan اَرْدَنْ benlik hicābın CH 1/5
 Dil bigi اَغِزْلاردا آغِزْلَرْدَهْ söylenen benüm AIÜ 16a/24b
 Dögüp eleyibenüñ اَلَايَانُكْ yoğrıla hem TR II 66/7
 Geçi eti اَيْتِيْ şıgır eti اَيْتِيْ zarar dur. TR I 185b/7
 Girdiler evinde اَوْنْدَهْ anı اَيْتِيْ dutdılar AIÜ 58b/21b
 Ya tağun طَاغُنْ erügi اَرْكِيْ kim ola dermān TR II 176a/3
 Cām alsun eline اَيْدِ اَيْدِ eyid اَيْدِ ol ... ADBM 173b
 Gönül elinde اَلْنِدَهْ olmuşam giriftār CH 30/102

d) Medli Üstünlü Elif \bar{a} (*)

Genellikle ADH'de ön seslerde kullanılmakta, ilk seslerde kapalı hece-lerde imale yapılması gerektiğini göstermektedir. Sadece ADH'de kullanılan bu işaret aynı zamanda sadece *a* sesinin işaretidir.

Bu ömrüñ dādını alğul أَلْغُلْ *cihāndan* ADH 199a/1

Dil ü cān albanuñ أَلْبَانُ *oldı cān sākin* ADH 15b/1

Urur taşlar طَشَلَارْ *gögsine bu taşlar* ADH 107a/16

e) İki Gözlü He ه ه ه

Metinlerimizde iki gözlü he ه Türkçe kelime ve eklerin yazılışında genellikle son seslerde, seyrek olarak da iç seslerde kullanılmıştır.

Baħa بَاخَا ADBM 145b/10, *baħduħda* بَخْدُقْدَه ADBM 187a/13, *baħa* بَاخَا AİÜ 51b/1b, *başara* بَاشَرَه ADH 154a/10, *baħtı karanuñ* بَخْتِ قَارَه نُكْ ADH 84b/7, *belürince* بَلُورُنْجَه TR I 135b/7, *bisle* بَسْلَه AİÜ 26a/14 'adli birle *عَدْلِ بِرْلَه* AİÜ 55b/5b, *bögrülce* بُوْغْرُلْجَه TR I 121b/4, *böyle* بَيْلَه TR III185b/13, *bularca* بُلَرْجَه TR I 301b/4, *degme* دَكْمَه *şu-y-ıla* ADH 40a/9, *idesiz* اَيْدَه سِزْ *bunda karar* AİÜ 23a/26b, *dilegince* دَيْلَه كَنْجَه AİÜ 64a/15b, *ince* اِنْجَه TR I 63b/7, *irte gice* اِرْتَه كِيْجَه AİÜ 52b/4a, *nesne* نَسْنَه AİÜ 11b/8b, *kanda* كَنْدَه AİÜ 55a/21a, *nice* نِيْجَه AİÜ 31b/4b, *nişe* نِيْشَه AİÜ 39b/25b, *unıdasın* اُونْدَه سِنْ ADH 238a/6, *yağmura* يَغْمُورَه ADH 170b/15, *yüce* يُوجَه TR I 24a/8, *açlıkda* اَحْلِقْدَه TR I 210b/4, *işâret-ile* اِشَارَتْلَه ADH 8a/17, *anay-ıdı* اَنَه يَيْدِي CH 14/11, *öginde vü dilinde* اُوْكَنْدَه وَ دِلْنْدَه CH 21/45, *ide bilürse* اَيْدَه بِيْلُرْسَه CH 26/36.

ı, i Ünlülerinin Yazılışı

3. Metinlerimizde ı ve i ünlüleri, esre, esreli elif, elif ye, esreli ye, esreli hemze, esreli iki gözlü he ve medli ye ile gösterilmiştir.

a) Esre ı

Genellikle vezin icabı kısa okunmak durumunda olan iç ve son seslerde kullanılmıştır.

İrdi اِرْدِ *agrımış göze* *Haħ'dan amān* AİÜ 55a/14b

Çü agrır اَغْرِرْ *göze anı taħtır ideler* TR II 41b/6

Seni سِنْ *isdeyü gözüm toldurdu kanı* ADH 269b/7

Yazılı يَزَلُو *alnında* اَلْنِنْدَه *devlet āyeti* AİÜ 24b/23b

Benefşe geldi كَلْدِ *olmuş zülfi rengin* زُلْفِي CH 12/17

b) Esreli Elif ا

ı, i ön seslerinin işaretidir. Vezin gereği kısa okunmak durumunda bulunan açık hecelerde mutlaka esreli elif kullanılır. Kelime başındaki kapalı heceler için bu kaide daima geçerli değilse de, bu tip hecelerde de ı ve i ünlüleri çoğunlukla esreli elifle yazılmıştır.

(*) Burada ve ilgili örneklerde med işareti altında üstün de vardır. Ancak ikisinin birden basılması mümkün olmamıştır.

Gerçi ırag اِراغ itdi ائدی beni senden raķib ADH 29a/16
 Ecel cāmını içdiler اِجْدِيلِر dem-ā-dem ADBH 17b/5
 Anı taķdīm idersevüz اِدْرَسَاوَز revādur TR I 63a/11
 İginmeg - ile اِكِنْمَاكِيَه cehd idip cenini
 Çıhara kim budur çāra yaķini TR II 154a/4
 İrişüp اِرِيْشُب seyl-i Tūfān'ı getürdi CH 47/16

c) Elif Ye اِ يَ

Türkçe kelimelerin başında açık hece teşkil eden ı ve i'ler uzun okunmak gerekiyorsa, yani imale varsa, elif ye ile yazılmaktadırlar.

Hem ef'ī ilanūñ اِبْلَنْك nehşime dāfi' TR I 88a/2
 Irağsa اِراغْسَه cemāluñ Aħmedī'den ADBM 83a/13
 Müberred idiben اِيدِبِن kar-ıla her dem TR II 10b/5
 Döndi girü gitdi ilinden اِيلَنْدِن yaña AIÜ 65/3b
 Cemāluñ irahsa اِراغْسَه hayāluñ hōd gönüldedür ADH 233a/13
 Benüm iñildüm اِيْكَلْدُمْ oda yaħdı üdı ADBM 193a/10
 Nevāda rāst it bir iki اِيْكَ dem sāz CH 30/60

Kelime başında ı veya i kapalı hecenin ilk sesini teşkil ediyorsa, elif ye ile yazılabilir.

Eyüb'a dahı irmedi اِيرْمِدِ bu resm-ile belā ADH 11a/15

d) Medli Elif ve Ye اِ يَ

Kelime başındaki ı ve i'lerin tespitinde kullanılır. ADH'de sık sık görülen bir yazılış şeklidir. AIÜ, TR II ve TR I'de de seyrek de olsa rastlanır. İmaleli okunmak gerektiğine işaret eder.

İçdi اِچْدِي Aħmedī bādei çün bezm-i ezelde ADH 36a/13
 Ağzuñuñ penhānı rāzın nice idem اِيدِم şerh kim ADH 205a/17
 Kem gişi işin uluya inanmağıl اِيتْنَمَاغِل AIÜ 82a/2b
 Ki darb-ıla dahı içerü اِچِرُ girür ol TR II 59b/9

e) Medli Esreli Ye يَ

ADH'de rastlanan bir yazılış şeklidir. Vezin icabı uzun okunması gereken açık, imale yapılması gereken kapalı hecelerde kullanılır.

Yār diler دِيْرِ bugün ise yarına ADH 233a/12
 Kible itmiş-idi اِئْمِشِيْدِ kaşlaruñuñ tāķını gönül ADH 200a/9
 Firāķuñ odına kandil قَنْدِيْلِ bigi بِيْكَی ADH 170a/10
 Kan ol ki efser-i yāķūt urınur-ıdı اُورْنُورْدِي گُل ADH 189b/7
 Cān-ı 'aziz yār durur yār gişi كِيْشِ kim ADH 107a/16
 Meb'ūsın مَبْعُوْثِ سِيْنِ kamuya 'arab olsa ya 'acem ADH 151a/8
 Zülfüni fikir kıuram قِيْلْرَمِ her şām ADH 172a/15

f) Esreli Ye

Genellikle iç ve son seslerde vezne göre uzun okunmak gereken açık hecelerde kullanılır, kapalı hecelerde esreli ye'nin kullanılması düzenli değildir.

Nireden نِيرِدَنْ nireyedür نِيرِيَهْ ذُرْ gidişleri AIÜ 38a/20b
 Sinüñ سِينُكْ kapuñ durur baña maqşad dahıluñ ADH 93b/2
 Kapağını قَبَاغِنِي gözünüñ götüreler TR I 189b/14
 Ağız acılığı اَجِلِيغِي aña 'alāmet TR II 82b/10
 Kurlahıdan قُرَيْلَايِدَنْ işbu sebze çāder
 Kimesne görmedi كُرْمِدِي bu resme duhter CH 57/18-19
 Bu havās-ı zāhire çün oldı biş بِيَشْ AIÜ 56a/20b

g) Esreli İki Gözlü He ve Esreli Hemze

Farsça'dan geçmiş bağ niteliğindeki *ki*, *çünkü*, *gerçi* vs. gibi kelimelerdeki *ki*'lerin *i*'leri iki gözlü esreli he ile yazılırlar.

Metinlerimizde iki gözlü he ile biten kelimelerin yükleme hali ekleri, bazı hallerde araya koruyucu y almaz ve esreli hemze ile yazılırlar.

Belki بَلَكِهْ AIÜ 22a/25a, gerçi كَرَجِهْ ADH 12a/17, ki ADBM 71a/10, eyle ki اَيْلَهْ كِهْ CH 59/117

Fitnei فِتْنِيَهْ ADH 30a/14, goncei غُنْجِيَهْ CH 29/24, guşşai غُشْشَايِ ADH 101b/13, lālei لَالِيَهْ ADH 101a/4, nāmei نَامِيَهْ AIÜ 15a/26a.

o, u, ö, ü Ünlülerinin Yazılışı

4. Kalınlık - incelik ve darlık - genişlik yazılışta ayırt edilmemektedir. Kelime bünyesinde mevcut ünsüzlere bakarak kalın ve ince ünlüleri bir dereceye kadar ayırmak mümkündür. Fakat darlık - genişlik hususunda elimizde bir karine bile yoktur. Bu durum Arap harfleriyle yazılmış bütün eski metinlerimiz için geçerlidir. Yukarıda anılan ünlüler metinlerimizde ötre, ötreli elif, elif vav, medli vav, medli elif vav, vav medli elif ile gösterilmektedirler.

a) Ötre ُ

Vezne göre kısa okunmak gereken açık hecelerde kullanılır. Kapalı hecelerde ötre yerine vav yazıldığına da sık sık şahit olunmaktadır.

Baş virmez ayruğa اَبْرَغَا ki_ola tāt-ı ser Aḥmedî ADH 18b/2
 Diyesin kim boğıla بُوغِيَلَهْ işbu şayru TR II 68a/a
 Çerh döndükce دُونْدُوْجِهْ ki döner دُونْرُ rūzigār
 Bahtuñي بَاخْتِكِي pāyende itsün اِئْسُونْ kirdigār AIÜ 17b/4b
 Yüzine يُوْزَنَهْ baḳduḳda بَقْدُقْدَهْ şanur-ıdı صَانُوْرِيْ mihir AIÜ 65a/10b
 Melāmet virmesün وِرْمَسُونْ gönlüne كُوْكْلُوْكَ kādır TR I 63b/11
 Kōdı قُوْدِي toprağa طُرَاغَهْ gül gibi ruḥ u ser CH 58/84

Yukarıdaki örneklerde vav ile yazılan *o*, *ö*, *u*, *ü* ünlüleri ya kapalı yahut da mısra ve beyitlerin vezinlerinden de anlaşılacağı gibi uzun okunması gereken açık bir hece teşkil ederler.

b) Ötreli Elif ا

Ön seslerde kullanılır. Açık hecelerde ötreli elif kısa okunmak gerektiğinin işaretidir. Metinlerimizde *ol* kelimesinin *o*'su hiç bir şekilde ötreli elifle yazılmaz, elif vav'la yazılır.

- Ocağa أجاغه *bişmişinden unşuluñ rāst* TR I 141a/1
 Eger oğlanda اغلنדה *olursa bu hālet* TR I 43a/10
 Ana oğulsuz اغلسز *urmayaydı bir demi* AIÜ 74b/15b
 Her ki Ahmedî'nüñ oğır-ısa احرسیه *derd - nāmesin* ADH 11b/3
 Kıldı ortancı oğlını ارتنج اغلیني *ser-leşger ol* AIÜ 61b/6a
 Elin ayagın oviban اوین *yuyalar* TR II 4a/4
 Oturdu اتردی *taht üzre şād u hurrem* CH 22/69
 Akıl ol kim bunu ögmeye اكمایه *yire* AIÜ 37a/18a
 Ögüme اگومه *gelicek fikr-i ser - encām* ADH 178b/4
 İder oğlanlaruñ öksürdügin اكردوگین *def* TR I 127a/14
 Ölevüz الاوز *ayruğa kala dimezler* TR II 222b/2
 Ya ölmedin المادین *ya olmadın اولمادین bu rencür* CH 20/94
 Her kirpügüm ucındana اجندن *har Nıl-ile Furāt* ADH 37b/7
 Diye Tūbî durur uçmağ اجماغ *içinde* ADBM 172a/8
 Ugradı اغردی *bir halka anda bi-kıyās* AIÜ 22a/30a
 Ulaşuğ الاشوخ *bir birine aşl-ı sevdā* TR I 345b/12
 İki gözini anuñ uyhu ائحو *aldı* CH 39/68
 Üçincide اچنجيده *durur ol yābis ü hār* TR I 123a/14
 Üfüre افوره *burnı delüğine anuñ* TR I 192a/9
 Ürkiben اركين *mecmū'ı kaçdılar devān* AIÜ 36b/27b
 Olur üsti استی *anuñ ebyaz altı aḥmer* TR II 190b/8
 Bizüm üstümüze استومزه *döner bu medār* ADH 53a/17
 Bir ayag üzre ازره *istiğfāra tırmuş* CH 15/103
 Uzanup ازائب *kāmeti Tūbî'ye yitmiş* CH 9/52

c) Vav و

İç ve son seslerde kullanılır. İç seslerde bazı istisnalarla uzun okunmak gerektiğini gösterir. Kapalı hecelerde vav veya ötre yazılması bakımından bir kaide yoktur.

- Haḫdan ayruğı ابروغي *göñülden sür düriş* AIÜ 68a/2b
 Açuḫ اچوخ *ola ki ire aña hürşid* TR I 103b/5
 Gözinden كوزندن *Dicle aḫdı Aḫmedî'nüñ* ADH 49a/9
 Yüzüñi يزوكي *gül görüben hurrem olmuş* ADBM 115b/5
 Kulah قولاخ *ardında koltuḫlarda peydā*

Olur evrām buılarda بُوَطْلَرْدَه i dānā TR II 188a/11
 Ağulu اَغُولُو oğ zaḥmına dermān bil anı TR I 113b/1
 Yatur يَتُوْر bālini seng ü pisteri ḥāk CH 34/30
 Ki bu gice yirümüze يِرُوْمَزَه varalum وَرَالُوْم
 Girü گِرُو yarın işige yüz sürelüm سُرَالُوْم CH 35/23-24

d) Medli Vav و

Sadece ADH'de kullanılan bir yazılış şeklidir. Uzun okunmak gerektiğini gösterir.

Lāleye bu بُو gam urdı dāğ-ı ciger ADH 177b/5
 Cemālında anuñ hiç yoḥ يُوْخ nakışı ADH 265b/7
 Ki yarın ḥāl n'olisar تُوْلِسَر gümāndur ADH 91a/16
 Her ne söz kim nazm ide olur اولُوْر ol dürr-i şemīn ADH 201a/3
 Yüzüñ ḥayāsı lāleli dil-suhte سُوْحْتَه ider ADH 101a/4
 Düşmişem yüzümi ḥāk idiben yoluña يُوْلُوْكَه ADH 131b/8

e) Medli Elif Vav او

Uzun okunmak gereken yerlerde sadece ADH'de kullanılır. Örnekleri nadirdir.

Gerekmez yar uran اُوْرُن zaḥma merhem ADH 183a/13
 Her ḫanda serv ola اُوْلَه yiri cūy-bār olur ADH 87b/11
 Biñ cām oluban اُوْلِبِن saña terk itse Aḫmedī ADH 160a/13
 Yaman şü nūr olur اُوْلُر eriyip küdüretten ADH 108a/15

f) Elif Vav او

Ön seslerde kullanılan bir yazılış şeklidir. Uzun okunmak gereken hallerde ötre kullanılmaz ama, kısa okunmak gereken hallerde elif vav'ın kullanıldığı görülür.

Ne oturmuşsin اُوْتُرْمِشْسِن ki efser irdi ber-ser CH 47/20
 Oraya اُوْرَايَه kim görindi çetr-i Cemşid CH 66/79
 Od اُوْد ider altını toprağdan ḥalāş AIÜ 1b/24b
 Od u اُوْدُو yıl durur ol toprağ-ıla şu TR I 5a/12
 Odlar اُوْدُلُر yanar içümde bu duzaḥ mı bilmezem ADH 81b/15
 Hezārān oḥ اُوْخ atar gamzeñ benüm cānuma her laḫza ADBM
 125b/14

Kim bir gez eylemedi biñ oḥda اُوْحْدَه ḥaḫā gözüñ ADBM 128b/9
 Ḥār olacak اُوْلَاچُق yirde sen gül olmağıl
 Dāğ uracaḫ اُوْرَاچُق yirde merhem kılmağıl AIÜ 8b/26b
 Öd ü اُوْدُو ḫalağda anı dir daḫı her 'uzv ḫamarda ADH 69b/12
 Ol ikinüñ ögüdine اُوْكُدِيْنَه duta gūş AIÜ 71b/7a
 Ḳudretini ḫālḫuñ görüp ögüñ اُوْكُكْ AIÜ 21a/30b
 Ḳapuña gelmişem şefā'at uma اُوْمَا ADH 54a/14

Güneş üç ^{أوج} *biñ yıl döner gögde tamām* AIÜ 42a/6a
 Üzildi ^{اوزلدى} *ola meger bu yüregümdegi tamar* ADH 105b/9
 Ney ünine ^{اونينه} *şāh içüp bir kaç kadeh* AIÜ 35a/19a

g) Vav Medli Elif ^{وآ}

Bu yazılışa sadece bir yerde rastlanmaktadır. Örnek aşağıda gösterilmiştir.

Talaya gördüğünü içmeye şu
 Olur gendü bigi ^{قَامُوا} *ısırdığı kamu* TR II 219a/1

ÜNSÜZLERİN YAZILIŞI

5. Ünsüzlerin yazılışı da ünlülerde olduğu gibi Arap, Fars, Uygur ve Orta Türkçe imlâsının izlerini taşır. Arapça'da *p*, *ç*, *ñ* sesleri yoktur. Metinlerimizde *p* ve *ç* seslerinin yazılışında Arap imlâsının tesiri ile cim ج ve be ب harflerinin de sık sık kullanıldığı görülür. Ama bu seslerin çim چ ve pe پ ile yazıldıkları haller de nadir değildir. *ñ* sesi genellikle kef ك veya üstte üç noktalı ge گ ile gösterilir. Bunun yanında Uygur ve Orta Türkçe imlâsının tesiriyle nun ve ge نك ile yazıldığı hallerde vardır.

Türkçe kelimelerde *s* sesi ince ünlü ihtiva edenlerde bir iki örnek hariç sin س ile yazılmaktadır. Kalın ünlü ihtiva eden kelimelerde se'lerin, çoğunlukla, sat ص ile yazılmasına rağmen sık sık kaide çıkarılarak sin ile de yazıldığı görülür. Metinlerimizde yan yana gelmiş iki aynı ünsüzü göstermek için şedde, *n* son sesini ifade için de tenvin işareti kullanılmıştır.

p Ünsüzünün Yazılışı

6. Metinlerimizde Türkçe kelimelerin başında *p* ب yazılışı ile karşılaşmaz. Bugün yazı dilimizde *p* olan *pınar*, *parmak*, *piş-* vs. gibi kelimelerin ön seslerinin metinlerimizde *b* olduğu anlaşılmaktadır.

İç ve son seslerde *p* yazılışında ise belirli bir kaide yoktur. Aynı kelime veya ekin *p* iç veya son sesleri bazan *p* bazan da *b* ب ile yazılmaktadır. Zarf-fiil eki -*p* için her ne kadar yaygın olan *b* ب yazılışı ise de, metinlerimizde *p* پ yazılışına da rastlanmaktadır. TR I ve TR II'de ise çoğunlukla bu ek *p* پ ile işaretlenmiştir. Tek tük de olsa TR I ve TR II'de son sesleri *b* ب olan bazı Arapça kelimelerin *b* ب son sesleri içinde *p* پ harfi kullanılmaktadır.

a) İç Seste *p* nin be ve pe ile Yazılışına Örnekler

deprenmegi ^{دېرئىمىكى} ADH 566/3 *Çapağdur* ^{چىغ دۇر} TR II 41a/2,
çapağ u yaş ^{چىاغ و ياش} TR II 41b/10, *ipligi* ^{ئىلىكى} TR I 226a/2, *kaplan* ^{قېلان}
 AIÜ 36a/9b, *kapusu* ^{قېوسى} ADBM 46b/5, *kirpi* ^{كېرپ} TR I

113a/8, *kirpük* كِرْبُكُ AIÜ 13a/23b, *kirpügüm* كِرْبُكُكُمْ ADH 37b/7, *kopıcağ* كُوبِجُ AIÜ 51a/Ib, *kopup durur* CH 28/34, *tapuñdan* طَبْرُقْدَنْ ADH 101b/3, *tapuña* طَابُوكَا ADBM 142b/13, *toprakdan* طَبْرُقْدَنْ AIÜ 20b/26a, *toprağun* طَبْرُقْغُكُ AIÜ 67b/4b, *toprak* طَبْرُقُ CH 2/17, *toptoludur* طَبْطُلُوْدُزُ CH 10/4, *toptoludur* طَبْطُلُوْدُزُ ADH 27b/17.

b) Son Seste *p* nin be ب ve pe پ ile Yazılışına Örnekler

Metinlerimizde gerundium eklerinin dışında son sesi pe olan Türkçe kelimeye rastlanmamaktadır. ADBM'de yapmak fiilinin emri bir yerde yap – بَپ ADBM 1363/11 şeklinde yazılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin son ses pe'lerinin be ب ile yazılacağı yerde pe پ ile yazılışının örnekleri bu bahsin c şikkında gösterilmiştir.

c) – *p* Gerundium (Zarf - Fiil) Ekinin *b* ب ve *p* پ ile Yazılışı

Bu ekin son sesi olan *p* TR*I ve TR II'de genellikle *p* ile yazılmaktadır. Diğer metinlerimizde genellikle *b* ile yazılmakta, *p* ile yazılışına dair örnekler pek fazla görülmemektedir.

Bağlanup بَعْلَنْبُ ADBM 86b/3, *bağup* بَاخُبُ ADBM 129a/2, *bişürüp* بِشُورُبُ TR II 6b/13, *bişürüp* بِشُورُبُ TR II 140a/10, *bogup* بُوْعُبُ AIU 65b/na, *boyanıp* بُوَيَانِبُ ADH 141b/4, *bükilüp* بُكِيْلُوبُ ADBM 94a/7, *çiharup* چَحَارُبُ TR I 152b/13, *çihup* چَحُبُ TR I 16b/14, *çürüyüp* چُورِيْبُ ADH 15b/10-5, *dirilüp* دِيرِيْلُبُ TR I 14a/6, *eleyüp* اَلَايِبُ 346a/12, TR I *içüp* اِچُبُ TR I 67a/3, *isteyüp* اِسْتِيُوْبُ ADBM 24a/12, *serā-perde urup* سَرَآپْرَدَه اُورُوبُ ADH 154a/10, *yanup* يَنْبُ TR I 16b/7, *açup* آچُبُ CH 1/13, *alup* اَلْبُ CH 31/9, *ayırup* أَيِرُوبُ CH 63/48.

d) Arapça ve Farsça Kelimelerin Son Seslerindeki *b*'lerin *p* ile Yazılışı

TR I ve TR II'de Arapça kelimelerin son ses *b*'lerinin *b* ب yerine *p* پ ile yazıldığına nadiren de olsa şahit oluyoruz. Farsça *cüllāb* جُلَّابُ ve ondan bir *l* düşmesiyle meydana gelen *cülāb* جُلَّابُ kelimelerinin son sesleri bir kaç yerde *p* پ ile yazılmıştır.

'*Akre*p اَعْقَرِبُ TR II 135a/8, '*arap* اَرَابُ TR II 147b/12, '*aşap* اَعَصَبُ TR I 32a/3, '*şalep* شَالِبُ TR II 136b/13, '*talep-kār* طَلَبُ كَارُ TR I 65a/3, '*cülāp* جُلَّابُ TR II 136a/2, TR II 144a/7, '*cüllāp* جُلَّابُ TR II 147a/10, '*gālip* غَالِبُ TR II 33b/7, TR I 17b/5, '*bu tıp* بُوْطِبُ TR I 5a/5.

ç Ünsüzünün Yazılışı

7. Metinlerimizde ç ünsüzü cim چ ve çim چ ile karşılanmaktadır. Yazılışta belirli bir kaide yoktur. ADBM Arap imlâsının tesiriyle çoğunlukla cim'i چ tercih etmektedir.

Açlıg elinden أَلْبَلُغُ الْيَدَنِ AIÜ 30b/17a, *açup* أَجِبُ AIÜ 49a/16b, *açuğdur* أَجِدِي ADBM 19a/12, *aç niğabi* أَجْ نِقَابِي ADH 156/a1-1, *açdı* أَجِدِي ADH 74b/10, *geçdügince* كَجِدُو كِنَجِهَ AIÜ 33b/16a, *geçiniñ* كَجِي نَكْ *südüni* TR II 16a/1, *geçi* شَاچِي TR I 304b/a, *geçince* كَاچِنَجِهَ AIÜ 74a/12b, *geçse* كَجَسِهَ ADH 164b/5, *geçürdüñ* كَجُورْدُوكْ ADH 53a/1, *kaşçı* قَمَجِي AIÜ 47a/21b, *kaşçısı* قَمَجِسِي ADH 30b/15, *geçdüñ* كَجِدُو كْ CH 4/83, *uçardı* أُوچَرْدِي CH 8/64, *içdi* اِچْدِي CH 10/73, *içinde* اِچِنْدِهَ CH 13/3-4, *içdiler* اِچِدِلِرْ CH 61/51.

ç ön sesi metinlerimizde genellikle cim چ ile yazılır. Aşağıdaki örnekler bu kaidenin dışındadır:

Çıkarlar چِقَرَلِرْ CH 45/82, *çıhıdı* چِخْدِي ADBM 175a/3, *çeri* چِرِي AIÜ 19a/3b, *çeyneyibenüñ* چَيْنِي نِي بَانَكْ TR II 170b/3, *yayından çıkan ok* ADBM 42a/7, *çıhar* چِخَرْ ADBM 152a/10, *çiçek* چِيچَكْ ADBM 62b/8, *çiçekler* چِيچَكَلِرْ ADBM 42a/7, *çok* CH 39/27, *çokdur* ADBM 104a/1, *çıhuban* ADBM 155a/2, *çözildi* چُزِلْدِي ADBM 44a/4, *çöziserem* چُزِسِرِمْ AIÜ 13a/3b, *çözildi* چُزِلْدِي AIÜ 32b/24a.

c sesi ihtiva eden Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin bu sesleri aşağıdaki örneklerde çim چ ile yazılmıştır.

çiger چِگَرْ TR II 114b/10, *Çimşid* چِمِشِيدْ ADH 242a/6, *Çimşid'e* چِمِشِيدِهَ ADH 235b/7, *Çimşid'i* چِمِشِيدِي ADH 240b/2, *eçel çenginde* اِچَل چِنِكِنْدِهَ AIÜ 59a/19b, *çülñar* چُولْنَارْ TR I 304b/4, *çünbiş* چُونْبِيَشْ TR II 194b/12.

Çingiz özel isminin ilk ünsüzü metinlerimizde ashna uygun olarak çim چ ile (*Çingiz ü Tuğrul* چِنِكِيزْ وَطُقْرُلْ ADH 62b/8), *gice* kelimesi bir yerde *giçe* كِيچِهَ TR II 110a/13 şeklinde yazılmıştır.

g Ünsüzünün Yazılışı

8. Metinlerimizde tonsuz *k* ile tonlu *g* sesini ayıracak bir işaret vardır. Bu aynı zamanda *ñ* sesini de karşılayan üstte üç noktalı كْ *g'*dir. Ne yazık ki bu işaret *g* ve *ñ* sesi ihtiva eden kelimelerde sistemli olarak kullanılmaz. Aynı kelime bazan ك bazan da كْ ile yazılır. Metinlerimizde *k* ile *g'*yi ayırt etmede bize büyük ip uçları verir.

Belürdügi بَلُورْدُوكْچِي TR II 287a/1, *birliğine* بِرْلِيگِنِهَ AIÜ 29a/17b, *demregüye* دَمْرَشُوكْچِيهَ TR I 89b/II, *göglerde* گُوكْگُلَرْدِهَ ADH 26a/3, *gösderür* گُوكْسَارُرْ AIÜ 20a/9b, *gögüz* گُوكْگُوزْ TR I 79b/15, *digil* دِيگِلْ AIÜ 22a/15b, *irgürmege* اِرْگُورْمِهَ TR I 120b/1, *gül* گُلْ CH 10/94, *gelgil* گِلْ گِلْ CH 13/25, *menzil-gāhuñi* مَنْرِلْگَاهُوكْچِي CH 27/17, *dönmege* دُونْمِهَ CH 29/54, *degül* دِگُلْ CH 15/20, *getürmege* گِتُورْمِهَ CH 55/44, *gey* گِي TR I 79b/14, *bu gez* بُو گِزْ TR I 177b/5, *gögsine* گُوكْگِسِينِهَ TR I 245b/13.

Belürdügince بَلُورْدُوكْچِنَجِهَ *esdügince* اِسْدُوكْچِنَجِهَ ADH 27b/14, *bizüm bigileri* بِيزُومْ بِيگِي لَارِي AIÜ 16a/12a, *geydügi* گِيدُوكْچِي AIÜ 72b/6a, *geymiş-idi* AIÜ

4b/11b, *biñ gezin* AIÜ 56a/20a, *gicidüğine* TR II 69a/9, *gögsini* كُوكْسِينِي TR II 73a/2 *gögün* كُوكُكُ *yüzi* ADH 11a/17.

ñ Ünsüzü

9. Metinlerimizde *ñ* ünsüzü çoğunlukla ك ile gösterilmiştir. Adı geçen sesin ك nin üzerine üç nokta konulmadan yazıldığı haller de az değildir. Ayrıca AIÜ'de *tañrı* ve *kañlı* kelimelerinin ñ'leri ك veya كُ yerine ك veya كُ ile de işaretlenir. *ñ* sesinin ك , كُ , نك , نكُ , ile yazılışının örnekleri aşağıya çıkarılmıştır :

İñiledürse اِنْغِلَادُزْسَه ADH 82b/13, *iñiler* اِنْغِلِر ADH 82b/11, *añladuñ-ısa* اِنْغِلَادُكْسَه ADH 166a/1, *añcağ* اَنْجَق ADH 96a/2, *bañuñ* بَحُكُ ADH 145a/14, *deñiz* دَنْجِر *şuyıyla* TR I 122a/15, *siñir* سِيْجِر AIÜ 40a/28a, *toñuz* طُكُوز TR I 118b/9, *yiñilerdi* يِكِيلِرْدِي AIÜ 23b/28a, *aña* اَنْجَا CH 22/12, *göñül* كُوكُكُ CH 12/110, *anaña* اَنْجَا CH 10/9, *tañrı bünyādın* تَنْكِرْتُونُ AIÜ 60b/3b, *tañrıdan* تَنْكِرْدَنْ AIÜ 67b/8b, *tañrınuñ ferrāşıdur* AIÜ 66b/16a, *kañğlı* كَنْغَلِي AIÜ 37b/19b, *kañğlıyı* كَنْغَلِي AIÜ 36b/27b, *kañğlı-y-ıla* كَنْغَلِيه AIÜ 36b/24b, *kañlıya* كَنْغَلِيه AIÜ 36b/21b, *kañlı-y-ıla* كَنْغَلِيه AIÜ 41a/8b, *tañrıdan* تَنْكِرْدَنْ AIÜ 31a/1b, *tañrı* تَنْكِر AIÜ 56a/4b, *tañrı* تَنْكِر AIÜ 49b/12b, *tañrıdan* تَنْكِرْدَنْ AIÜ 68a/21b.

t Ünsüzünün Yazılışı

10. Metinlerimizde diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde² olduğu gibi kalın sıradan olan kelimelerin ön sesleri ط ince sıradan olan kelimelerin ön sesleri t ت ile yazılır :

Taldı طَالْدِي ADH 41b/15, *tañarda* طَانْرَدَه ADH 69b/12, *tañmuş* طَامِيْش ADH 220a/2, *tañlamak* طَالَمَق AIÜ 39b/9, *tañıban* طَانْبَان ADBM 131b/3, *tañla* طَالَه TR I 213b/1, *tañuklığıyla* طَانْقَلِغِيْلَه ADBM 92a/10, *tañdurup* طَالْدُرُپ AIÜ 16b/15a, *toñıp* طُونْجِپ TR II 23a/7, *toñuz* طُكُوز TR I 118b/9, *teke* تَكِه TR I 118b/11, *tükrukde* تُكْرُكْدَه TR I 267a/1, *türk kim* تُرْكِيْم AIÜ 30a/14a, *tütünlü* تُوتُونْلُو TR II 82b/4.

Aşağıdaki kelimelerde *t* kalın sıradan olduğu halde düzenli olarak ط yerine t ; ile yazılmaktadırlar :

Tağrı تَنْكِرِي AIÜ 60b/3b, *tavuk* تَوُق ADBM 102a/12, *tozar* تُوْرَز ADH 74b/11, *tozi* تُوْزِي ADH 81a/12, *tozıdur* تُوْزِدُر AIÜ 35b/12b.

Türkçe kelimelerin iç ve son seslerinde ince sıradan olan *t*'lerde olduğu gibi, kalın sıradan *ṭ*'lerin yazılışında da ط kullanılmıştır. *Tutak* ve *but* kelimelerinin yazılışları istisna teşkil ederler.

² Meselâ, bk: MZB § 40.

Tuṭaḡı طوطاغي ADBM 69b/2, *tuṭaḡuñuñ* طوطوڭوڭك ADH 157a/5, *tu-
taḡda* طوطاڭده TR II 215a/5, *tuṭaḡlardur* طوطاڭ لردر TR I 99b/9 *butlar-
daḡı* بوتلرداغي TR II 182b/2.

s Ünsüzünün Yazılışı

11. Eski Anadolu Türkçesi'nde ince sıradaki s'ler Türkçe kelimelerin ön, iç ve son seslerinde düzenli olarak sin ile yazılmıştır. Kalın sıradaki s'lerin yazılışında ise herhangi bir düzenlilik yoktur³. Metinlerimizde Türkçe kelimelerin ön seslerinde bulunan kalın sıradaki s'lerin Uygur yazı geleneğine uyularak ص yerine sadece س ile yazılışına örnek yoktur. Yalnız *sıçan* TR I 33b/15'de geçmekte ve sin س ile yazılmaktadır.

Bazı kelimelerde kalın sıradaki s'ler düzenli olarak sat ile yazılmışlardır :

Aşdılar اشدلر AIÜ 11a/8a, *aşıldı* اصلد CH 19/94, *kuşmaklığın* اصلوڭ قسملقن TR I 264b/1, *aşlanda* اصلانده TR II 175a/2, *aşlanuñ* اصلانك ADBM 29a/5, *aşşı* اصسى ADH 5a/7, *başup* باصوب CH 4/78, *ışlana* اصلانك TR I 100b/15, *oşanmışdı* اوشمىشدي AIÜ 46a/10b, *şalalı* صلالي ADH 259b/12, *şanasın* صناسن AIÜ 4b/14b, *şarardı* صرردى ADH 229a/7, *şaru* صارو ADH 102b/10, *şayru* صيررو ADH 198a/6, *şordılar* صردلر AIÜ 13a/31a.

Kalın sıradaki s'lerin bazan sat ص bazan sin س ile yazılan örnekleri de çoktur :

Isırdıḡı اىردوڭ *gişide* TR II 219a/4⁴, *ısıрмаḡda* اىرمقده TR I 193b/15, *ıdırup* اىدرب ADH 273a/3, *ıdırur* اىدروڭ CH 52/113.

Saça سچا *yüzine* TR I 266a/2, *şaçalar* سچالار TR II 111b/1 *saçar* سچر ADH 137a/7, *şaçdı* صاچدى ADH 145a/12, *şaçına* صچينه ADH 14a/13, *saçındaḡı* سچنداغي AIÜ 47b/4b, *saçları* سچلار ADH 241a/16, *saçuñ bigi* سچلڭ بكي ADBM 33b/14, *şaḡala* صاڭله TR II 118b/9, *şaḡaldıḡda* سچلده TR II 103b/9, *saḡın* سچن TR I 74b/15, *şaḡıngıl* صاچنڭل TR I 91a/3, *şaḡlamak* صچلماق AIÜ 34b/15b, *şaḡlamayan* سچلماين AIÜ 61b/9b, *sav* ساو ADBM 183b/5, *savmaḡ* صومع ADH 250b/9, *şaḡcar* سچر AIÜ 16b/2b, *şaḡciban* سچين AIÜ 47b/27b, *sıçrar* سچرز ADH 191b/4, *şıçrayan* سچراين AIÜ 22b/24b, *sıḡmaya* سچمايه ADH 152a/11, *şıḡmaz* سچمز AIÜ 40a/76, *şaḡmaḡ-ıla* سچمهيله TR II 89a/11.

– sı iyelik eki ile – suz yokluk ekinin s'leri daima sin ile yazılır. Aşağıdaki örnekler istisna teşkil ederler.

Saruşıyla صاروئيله TR I 320a/11, *şuşuz* اىسوز AIÜ 55a/8b, *kaşuşı* قاروئى TR II 133b/3.

³ Bk. MZB § 40, ÇH § 11, SV § 12.

⁴ *Isırmak* kelimesinin sin ile yazılması TR I ve TR II'ye has bir özelliktir.

Farsça *sağar* kelimesinin s'sinin yalnız bir defa sat ile yazıldığını görüyoruz :

Şāgar-ı yākhūt صَاغَرَ يَاقُوتِ ADBM 167b/11.

Su sözü metinlerimizde sat ص ile yazıldığı halde, TR I ve TR II'de sin ile yazılmış şu örneklere de tesadüf edilmektedir :

Suyı سُوِي TR I 71b/11, *gül suyu* سُوِي TR I 162b/12, *su-yı-la* TR II 118a/2, *su-yı-ıla* سُوِيْلَه TR II 112b/7, *suyı-la* سُوِيْلَه TR II 115a/6.

Eklerin Yazılışı

12. Metinlerimizde Türkçe yapım ve çekim ekleri çoğunlukla bitişik yazılmaktadırlar. Fakat Uygur imlâsında olduğu gibi, ayrı yazılan ekler de hatırı sayılacak kadar vardır. Bitişik yazılma yaygın bir yazılış tarzı olduğuna göre, buraya ayrı yazılan eklerden bazı örnekler alıyoruz :

Bakmañ بَقْ مَكْ AIÜ 70a/19b, *böyidür* بُوِي دُرُ TR I 13a/12, *çeyneyibenüñ* كِچِي جَكْ TR II 67b/9, *geçicek* كِچِي بُوِي يَلَه TR II 170b/3, *dibi-y-ile* دِيبِي يَلَه TR II 67b/9, *ne gişisin* كِشِي سِيْن TR I 138b/8, *qatılığı* قَاتِي لِيْغِي TR I 260b/7, *giciyüge* كِچِي بُوِي كَه TR I 122a/12, *kullıguña* قَوْل لِيْغَكَه ADH 66b/12, *koqusıdur* قُقُوسِي دُرُ ADBM 111b/12, *kullıgına* قَوْل لِيْغَنَه ADBM 185b/1, *ganılığı* غَنِي لِيْغِي ADH 189a/4, *ikincide* قُورِي سِيِي AIÜ 71b/5a, *kurısı* قُلُقُج دُرُ TR II 68a/13, *kullukcıdur* قُلُقُج دُرُ AIÜ 71b/5a, *şüriyibenüñ* سُورِي بَنَكْ ADH 85a/17, *kulaqlar* قَوْلُق لَاز TR I 297a/10, *şürıduhda* قُورِي دُخْدَه TR II 796/4, *tütıyem* طُوطِي يَم ADH 172b/10, *yigirmişer* يِكْرِمِي شَر TR I 194a/6, *qandur* قَان دُرُ CH 52/13, *eyitgil* اَيْت كِل CH 59/27, *örtisi-y-idi* اُرْتُوسِي يِيْد CH 59/44.

Bitişik Yazılan Kelimeler

13. Edat, bağ, ek fiil, zarf durumundaki bazı kelimelerle ve bazı sayılar, devamlı olmamakla birlikte, Uygur yazı geleneğine uygun olarak yer yer bitişik yazılırlar. Bazı örnekler aşağıda gösterilmiştir :

Ben dañı بَنْدَحِي ADH 77a/11, AIÜ 1b/17a, *binüm - için miydi* بِيْنُمُچُونُ AIÜ 17a/25a, *biş yüz biñ ü altmış* بِيْش يُوْز بِيْئِكُ اَلْتِمِشُ AIÜ 21b/2a, *ol dağı* اَوْلْدَغِي AIÜ 57a/2b, *üç gez* اُوْجُكُزُ AIÜ 57a/25a, *üç yüz yıl* اُوْجُيُوْز يِيْلُ *gişi kim* كِيْشِي كِيْم ADH 11b/5, AIÜ 39b/10a, *ol demde* اَوْلْدَمْدَه CH 12/5, *sen dañı* سَنْدَحِي CH 12/15, *üçünci gez* اُوْجُنْجِيكُزُ AIÜ 57a/23a

Şedde

14. Metinlerimizde, Türkçe kelimelerde, iç seste iki aynı ünsüz yan yana geldiğinde şedde ۛ kullanıldığı haller vardır. Aşağıdaki örneklerden de

anlaşılacağı gibi kimi zaman iki harf kullanıldığı halde, kimi zaman da sadece bir harf yazılıp üzerine şedde işareti konmaktadır.

Aşşı اَصْصَى ADH 5a/7, aşşısını اَصْصِيْنِي ADH 182b/15, elli اَلْيَ TR I 120a/15, iki yüz elli اَلْيَ AIÜ 75b/26a, ev issi اِسَى AIÜ 70a/3b, gölleri كَوْلَارِي şuyında صُوَيْنَدَه TR I 25a/1, gönüller كُوْكُرْ هَالِنِي حَالِنِي ADBM 167a/8, görem mi كُوْرَمِي AIÜ 18b/28a, işidem mi اِشِدَم AIÜ 18b/28a, illeri اَلْرِي AIÜ 59a/30a, nakşuñ issini اِسِيْنِي AIÜ 12b/18b, issüz اِسْرُ AIÜ 61b/1b, kullığına قَوْلُغِيْنَه ADBM 69a/11, ADBM 143b/3, kulluğuñ قَوْلُوغِيْ ADBM 66a/10, kulluk قُلُّكُ AIÜ 32b/46, kullğa قُلُّغَه AIÜ 15a/20b, sakalla سَقَلَا AIÜ 62a/17b, uşşuñ dirşür اُصُّوكُ دِرْشُوْر ADH 78b/13, fitne olaydı gözüne nergisde varmissa وَاْرْمِسَه başar ADH 82a/2, kulluğunu قُلُّوْغِيْنِي CH 50/83, bellü بَلُّو TR I 190a/1, bellü بَلُّو TR II 19a/12, elliden اَلْلِيْدِن AIÜ 56a/20a, ammesün اَمَّاسُوْن TR I 76a/12, gönülleri كُوْكُلَّارِي AIÜ 57b/11a, ıssılığı اِسِيْلَغِي TR I 110b/7, ıssılığda اِسِيْلِفِدَه TR I 54b/9, yollarını يُوْلَّارِيْنِي AIÜ 24b/10b, yüz elli يُوْز اَلْيَ AIÜ 48a/19a, işidem mi اِشِدَم AIÜ 18b/28a, uşşuñ اُصُّوكِي ADBM 81a/1, yıllere يِلَّارَه TR I 126a/12, işiddiler اِشِدْدُرْ AIÜ 6a/25b, Aħmed'den اَحْمَدُّن AIÜ 63b/18a, itdi اِتْدِ ADBM 89b/7, itdi اِتْدِ ADBM 18a/5, atdı اِتْدِ ADBM 18a/5, itdiler اِتْدُرْ ADBM 137a/85⁵

Tenvin

15. Metinlerimizde Türkçe kelime ve eklerin yazılışında ADBM ve AIÜ, nün dışında tenvin işareti yoktur. ADBM'de adı geçen işaretin az sayılmayacak örnekleri vardır. Tenvin işareti çoğunlukla çıkma hali eklerinin yazılışında kullanılmaktadır. İki tanesi AIÜ'de olmak üzere üç yerde üçüncü teklik şahıs iyelik ekinde sonra gelen akkuzativ ekinin, bir yerde de – en partisip ekinin yazılışında tenvin işareti kullanılmıştır.

a) Çıkma Halinin Tenvinle Yazılışının Örnekleri

Gulğuldan غُلُّغُلْدَا ADBM 185a/1 gülden كُلُّدَا ADBM 185b/2, 'ankādan اَنْكَادَا ADBM 16a/12, benden بَنْدَا ADBM 125b/11, şahdan شَهْدَا ADBM 191a/5, senden سَنْدَا ADBM 65b/2, derdinden دِرْدِنْدَا ADBM 16a/16, sevādından سَوَادِنْدَا ADBM 170b/9, belāsından بِلَّاسِنْدَا ADBM 117a/12, işinden اِشِنْدَا ADBM 177a/9, gişiden كِشِيْدَا ADBM 177a/9, uçdan اُوْجْدَا ADBM 58b/8, dünyādan دُنْيَادَا ADBM 21b/6, miñnetden مِيْحِنْتَدَا ADBM 175b/6, fenāsından فَتَّاسِنْدَا ADBM 20a/11, fitnedden فِتْنَدَا ADBM 109a/12.

b) Üçüncü Teklik Şahıs İyelik Ekli Akkuzativ Ekinin Tenvinle Yazılışının Örnekleri:

⁵ Aħmed'den işiddiler, atdı, itdi, itdiler, varmissa kelimelerinin bu şekilde yazılışı, sadece bu örneklerde de olsa, AIÜ ve ADBM'de ilerleyici ünsüz benzeşmesinin izleri olarak düşünülebilir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ilerleyici ünsüz benzeşmesinin şedde ile gösterilişi için bk. TE s. 47.

*İhlâşın إخلاص Ahmedi'nüñ ADBM 132 b/8, dāyire şeklin دایره شکل
AIÜ 20a/29b, huccetin حجت tevhidüñ AIÜ 6a/8a.*

c) Partisip Ekinin Tenvinle Yazılışına Örnek :

*Haste cānlaruñ devāsi n'ola didüm işiden ایشیدا
Ağzuña idüp işāret didi ki uş budur şifā ADBM 49a/4.*

Vasla ص

16. Ünlü ile biten bir kelime, ünlü ile başlayan bir kelime ile ulamalı okunmak gerekiyorsa, AIÜ'de her zaman olmamakla beraber, sık sık bu işarete başvurulur :

*Ki ol كه اول gıdā gidecegi yire gider AIÜ 40b/6b.
Olmış-ıdı ol اولمیشید اول yolda anuñ yoldaşı AIÜ 66b/19a.
Her gice od كجه اود içinde taña kalmışam AIÜ 1b/16a.*

SES BİLGİSİ ÜNLÜLER

17. Bugünkü yazı dilimizde olduğu gibi metinlerimizde de sekiz ünlü vardır : *a, e, ı, i, o, ö, u, ü.*

ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

o/u ve ö/ü Değişmesi Meselesi

18. Yazıdan, yazılış özellikleri bahsinde de belirttiğimiz gibi, ünlülerin ince ve kalınlarını yan ve yöresindeki ünsüz yazılışlarından ayırt etmek mümkündür. Arap harfleri ile yazılmış metinlerimizde, bilindiği gibi, *a* ve *e*; *ı* ve *i*; *o*, *ö* ve *u*, *ü* aynı yazılışlarla karşılanırlar. Bu bakımdan yanlarındaki ünsüzlerin de yardımıyla *a* ve *e*'yi; *ı* ve *i*'yi; *o*, *u* ile *ö* *ü*'yü birbirinden ayırt etmek imkanımız vardır. Fakat *o* ile *u* ve *ö* ile *ü*'yü birbirinden ayıracak herhangi bir ölçümüz yoktur. Bundan dolayı bugün, Güney - Batı ağızlarında, her ikisi de mevcut olan bu sesleri, bazıları *o* veya *ö*, bazıları da *u* veya *ü* olarak tespit etmektedirler.

Meselâ, biri *oyan* - okurken bir diğeri *uyan* -; biri *yöri* - (veya *yori* -) okurken, bir diğeri *yüri* -; biri *oğrı* okurken bir diğeri *uğrı* ⁶ vb. okumaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi ilkin Selçuk sarayı etrafında gelişmiş, Beylikler Devri'nde ilk atılımlarını yapmış, Osmanlılar zamanında da en olgun meyvelerini vermeye başlamıştır. Orta Anadolu ve yöresi ağızlarında bu kelimeler bugün de *oyan* -, *yörü* -, *yukarı* vb. şeklinde söylenmektedirler. *uyan* -, *yürü* - vb. şekilleri ise Rumeli ağızlarına has bir özelliğe sahiptirler. O halde

⁶ *Uğrı*, *uyan*-, *yüri* - için MZB ve TE'nin *oğrı*, *oyan*-, *yori* - vb. için SV ve ÇH'nin indekslerine bk.

uyan - , yürü - vs. söylenişleri yazı dilimizde daha sonraki bir inkişaf devrine ait olması lâzım gelen şekillerdir. Bundan dolayı Selçuklular, Beylikler ve Osmanlıların ilk döneminde yazılmış olan metinler, bugün o yörelerin de ağızlarında mevcut olduğu gibi *o* ve *ö*'yü daha sonrakiler de *u* ve *ü*'yü temsil ederler. Bu bakımdan metinlerimizde bu kelimelerin *o* ve *ö*'lü okunuşları tercih edilebilir.

Fakat bu düşünce de bir nazariye olmaktan ileri gitmez, yani o zamanki yazı dilinde gerçekten böyle söylendiğini ortaya koymaz. Sadece, bizim bu kelimeleri niçin böyle okumak istediğimizi gösterir.

Uzun Ünlüler Meselesi

19. Türk dili üzerinde değerli araştırmalarıyla tanınan Prof. Dr. Z. Korkmaz, *Marzubân - nâme*'de "Elif, vav, ye gibi ünlü işaretlerinin Arapça, Farsça kelimelerde olduğu üzere Türkçe kelimelerde de birer hurûf-ı med olarak ve fonetik değişmelerle meydana gelen ünlü uzunluklarını göstermek üzere kullanıldıkları izlenimini veren örneklere de" rastladığını söyler, "Türkçe kelimelerin bir kısmında, özellikle önses ve içses durumunda olan ilk hecelerde, hareke işaretleri yanında, *ى, و, ا* gibi hurûf-ı med denilen ünlü işaretlerinin de kullanılmış olmasını doğrudan doğruya aslı ünlü uzunlukları ile ilgili" görür, ve "Metnimizde ilk hecedeki uzun ünlüler, hareke işaretlerinden başka 'elif' *ا*, 'vav' *و*, ye *ى* gibi hurûf-ı medler kullanılarak Türkçe kelimelerde de belli edilmiştir" der. Şimdiye kadar diğer sahalardaki metinler üzerinde yapılan araştırmaları da zikr ederek *Marzubân - nâme*'de Türkçe kelimelerde aslı uzun ünlülerin mevcut olduğu kanaatine varır ve eserde tespit ettiği "başlıca uzun ünlüleri" örnekleriyle gösterir.⁷

Yukarıda anılan yazılış şekillerinden metinlerimizde uzun ünlü olduğu neticesine varmak imkânı yoktur. Yazılış özellikleri bahsinde de, yeri geldikçe söylediğimiz gibi aynı kelime, aynı eser, hatta aynı beyitte başka başka, elifli elifsiz; vavlı vavsız; medli medsiz; ye'li ye'siz yazılmaktadır.

Aşağıdaki metinlerimizde bu durumu gösteren pek çok örnekten, bazıları verilmiştir :

Vatan itgil yazın yüce cibâh

Dağı ol yiri ki açuk أَجُوقِ ola şimâhı TR I 63b/1

Dağı anda ki açuk أَجُوقِ ola eşbâh TR I 31a/8

Bu addan اَذْدَنْ iderem ben sini tenzîh ADH 218b/2

Hak adın اِدْنِ añıcağ koma gönülden dağı ad اِدْ ADH 47b/10

Kaşuñ kemâni gamzeñ oñını niçe ata اِ ADH 18b/6

Didüm gözüñ kaşa oñını atar اِ ADH 85b/12

⁷ Bk. MZB § 49 vd., s. 101-104. Ayrıca aynı yazarın "Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü Uzunlukları", *DTCF Dergisi*, C. XXVI/3-4, s. 49-84. adlı makalesine bakılmaldır.

- Nite kim avda آوده şahinüñ düşe çengāluna tihū ADH 20b/13
 Avlar اۆلر işbu dām-ıla uş sini dīv AIÜ 2b/1b
 Ki oradan az az آز آز tamarlara gider AIÜ 40b/23b
 Az az آاز ahmaḡ olur aña alāmet TR II 52b/11
 Başa باشه iltem dir göñül zülfüñ hevāsın ADH 14a/7
 Başu باشی üstine döniben sini ister dāyımā ADH 26a/4
 Çünki kamu tağdan طغدن alçaḡ oldu Tūr AIÜ 70a/22b
 Buldı bir tağ طاغ orada gāyet yüce AIÜ 22a/22b
 Urur taşlar طشلار gögsine bu tağlar طغلكر ADH 244a/16
 Neşv aldı taş taşdan طاشن طاشن ol hüşg-ter ki anı ADH 78a/11
 Varup ورۇب anda ider - iken kār-gir AIÜ 47a/26b
 Kanda kim varur-ısa واروريسه Manşūr ola AIÜ 64a/7b
 Penhān var وآز yāruñ tapusına varur-ısañ وروريسنك ADH 10b/17
 Ger ağlayam yaşum-ıla يشومله yir kana ġarḡ ola ADH 11a/17
 Gizle dirler rāzuñı çün kim bakam yaşum ياشم اهار ADH 21a/13
 Cān virdüġüm وردكُم yoluñda senüñ pes hebā midur ADH 92b/11
 Şabūha virelüm ويرلُم bir şubḡidem bād ADH 49a/4
 Virdüġin وردكين hem maşlahatca viresi ويرسى AIÜ 64b/12b
 Ol ok اوق agacı yire düşüp batar AIÜ 49b/12b
 Ok-ıla اوقله Gülsāh'a karşı atdılar AIÜ 18b/26a
 Ol felekde olan güne yokdur يقدُر zevāl AIÜ 27a/26b
 Sen ki yir yok يوق kim cihānda almaduñ AIÜ 72b/14b
 Yoluña يلوكه Ahmedī idip durur fidī dil ü cān ADH 17a/3
 Tonum طنم şoyup başuma taş طاش urmaz CH 12/54
 Tonu طنى yırtuḡ ayakları pür ez-hār CH 30/121
 Bugün kim idi gül tonın طونن muraşsa' CH 31/117

$i > e$, $e > i$ Değişikliği Bakımından İlk Hece

Bazı araştırmacılar, bazı kelimelerin, ilk hece *i*'lerinin başka başka devre, saha ve şivelerde hem *i* hem de *e* ile yazılışından hareket ederek bu iki ün-lünün bir kapalı *e*'den çıktığını ileri sürmüşlerdir⁸.

Bu noktadan hareket ederek Eski Anadolu Türkçesi metinleri üzerinde çalışanların hemen hemen hepsi bu meseleyi münakaşa etmişler, bazıları da çalıştıkları metinlerde kapalı *e*'nin var olabileceği ihtimalini ileri sürmüşlerdir⁹. Fakat Türkçe'de kapalı *e*'nin varlığı hususunda ileri sürülen düşünceler henüz kesinlik kazanmış değildir¹⁰.

⁸ Bk : V. Thomsen, *Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées*. Helsingfors 1896, s. 14; J. Németh "Zur Kenntnis des geschlossenen *e* im Türkischen", *KCsA*, I Ergänzungsband. Budapest-Leipzig 1939, s. 518. Mecdut Mansuroğlu "Das geschlossene *e* im karachanidischen Türkisch", *UAJb*, XXXI, 1957, s. 215-223; Ahmed Cevat Emre "Türkçede Bulamık *e* (*e*) Fonemi" *TDA*, III, s. 6-7, 1946, s.489-496-7.

⁹ Bk. CH § 22, SV § 22, DAO §. 221, TE s. 49-52, ŞÇ, *TDAY* 1960 s. 101-197, Cİ § 22; MZB § 53; DK II, 16.

¹⁰ Bk. ATB s. 119.

Metinlerimizde sonradan *e*'ye dönüşen kelimelerin bazılarının ilk hece *i*'leri düzenli olarak *i* ile yazılmakta, bazıları çoğunlukla *i*, yer yer *e* ile işaretlelenmekte bazıları da karışık bir durum arz etmektedir.

Aşağıdaki kelimelerin ilk hece *i*'leri tamamen *i* ile yazılmıştır. Bunlardan bir kaç tanesinin *e* ile yazılmış örnekleri de vardır.¹¹

bil	bel <i>Kemerdür tiğ-i Dahâkî bilüñde</i> CH 49/107 <i>Çengüñ bilin büküp</i> CH 47/102, <i>bilin arkasın</i> TR II 166a/5.
bisle-	besle - <i>Bisledügi</i> AIÜ 72a/9b, <i>bisledüğüñ</i> ADBM 140b/6, <i>bislenen gişi</i> ADH 26a/13, <i>bisleye</i> TR I 33b/12. Bu kelime bir yerde <i>beslegil</i> TR II 220a/9 şekliyle geçmektedir.
biş	beş <i>Biş biñ arşun</i> AIÜ 33b/21b, <i>bişer dirhem</i> TR I 187b/4, <i>bişinci</i> AIÜ 34a/21a, <i>bişincisi</i> TR I 11b/15, <i>biş genç</i> CH 1/33. Bir yerde <i>e</i> ile yazılmaktadır : <i>Beşincisi</i> CH 79/92
biz	bez <i>İnce bize</i> TR I 204b/13, <i>eski bizi</i> TR I 265b/9, <i>eski biz-ile</i> TR I 353b/11.
biz -	bez - <i>Lâle vü gülden dañı</i> ADH 105b/14, <i>bizüpdür</i> CH 20/79.
di -	de - <i>Bulayım dir-iseñ murād</i> ADH 17b/16, <i>eve girsün diseñ</i> ADH 115b/16, <i>ne diyeyim</i> AIÜ 53b/20b, <i>aña beñzer diyiben</i> TR II 17b/12, <i>ne dir</i> CH 17/65. Sadece iki yerde <i>de-</i> şekliyle geçmektedir : <i>Der-isem derdüme kıl em</i> ADBM 139b/10, <i>bu kelâmı deye</i> TR I 20a/5.
dir -,	der -, topla - <i>İlm ehlin dirdiler</i> AIÜ 54a/16a, <i>diriben</i> TR I 142a/10, <i>diremezem</i> ADBM 152b/9.
dirşür -	topla - <i>Dirşür</i> ADH 78b/13, <i>dirşürüben</i> ADBM 44b/13.
gıç	geç <i>Giç oyansa bağıрмаğ-ıla bīmār</i> TR I 199b/13, <i>giç oldı</i> CH 22/33, <i>gice komağıl</i> CH 23/93.

¹¹ Bu kelimeler metinlerimizde pek çok kere geçer. Bu bir iki istisna bizi müstensihin dalgınlığı kanaatine götürebilir.

- gice gece
Ḳarañu uzun gicem ADH 12a/5, *gicemüñ kadrı* AIÜ 28a/8a
gice gündüz ADH 216a/14, *gice bigi* CH 41/111, *gice zul-*
meti CH 23/113.
- girçek gerçek
Girçegin di AIÜ 25a/15b, *girçek erseñ* AIÜ 47b/11b,
girçekdür AIÜ 75a/31b.
- i¹² ey
i haḳ ADH 269b/13 *i yār* ADH 218b/15, *i şah-ı Hurşid - dil*
 CH 5/45, *i maḥmūr u ra'nā* CH 12/8, *i şāh* CH 10/97.
- il el, yabancı
il ü gün CH 21/74.
- il el, memleket
Rūm iline ADH 199a/11, *şehir* CH 46/120, *Şam ilinüñ şub-*
hını CH 64/82.
- ilçi elçi
İlçi bu resme olmaya AIÜ 24b/24b, *viridi ilçilere* AIÜ
 15b/24b, *didi ilçiyeye* AIÜ 24b/30a.
- ir – er –
İrüben maḳşūda AIÜ 14b/5b, *baña iricek cefā* ADH 161b/8,
saña irince çok çok cefā çekdi ADH 95a/8, *göze şihhat irüp*
 TR II 43a/5.
- irgür – ulaştır –, erdir –
Giceyi gündüze irgür ADH 236a/2, *buña irgürdüm beyānı*
 TR I 58b/2, *irgüribenüñ feleklere anı* AIÜ 21a/3a.
- iriş – eriş –
Dürlü mevcūdāt irişür AIÜ 44b/10b, *haḳdan aña irişdi*
 ADH 8a/10, *taht aña irişüp* ADH 22b/3.
- irişdür – eriştir –
İrişdüre bevlıne idrār TR II 212b/10.
- irür – erdir –
İrürdi sözi Selmān'a ADH 107b/11, *Ḳayşer'e irürdi* AIÜ
 67b/20b, *kemāla irüreyim* ADBM 12b/3.

¹² Metinlerimizde bu kelime pek çok defalar geçtiği halde sükûnlu yazılmamıştır. Halbuki CH'de yer yer esreli elifle yazıldığına şahit oluyoruz. Bu bakımdan iy değil, i olarak okumayı tercih ettik:

i niçeleri kim mey oda yaḳdı CH 61/9

i niçe fāl bâziçeyle açıldı CH 60/65

- irte erte, gündüz, sabah
Yüzün şem'in irte gice gün bigi
Çırāğıyla her yaña ister çiçek ADH 137a/1
İrteye degin yanar şöyle ki şem' AIÜ 12b/1a
İrte gice dönderüp ay u günin AIÜ 52b/4a
- işik eşik
İşigüñde ADBM 81b/5, işigüñdür Aḥmedî'nün ka'besi
ADH 248b/8, işigüñi baña göster ADH 226a/16.
- it – et –
Ḳayd itdüñ-ise ADH 32b/17, tenāvül itdüreler TR II 102b/9,
itgil beyān AIÜ 41b/22b, def' itmege AIÜ 15a/31a.
- iv – ev-, acele et –
İvme AIÜ 8a/5b, ivmegi AIÜ 8a/4b.
- siz – sez –
Sizerdi Aḥmedî gözünüñ işvesin ADH 226b/17
Ben evvelden sizerdim ki ol cüvān-merd
Olupdur 'ışk içinde şāhib-i derd CH 42/106-107.
- vir – ver –
Cān virdügüm yoluñda ADH 92 b/11, Rüm'i biz virdük
AIÜ 10 a/4 a, eyüyi viribenüñ ADBM 30 b/12.
- yi – ye –
Yidükde ihtilāt-ıla yise çok TR I 54b/8, yi yidür ADH
52 b/7, yidürüben yiyessin AIÜ 59a/27a.
- yidi yedi
Yidi encüm TR I 3a/5, yidi yüz yıl AIÜ 45a/4b, cemi'-i
encüme ol yididen gelür envār ADH 54b/17.
- yig yeğ
Yig andan AIÜ 15b/28a, yigi şarusıdur TR I 88a/12,
lahmı yig TR I 118a/8, Ḥoten'den yig ADH 249b/12.
- yil yel
Yil niçe kim deprene ADH 206 b/7, yil durur topraḳdan
olanuñ işi AIÜ 46b/14 b, yil-ile şuya varur ADH 21a/4.
- yil – yel –
Ḳazanduñ yil gibi her yaña yile CH 17/89,
İşitdün tāc-içün var yil gibi yil CH 18/117.
- yimiş yemiş
Ol ağaçdan bir 'acab yimiş biter AIÜ 39a/25b,
Yemişlerden üzüm hoş durur incir TR I 64b/15

- yiñ – yen –
Hırşı yiñemez AİÜ 25a/3b, *nefsüñi yiñerseñ* ADH 167a/3.
- yiñi yeni
Yiñi şanma eski durur bu cihān AİÜ 42a/3a.
yiñi şunuñ TR I 166a/13.
- yir yer
Yir yüzini AİÜ 15a/3a, *gögde yirde* ADH 4b/11, *yaş yirine* ADH 12a/15
 Sadece bir yerde : *yerüñ yüzi* ADBM 190a/2.
- yirin – yerin –
Dir-iken Mecnün ol işe yirine
Şād oldı hōd yirinmek yirine AİÜ 13b/7a.
- yit – yet –
Sinüñ yüzüñ yiter bize ADH 102b/7, *yitmez mi ol cefā* ADH 104a/4.
- yit -- kaybol –
Zer ü sīm-ile ne iş varsa biter
Zer olmasa biten iş dağı yiter CH 42/5-6.
- yitür – ulaştır –
Ḳuvveti fi'le yitüren AİÜ 43b/27a, *yitürem* CH 18/23.
- yitmiş yetmiş
Yitmiş iürdi toḵsana ADH 163 b/8, *yitmiş biñ* AİÜ 56a/15 b
 Aşağıdaki kelimeler genellikle e ile yazılmıştır.
- gey –, geydür – giy –, giydir – (metinlerimizde 23 defa *gey –*, *geydür –*, üç defa *giy –* şeklinde geçmektedir)
Geydi ADH 27b/10, *geydügi* AİÜ 72b/6a, *geymiş-idi* AİÜ 4b/11b, *geydürdi* CH 32/41.
 (Aşağıda gösterilen yerlerde ilk hece esre 7 veya ye 9 ile yazılmıştır : *Giydügüñ* AİÜ 37a/16b, *giye* AİÜ 21a/10a, *giyüp* AİÜ 24a/17a CH)
- bezek süs
Bezek AİÜ 16a/4a, ADBM 131a/11. Bir yerde :
bizegidür AİÜ 16a/1a.
- gerek gerek
Olsa gerek ADH 10a/11, *delmek gerek* AİÜ 40a/3a, *gerek-lüden büyük* TR I 31b/9. Bir yerde: *girekdür* TR II 207b/1.
- devşür –, divşür – toplamak (aşağıda gösterilen yerlerde geçer.)
Devşürdi AİÜ 60b/10a, AİÜ 64b/10b, *devşürüp* AİÜ 26a/16a, *divşür* ADBM 81a/1.

Metinlerimizde *beze-/bize-*, *bezen-/bizen-*, *ev/iv* kelimeleri tamamıyla karışık bir şekilde yazılmışlardır. Aşağıda her birinden bir kaç örnek verilmiştir. Metinlerimizde *bize* – 17, *bizen* – 7, *beze* – 6, *bezen* – 23 defa geçmektedir.

bize – *beze* –, *süsle* –
Bizemek ADH 187b/16, *bizemişdür* ADBM 145b/10,
bizemese AİÜ 31a/19a.

bizen – *bezen* –, *süslen* –
Bizendi AİÜ 2a/10a, *bizenüben* ADH 189b/5,
bizenür ADH 63b/3.

beze – *beze* –, *süsle* –
Bezedi ADH 242b/5, *bezeye* ADBM 16b/11,
bezeyüp AİÜ 70b/5a.

bezen – *bezen* –, *süslen* –
Bezenmiş AİÜ 16a/3b, *bezenüben* ADBM 11 b/10,
bezenüp ADH 57a/9.

ev/iv kelimesi metinlerimizde 16 defa *iv*, 35 defa *ev* şeklinde yazılmıştır. Aşağıya her birinden bir kaç örnek çıkarılmıştır :

iv *ev*
İvini ADBM 222a/8, *ive* AİÜ 53b/30b,

ev *ev*
Eve CH 57/22, *evinde* ADH 187b/13, *evlerine* AİÜ 55a/11b,
evinden ADBM 19a/12.

u > ı, ü > i Değişmesi

21. Kelime kökünde meydana gelen tek örnek *tüp > dip* kelimesidir : *Gül dibinde* ADH 16b/17; *buyān dibi-y-ile* TR 67b/9.

Bu devir metinlerinin genel görünüşünün dışında bazı *u > ı, ü > i* değişmelerine de tesadüf edilmektedir. Fakat bunlar nadir görünüşlerdir : *āşüfte > āşifte* ADBM 193b/5, *ufukda > ufıkda* ADBM 47b/1.

ADBM'de *göñül* kelimesi bazı istisnalarla *göñil* şekline geçmektedir :

Göñül 120b/10, *göñüle* 72b/12, *göñül* 72a/1, 165b/1, *göñüllerüñ* 185a/6, *göñilde* 113a/15, *göñilden* 21a/9, *göñillere* 133a/10, *göñilleri* 118b/2.

Metinlerimizde, yuvarlak ünlü bulunması gereken yerlerde de, bazı hallerde düzleşme olayına tesadüf edilir. Bunlardan o eklerle birlikte bahsedeceğiz.

e > ö Değişmesi

22. Metinlerimizde sıfat ve zarf olarak kullanılan, *şöyle*, *böyle* kelimelerinin ilk ünlüleri *ö*, *eyle* kelimesinin ilk ünlüsü henüz *e*'dir.¹³

Böyle dir TR II 185b/13, *böyle geçer* ADH 170a/b, *böyle durur* AIÜ 4a/3a *böyle viridi* AIÜ 27a/3b, *böyle terkib* ADH 24a/6; *şöyle olupdur* AIÜ 17a/24a, *şöyle inceldi* ADH 269a/12, *şöyle inler* ADH 24b/16, *bunu şöyle ki var zabt eyleyip bil* TR II 220a/5, *eyle hülül* AIÜ 33a/24a, *eyle ki saç* ADH 40b/7, *eyle idelüm* ADH 240b/17.

ı > u, i > ü Değişmesi

23. Metinlerimizdeki *ı > u, i > ü* değişmeleri -*ğ/-g* düşmeleriyle ilgili olduğu için, bu meseleyi o bahiste ele alacağız.

ÜNLÜ UYUMU

24. Türkçe üzerine yazılmış dilbilgisi kitapları, Türkçe'de ünlü uyumunu iki kısımda mütalâa etmektedirler :

1. Dil uyumu (benzeşmesi)
2. Dudak uyumu (benzeşmesi)¹⁴

DİL UYUMU

25. Bilindiği gibi dil uyumu ilk hecede kalın ünlü ihtiva eden bir kelimenin daha sonraki ünlülerinin de kalın, ince ünlü ihtiva edenlerin ise ince ünlü almasıdır. Bu kanun Türkçe'nin her devri için, tabiatıyla Eski Anadolu Türkçesi için de geçerlidir.

Şimdiye kadar üzerinde araştırma yapılan Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde dil uyumu yönünden bazı aykırılıklar tesbit edilmiştir.¹⁵ Metinlerimizde dil uyumu, kök kelimelerde olduğu gibi eklerde de düzenlidir.

26. Bugünkü yazı dilimizde dil uyumu dışında kalan *ki* aidiyet eki Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde uyuma tâbidir.¹⁶ Ayrıca -*ğ/-g* - iki ünlü arasında şadallılaşarak -*ğ/-g*'ye dönüşmüştür.

Metinlerimizde de -*ğ/-gi* eki diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi dil uyumuna tâbidir :

Ağızdağı kokuğu TR I 97b/2, *ağızdağı durer* ADH 105b/13, *kulağ içindegi* ADH 3b/3, *bugüngi işüni* AIÜ 29b/28a, *buıldardağı bizde* TR II

¹³ Metinlerimizdeki *böyle* kelimesinin diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *beyle* oluşu için bk : MZB § 56.

¹⁴ Bk. TG § 51 vd.

¹⁵ Bk. ÇH § 51; SV § 79, § 80, § 81; Cİ § 19; ŞÇ § 8, § 9, 10; DK § 33; TE § 53.

¹⁶ Dr. Selâhattin Olcay, TE'de (s. 53) üç yerde ekin uyuma girdiğini tespit etmiştir. Bir yerde ise bu ek uyum dışı kalmıştır. Bk : TE s. 53.

182b/2, *cāndağı maraža* ADBM 169a/7, *saçındağı girih* AIÜ 47b/4b, *şimdigiler* AIÜ 33b/17b, *zülfüñdegi selāsil* ADH 151b/9.

27. Cevherî fiil *i-*, ek gibi kabul edildiğinden, uyuma tâbi olmuştur :

İdip durırıduķ TR I 114b/5,
Pādişāh kılın eger sultān kıla
ķul gerek kim ķul - iduğını bile 64b/13a.

Ne yazık ki metinlerimizde ekin böyle okunduğunu kesinleştirecek yukarıdakinden başka bir örnek yoktur.

28. *i-* fiilinin zarf fiil şekli, *iken*, *-ken*, metinlerimizde diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi uyum dışı kalmıştır :

Gözlerüñ yaşı aķarken nişedür rengüm ģarāb ADH 21a/11
Bilür-iken ki nice olur şāmda ģarīb ADH 266/17
Çıkarken şu şimāla olsa mukābil TR I 121b/14
Şabā saçuñ şıfatından oħır-iken bir bāb ADH 28b/8.

Arapça - Farsça Kelimelerde Dil Uyumu

29. Bu günkü Türkçede ve Klasik Osmanlıcada incelik kalınlık uyumu dışında kalmış, son ünlüsü ince olan Arapça ve Farsça bir çok kelimenin, Türkçenin uyum kaidesine veya bahis konusu dillerdeki şekillerinin aslına uygun olarak, ünlülerinin de, hiç olmazsa tespit edebildiklerimizde, kalın okunması gerektiği kanaatindeyiz.¹⁷ Çünkü bu tip kelimeler metinlerimizde *-lik* değil *-lık* ekini almaktadırlar.

Aşağıda metinlerimizde geçen ve *-lık* eki aldıklarından dolayı, Klasik Osmanlıcanın aksine, son sesi de kalın olarak okunması gereken kelimelerden birer örnek verilmiştir :

āsiliğ AIÜ 5a/19b, *āsudalıķ* TR II 199a/6, *āşuftalığla* ADH 95b/7, *āzādalıķdur* ADBM 34b/1, *bī-ħabarlık* AIÜ 37a/27a, *terdāmanlığ-ıla* ADBM 51b/5, *ğaniliği* ADH 181a/4, *ħāklık* AIÜ 3b/13b, *ħarāmīlık* ADBM 93b/14, *ħastalıķdan* TR I 234b/3, *ħōdbīnliğ-ıla* ADH 253b/9, *ħūniliği* AIÜ 60b/2b, *‘imārathıkda* AIÜ 72b/7b, *ħādırlıđın* TR I 10a/8, *ķāħbalıkdur* AIÜ 70a/28b, *ķāħlılık* TR I 65a/5, *pādişahlık* پادشاهی AIÜ 52b/20b, *rāst-ravlık* AIÜ 68b/21b, *rūşanlıđından* ADBM 191a/9, *salāmatlıķdur* TR II 143b/4, *sıyāhlığla* ADH 143a/9, *şōfiliğ* ADH 254a/16, *şādiliğ-ıla* ADH 75b/6, *şahlık* شاهلیق AIÜ

¹⁷ Prof. Dr. Z. Korkmaz, MZB'de (§ 58) rastladığı/bu tip kelimelerin *-lık* eki aldıklarından dolayı uyum dışı kalmış olduklarını söylüyor. Bu durumda incelik kalınlık bakımından Türkçe kelimelerde çok düzenli olarak kullanılan bu ekin, niçin Arapça ve Farsça kelimelere sadece *-lık* şeklinin getirildiğini izah etmek çok güçleşir. Kaldı ki metinlerimizde bazı kelimeler de, dil uyumuna veya Farsça veya Arapça'dan Farsça'ya geçmiş şekillerine uygun olarak bu ekin incisini almaktadırlar : *Dünyelik* AIÜ 56a/30b, *düşmenliği* AIÜ 44a/9, *merdümlik* ADH 107 b/16, *nāzügliğ - ile* TR II 221a/10, *edebşüzliğ* CH 38/21.

16a/8a, *ter-dâmanlıg-ıla* ADH 14a/11, *uftâdahk* AİÜ 31a/16b, *vâciblik* AİÜ 29b/12a, *vâhıdlih* ADBM 157a/4, *vâlihligum* ADBM 132b/5, *zârlık* ADH 227b/5.

Şu kelimeler iki türlü okunabilecek şekilde hem -lık hem de -lik veya -gi eki almaktadırlar:¹⁸

leb/lab : *Huşg-lablğ-ıla* ADBM 138a/7, *lebündeg* ADH 105b/1. *hüşg/huşg* : *Hüşgliğini* AİÜ 43b/10a, *huşglıguñı* ADH 105b/1.

Peygamberlik AİÜ 45a/7a, *peygamberlik* AİÜ 53a/11b, *pâklik* AİÜ 3b/6a, *pâklik* AİÜ 27b/17a, *şîrînlğ-ıla* ADH 266a/9, *şîrînlig ile* ADH 139b/16.

DUDAK UYUMU

30. Dil uyumundan bahsederken, Türkçenin her devir ve sahasında yaygın bir uyum şekli olduğunu söylemiş, Eski Anadolu Türkçesi ve metinlerimizdeki durumunu göstermiştik.

Dudak uyumu ise daha sonraki devirlerde yaygınlaşır ve metinlerimizde Eski Anadolu Türkçesinin karakteristiğini teşkil eden bir çok aykırılıklara sahiptir.

Ahmedî'nin inceleme konusu yaptığımız eserlerinde, dudak uyumsuzluğu, diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, kelimelerde ve eklerde görülenler olmak üzere iki kısımda incelenebilir.

Kelimelerde Görülen Dudak Benzeşmezliği

31. Kelime bünyelerinde görülen dudak benzeşmezliği iki kısma ayrılabilir.

a) Kelime bünyelerinde Eski Türkçe devrinden beri var olan dudak benzeşmezlikleri.

Metinlerimizdeki örnekleri aşağıya çıkarılmıştır :

<i>ağu</i>	* <i>Ağulu oğ zahmına</i> TR I 113b/1
<i>gendü</i>	<i>Gendü işine</i> ADH 97a/9, <i>gendüden</i> ADH 20a/5, <i>gendülikden</i> AİÜ 56b/26b, <i>gendüzin</i> AİÜ 22b/14a
<i>karşu</i>	<i>Karşuvar</i> ADH 256a/7, <i>Ka'beye karşu</i> ADH 221b/17, <i>karşuladı</i> AİÜ 66a/31a
<i>eyü</i>	* <i>Eyü yavuz</i> ADBM 169b/9, <i>eyü âyîni</i> AİÜ 5a/1a
<i>yaşduğ</i>	<i>Yaşduğıñ</i> CH 24/37, <i>yaşduğıydı</i> CH 21/112

¹⁸ Bu çift yazılışlar, insanda, müstensihin dalgınlıkla kendi ağız özelliğini de aktardığı intibamı veriyor.

<i>degül</i>	<i>degül</i> AIÜ 40a/12b, <i>degüldüm</i> ADH 93a/17, <i>degüldi</i> CH 4/18
<i>ķayġu</i>	<i>ķayġudan Őolmak</i> AIÜ 17a/20b
<i>dilkü</i>	<i>Bir dilkü</i> AIÜ 70b/9a, <i>dilküsin</i> AIÜ 70b/17a, <i>vardı dilküler ķatına</i> AIÜ 70b/11b
<i>yılduz</i>	<i>Yıldıza bahdum</i> ADH 51b/2, <i>devletün yılduzı</i> ADH 153b/8, <i>yılduzları itmişdür bezek</i> AIÜ 14a/21a
<i>girü</i>	<i>Girü ķurılmış</i> ADH 122a/5, <i>bizetdi girü</i> ADH 92a/11, <i>girü ilçi gönderdi</i> AIÜ 10a/26a
<i>berü</i>	<i>Şun berü</i> ADH 45a/12, <i>andan berü</i> ADH 45b/3
<i>altun</i>	<i>Altun-ıdı</i> CH 47/59
<i>azuķ</i>	<i>Azuķlıķdır</i> TR I 65b/11
<i>incü</i>	<i>Delinmemişi incünüñ</i> TR 264b/14

Şu örneklerde *berü* ve *gerü* kelimelerinin son ünlüleri dil uyumuna girmiştir :

Ki ķaldum ol giceden beri taña CH 17/18
Giri döndi içi od gözleri ħün CH 21/44.

b) *b*, *p*, *m* gibi dudak ünsüzlerinin tesiriyle yanlarında bulunan düz ünlüler yuvarlaklaşır :

<i>demür</i>	<i>Demür dikendür</i> TR II 220 b/6, <i>demüri</i> ADBM 28 a/1, <i>demür-ile</i> TR I 330a/15
<i>yavuz</i> < <i>yabız</i>	<i>Yavuzın</i> TR I 13 a/2, <i>yavuzına</i> AIÜ 44 b/8a, <i>yavuzlar</i> ADH 92 b/6
<i>delü</i> < <i>tihwe</i> < <i>tilbe</i>	<i>Delü bigi</i> CH 43/21, <i>delü ider</i> CH 41/88
<i>ķirpük</i>	<i>ķirpügüm ucından</i> ADH 37b/7, <i>ķirpük</i> AIÜ 13a/23b, <i>ķirpügüñ</i> ADBM 86a/2.

Eklerde Görülen Dudak Benzeşmezliġi

32. Metinlerimizde, diġer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduġu gibi, eklerde dudak benzeşmezliġi yaygındır. Fakat bazı eklerde (- *uban* / - *üben*, - *ıp* / - *up*) vb. kendi bahislerinde gösterileceġi gibi dudak uyumuna girme temayülleri sezilir.

Seslerdeki dudak benzeşmezliklerinden bir kısmı Eski Türkçe devrinden beri devam edegelmektedir. Diġer bir kısmı ise Eski Anadolu Türkçesine has uyumsuzluklardır. Ayrıca bazıları yapım eklerinin sonundaki - *ġ* / - *g*'lerin eriyip kaybolması, bazıları ise bünyelerinde mevcut *b*, *p*, *m* gibi dudak, *c*, *ç*, *l*, *n*, *r*, *t* vs. gibi diş, diş oyuġu vs. ünsüzlerinin tesiri dolayısıyla uyumsuzluk gösterirler. Bazı eklerdeki uyumsuzluġu ise izah etmek mümkün deġildir.

Metinlerimizdeki çekim ve yapım ekleri,

- a) ya yuvarlak bir ünlü ihtiva ederler,
- b) ya düz bir ünlü ihtiva ederler,
- c) yahut da dudak uyumuna girme temayülü gösterirler.¹⁹

YUVARLAK ÜNLÜ ALAN YAPIM VE ÇEKİM EKLERİ

İlgi Hali - uñ/- üñ, - nuñ/- nüñ

33. Metinlerimizde geçen ilgi hali ekleri istisnasız yuvarlak ünlüdürler.

Āyinesi hayātumuzuñ ADH 75a/17, *yüregın arslanlaruñ* AIÜ 47b/13a, *peykānı okınuñ* AIÜ 67b/29b, *kahrınuñ içinde* AIÜ 2b/12a, *geçinüñ südi* TR I 117a/1, *kullaruñ göñline* ADH 156a/8, *çağıldusu şunuñ* TR II 32b/11, *çeyneyenüñ ağzında* TR I 114a/14.

Yön Gösterme Eki - aru/- erü

34. *Eski Türkçe'de* - ğaru/- gerü (Alt. § 186) şeklinde olan bu ek, başındaki ünsüzler düşerek Eski Anadolu Türkçesi'nde - aru/-erü şekline girmiştir. Metinlerimizde de genellikle - aru/-erü şeklinde görülür :

Varma ilerü CH 24/42, *ilerü gele* TR I 52a/2, *ilerüden böyledür* AIÜ 71b/21b; *içerü girür ol* TR II 59b/9, *cāndan içerü gizle* ADH 220a/12, *içerüden* TR I 133a/1, *yoğaru çıkarur* ADH 85b/7, *yoğarudan ine* TR I 66a/15, *yoğaru kalur* AIÜ 66b/13a, *yoğaru çekdüren* CH 54/35, *yoğarudan su çıkan yire geldi* CH 54/16; *arşdan añaru* ADH 148b/13, *hatt-ı üstüvādan añaru* AIÜ 42a/9b.

Aşağıdaki örneklerde ekin sonundaki ünlünün uyuma girdiğini görüyoruz.²⁰

Aşağadan çeker yoğarıya āb CH 54/72

Toğıcak er yüz yoğarı vü kızuñ aşağı ADH 5b/6.

Birinci Şahıs İyelik Ekleri - m (-u-m/-ü-m), - muz/- müz, -u-muz/ü-müz

35. Üzerinde araştırma yapılan bütün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi Ahmedî'nin araştırma konusu yaptığımız eserlerinin yazma nüshalarında birinci şahıs iyelik eklerinin ünlüleri ve yardımcı ünlüleri yuvarlaktır. Seyrek de olsa bu kurala aykırı durumlar mevcuttur.²¹

¹⁹ Metinlerimizde, bazı ekler, şimdiye kadar üzerinde araştırma yapılan metinlerin aksine, dudak uyumuna girme temayülü gösterirler. Fakat biz sıralamada daha önceki araştırmacıların yolunu tuttuk. Bu durumdaki ekleri (meselâ - uban/- üben-, - iban/- iben) Eski Anadolu Türkçesi'ndeki uygun yerlerine aldık.

²⁰ Bu kelime TE'de bir yerde (bkz : s. 56) *yukarıdadur* şeklinde geçmektedir.

²¹ Başka metinlerde kaide dışı örnekler için bkz: TE s. 58-59.

Metinlerimizde kaide dışı olarak görülen örneklerin hepsi, diğerlerinin ise bazı örnekleri aşağıya alınmıştır.

Kaideli Olanlara Örnek :

Adum AIÜ 1b/11a, *benüm bahtumı* ADH 227a/11, *cānumı* ADH 23b/17, *derdüm* AIÜ 18b/11a, *didüğüm sözden* TR I 61b/13, *tuṭağum* ADBM 142a/9, *yüreklerümde* AIÜ 49a/13a; *göñüllerümüz şişesi* ADH 75b/5, *ikimüz* AIÜ 18a/27b, *kısmetümüzüzi* AIÜ 11a/24b, *pādişāhumuz bizüm* AIÜ 61b/28a, *sul-tānumuz* ADH 56b/16, *dönecek vaqtumuz* AIÜ 27a/8b, *yirümüz* ADH 179b/9, *bir demümüz* AIÜ 9a/31b.

Kaide Dışı Olanlar

Adım "ismim" ADH 48a/16, *dönmegim yok* CH 67/78, *göñlime* ADBM 98b/9; *ıyşumıza* AIÜ 28a/8a, *da'vimizi bizüm* ADH 59a/16, *fikretümize* AIÜ 34b/8b, *ehlümüzüzi* AIÜ 65a/22a, *göñlümüzüzi* AIÜ 2a/3a, *nefsümize* AIÜ 41b/15a, *murādumıza* ADH 188b/6, *gendümize* CH 23/75, *ikümüz* AIÜ 1b/18a, *birbir-rümüzüzi* AIÜ 74a/13a.²²

İki yerde kafiye zaruretinden dolayı birinci şahıs iyelik eki – *em* şeklinde geçmektedir :

Bugün senden ırah zār u ğaribem,
Hemîn derd ü belā durur naşibem CH 51/117
Za'ıf ü bî-kes ü bî-dil ğaribem
Hemîn derd ü belā durur naşibem CH 40/60

İkinci Şahıs İyelik Ekleri – *ñ* (–*u-ñ/ü-ñ*); –*ñuz/–ñüz*, (–*u-ñuz/–ü-ñüz*)

36. İkinci şahıs iyelik ekleri de birinci şahıs iyelik eklerinde olduğu gibi dudak uyumu dışında kalırlar. Yani düz ünlü ihtiva eden kelimelerden sonra dar yuvarlak ünlü ahırlar. Fakat, nispet itibariyle az olsa da bu kuralın dışında kalmış bir hayli örneğe rastlamak mümkündür.²³

Aşağıda Eski Anadolu Türkçesi'nin genel kuralına uyarak dar yuvarlak ünlü almış ikinci şahıs iyelik eklerine bir kaç örnek verdikten sonra, düz dar ünlü almış olanların hepsi gösterilmiştir.

Her biriñüze AIÜ 19a/17a, *yüregüñüz* AIÜ 19a/17b, *yidüğüñüz* AIÜ 72b/10b, *kılıcuñuza* ADH 76b/12, *ayağlarıña* ADBM 184a/3, *beñzüñde* TR I 57a/12, *başmağlarıña* ADH 246b/14, *dirligüñde* AIÜ 7b/21a, *işi-güñde* ADBM 81b/5, *yañaguñ bigi* ADH 71/16a, *gelişüñ* AIÜ 38b/25b.

Şu örneklerde teklik ikinci şahıs iyelik ekinin yardımcı ünlüsü dudak uyumuna girmiştir :

²² Son iki kelimedede köke dahil *i* ünlüsünün kendisinden sonra gelen *m* dudak ünsüzünün yuvarlaklaştırıcı özelliği ve *ü* sesinin yuvarlaklığı dolayısıyla *ü*'ye dönüşmesi söz konusudur.

²³ Bağ ünlülerinin TE'de (bk. s. 59) de uyuma girmiş örnekleri vardır.

Cemālîna ADBM 97b/15, *cemālîni* ADBM 57b/5, *dişîniñ* 'ışkı ADH 57b/5, *hālîñ - için düşdi zülfüñe* ADH 101b/17, *kaşîniñ iki nünü* ADH 50a/4, *kaşîniñ mihrâbına* ADBM 164a/2, *kılıcıñun korhusından* ADH 240b/1, *sarâyîniñ* ADH 67b/15.

Aşağıdaki kelimelerde yanlarındaki ünsüzlerin (l, y, z) tesiriyle ikinci teklik şahıs iyelik eki düz - darlaşmıştır :

Boyiñi gördi ADBM 186a/6, *göñliñde* ADBM 69 b/10, *göziñe* ADBM 74a/5, *ķulluđıñna* ADBM 97b/14, *yoluñna* ADBM 148a/8, *yoluñda* ADBM 57a/11, 69a/12, 70b/1, 77b/7, 80a/7, 89b/12, 127b/8, 134b/6, 152b/12, 156a/3, *yüziñde* ADBM 151a/11.

Şu örnekler iki türlü harekelenmiştir :

Hāluñuñ veya hālîniñ خَالِكُ ADH 80b/10, *şacıñuñ veya şacıñuñ صَاحِكُ* ADBM 187b/9, *şacılarıñuñ veya şacılarıñuñ صَاحِلِكُ* ADH 103b/5, *yüziñ veya yüzüñ يُوْزُكُ* ADBM 144b/1.

içün Edatı

37. Eski Türkçe'de *üçün* (bkz : Alt. § 301) olan son çekim edatı metinlerimizde ilk ünlüsü düzleşerek *içün* olmuş veya ekleşip - çün şekline girmiştir.

Benüm - için miydi AIÜ 17a/25a, *nişār - için* ADH 137b/16 *atası kanı-y-içün* AIÜ 48a/22a, *didügüm - çün* ADH 266a/b.

Yalnız, iki yerde, bu çekim edatı Eski Türkçe'de olduğu gibi *üçün* olarak yazılmıştır :

Bizüm anamız üçündür أُجُونْدُ *müdām yir sākin*
Bizim fenāmuz üçündür أُجُونْدُ *bu çerħ-i ser-gerdān* ADBM 16a/3

İsimden İsim Yapma Eki : - lu/- lü

38. Eski Türkçe'de, daha ziyade, - lğ/- lig (Bkz. Alt. § 53) şekliyle düz dar ünlü ihtiva eden bu ek sondaki - ğ/-g'leri kaybederken kendisinden önceki *ı* veya *i* seslerini de yuvarlaştırıp *u*, *ü* şekline sokmuştur.

Metinlerimizde ekin ünlüsü, sonda düz ünlü ihtiva eden kelimelerden sonra da dar yuvarlaktır :

Bağlu ĳapuya AIÜ 32b/31a, *işbu ĳanlu yaş-ıla dütinlü āhumdur benüm* ADBM 143b/12, *elemlü olmağ* TR I 52a/13, *ĳaramanlu'da* AIÜ 67b/27a, *rahmetlü ĳul* ADH 97b/7.

Yalnız, aşağıda gösterilen yerlerde - lu/- lü ekinde bir düzleşme görülür. ²⁴

²⁴ Diğer metinlerde ekin düz ünlülü şekilleri için bk. TE s. 63.

Korkulıyı ider imin TR I 155a/13, *yazılıdır*²⁵ *nite kim* ADBM 2a/2, ADH 3b/8, ADH 211a/13, *Ol eşerlidir hemin sen kılduğundur cem' cem'* ADBM 119b/6.

İsimden İsim Yapma Eki : -suz/-süz

39. Bu ek de metinlerimizde dudak uyumu dışında kalmıştır. Ekin ünlüsü daima dar yuvarlaktır.²⁶

Amânsuz ADH 261 a/17, *boyasuz* AIÜ 31 b/2 a, *çekirdeksüz kuru üzüm* TR I 153b/6, *uyğusuzluğu* TR II 33b/4, *etsüz* TR II 144b/13, *meliksüz bu makâm* AIÜ 44b/16a, *kılıçsuz neyçün öldürdi* ADH 245a/14, *mekânsuz bilürem anı* AIÜ 20 a/4 a, *köpüksüz bal-ıla* TR I 155 a/3, *zâr öldürür günâhsuz* ADH 92b/13.

İsimden İsim Yapma Eki : -cuk/-cük, -acuk, -uçuk

40. Ekin ünlüsü diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de daima yuvarlaktır.²⁷ Ahmedî'nin eserlerindeki örneklerin hepsini aşağıya alıyoruz :

Ahıcuk adlu gişi AIÜ 65b/8b, *azacuk* TR II 188a/6, *gelincük* TR I 118 b/4, *kabarcuk* TR I 329b/10, *azaçuk* TR I 37a/4.

Filden İsim Yapma Eki : -ğu/-gü, -ku/-kü

41. Ekin ünlüsü Eski Türkçe'deki (Alt. § 115) durumunu muhafaza ediyor. Metinlerimizdeki örnekleri pek fazla değildir :

Bıçgu-y-ıla yara ADH 220a/13, *bıçguyla ölem* AIÜ 14a/6a, *bıçkuya* CH 18/20, *depingü* ADH 240a/4, *kağudan* AIÜ 17a/20b, *bu cihân sevgüsü* ADH 172b/11, *sevgüsün gönlünden gider* AIÜ 43a/5b, *uyhu* ADBM 132a/8, *uyku* ADH 70a/17.

Filden İsim Yapma Eki : -du/-dü

42. Bu ekin ünlüsü de diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi dar yuvarlaktır. Bunun örnekleri metinlerimizde, şimdiye kadar üzerinde araştırma yapılan metinlerden daha boldur. Bu bakımdan örneklerin hepsinden birer tane alıyoruz. Aşağıya alınanların son paragrafında yer alanlar düz dar ünlülü olup dudak uyumuna girmişlerdir.

Çağıldusu şunuñ TR II 32b/11, *kulağ çıñıldusıdur* TR II 49b/6, *güvüldüsü durur kulağun* TR I 261b/1, *kabak kazındusu-y-ıla* TR I 293a/7, *şıñın-*

²⁵ Belki bu kelimeyi *yazıl* - fiilinden -ı (-u) ile yapılmış isim olarak düşünmek daha doğrudur. Metinlerimizde kelimenin yahn hali *yazılı* şeklindedir. *Yazılı* AIÜ 18b/27a, 33b/22a, 33b/22b, 33b/23b, 33b/24a, 33b/25a, 33b/25b, 33b/22b, 33b/31b; ADH 168b/12, CH 58/40.

²⁶ TE'de (s. 63-64) bu ekin uyuma girmiş şekilleri de tespit edilmiştir.

²⁷ Bu ekin uyuma girmiş şekilleri için bk. TE s. 64.

dusu anuñ TR I 79a/1, *sıkındusu* TR I 103a/7, *sızındu şu* TR I 66b/6, *iñildüdür eser iden* ADH 49a/5, *benüm iñildüm* ADBM 193a/10.

N'ola şındı bigi hasmı ider-ise ıztırāb ADH 60a/6
Qabak qazındısı-y-ıla TR II 3b/1.²⁸

Fiilden İsim Yapma Eki : - u/- ü

43. Eski Türkçede fiilden isim yapma eki olan -^og/-^oğ, Güney - Batı şivelerinde eriyip kaybolurken kendisinden önce gelen bağlantı ünlüleri ile köke dahil olan ünlüleri yuvarlaklaştırmıştır. Böylelikle -^og/^o-ğ eklelerinden önce gelen ünlüler birer fiilden isim yapma eki durumuna girmişlerdir. Metinlerimizde bundan dolayı uyum dışı kalmış örneklerden bazılarını aşağıda veriyoruz :²⁹

Kapuñda yüzini yire sürer ADH 75b/12, *ola tapuñña çāker* ADBM 36b/8, *tapundan ırağ* ADBM 118/12, *şaçu itdi* CH 78/100.

Fiilden İsim Yapma Eki : - ^ok (-uk/-ük)

44. Bu ekin yardımcı ünlüsü de metinlerimizde bir yerde düz dar (*aruğ* TR I 31a/8) şekliyle geçmektedir. Aynı kelime *aruğı* TR I 312b/9, *aruğlığ* TR II 21b/8, *aruğlık* TR I 192a/2, *aruğlara* TR I 71a/8, *aruğlığ* TR I 297b/15 örneklerinde yardımcı ünlü olarak dar - yuvarlak u ünlüsünü almaktadır.³⁰

Metinlerimizde bu ekle yapılmış bir hayli kelime vardır. Hepsinin de yardımcı ünlüleri dar yuvarlaktır.

Açuk ola TR I 31a/8, *ayruğdan* ADBM 30a/9, *konuqladum* AİÜ 75b/23, *giciyüğe* TR I 122a/12, *tanuğ* AİÜ 63b/28a, *yıhuğ gönlüñ* ADH 49a/2, *delük delük* ADH 85a/13, *öksürük* TR II 101a/5.

İsim - Fiil (Partisip) Eki : - duğ/- dük

45. Eski Anadolu Türkçesinde, Eski Türkçede olduğu gibi (bk. Alt. § 108, 136, 244) ekin ünlüsü dar yuvarlaktır. Yalnız metinlerimizde üç yerde dudak uyumuna girmiştir:³¹

Didigüm şehri AİÜ 42b/18b, *bes itdigüm ne fāyide* ADBM 165a/8, *baña şı'ār itdigüm, eş'arı* ADH 71a/7.

Metinlerimizde henüz dudak uyumuna girmemiş şekilleri pek çoktur. Aşağıya bir kaç örnek alıyoruz :

Diledüğüñ ADBM 136a/4, *dirdügi* AİÜ 60b/13a, *ısrıduğı gişide* TR II 219a/4, *irişdügi yir* ADH 87b/9, *İsî tapıldığı yirde* AİÜ 67b/1a, *qalem*

²⁸ Bu kelimenin *şındu* ve *sındu* şekilleri için bk : TTS : *Sındu getürüñ* (Sİ. Da XIV. 478), *sındu ile kırkalar* (Hazain XV 54-2)

²⁹ Daha geniş bilgi için bu çalışmanın -^og/^o-ğ düşmesi bahsine bakılmalıdır.

³⁰ Bu ekin TE'de (s. 55) uyuma girmiş şekilleri de vardır.

³¹ Ekin TE'de de bir kere uyuma girdiğini görüyoruz (s. 63). *Qorqmadıqlarındandır.*

yazduğu nesne ADH 89b/8, yidüğüni TR I 64a/3, yöridüğü yol-ıla varduğı yire ADH 181a/16.

Zarf Fiil (Gerundium) Ekleri : - u/- ü, - yu/- yü

46. Eski Türkçede de (bk. Alt. § 232) yuvarlak ünlülü şekillerine çok sık tesadüf edilen bir zarf - fiil ekidir. Bu ekin -a, -e ile yapılmış örnekleri de az değildir. Ahmedî'nin eserlerinde bilhassa *bil* - fiiliyle *müspet* iktidar yapmak için yan yana kullanılıncsa, kelimenin kök ünlüsü yuvarlak da olsa, gerileyici bir benzeşme ile, - u/- ü zarf fiil ekinin düz darlaştığına şahit oluyoruz.³²

Ağlayu zār u zār ADH 85a/11, *suya birbirü zār u nizār ider* ADH 70b/15, *taḫl urup çağıru döndürürler* AIÜ 39b/16a, *kan derleyü eridi* ADH 94a/1, *yaturlar çürüyü* ADH 228a/8, *ḥazān kim ditreyü yapraḫ ḫurıdı* ADBM 12b/12, *teşebbüh eyleyü nergis gözünne* ADH 204b/7, *şafaḫ gösterü durur* ADBM 101b/14, *yılduzları gözedü yanıp şem'-var* ADH 17b/7, *iñleyü gendüyi zār ider* ADH 71a/1, *oyñayu her bir yaña giderdi* AIÜ 49b/10, *utanu gitdi* ADH 134b/16, *irdi yöriyü* AIÜ 73a/20b, *yögürü var tiz* AIÜ 18a/24a.

Aşağıda, bu ekin, düz darlaşmış şekillerinden birer örnek verilmiştir. *Ah bil-*, *idi bil-*, *irişdüri gör-*, *varı bil-* birden fazla yerde geçmektedir, bu kompozisyonların - u/- ü'lü şekilleri yoktur :

Ah bile ADH 121a/5, *başarı bilem şanmaḡıl* AIÜ 59a/17a, *diyi durur* ADBM 2a/1, *durı bile şād* AIÜ 74a/23a, *eydi bile tamām* ADBM 118a/14, *getüri bilen* AIÜ 7a/11b, *nice göri bile gör* ADH 255b/16, *idi bilür ayān* AIÜ 9b/21a, *bir kāmile irişdüri gör* ADH 224b/11, *saḫlayı bilse* ADH 82b/2, *ḫapuna yüz süriyi* AIÜ 17b/4a, *varı bile* AIÜ 40b/24a, *virı bilür bāl u per* AIÜ 22a/11a.

Zarf - Fiil Eki : - up/-üp (- yup/-yüp)

47. Diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi bu ekin ünlüsü de metinlerimizde nispet itibarıyla çoğunlukla yuvarlaktır. Metinlerimizde düz ünlülü şekilleri ekte düzleşme temayülü intibai verecek kadar çoktur.³³ Aşağıya her ikisinden de bazı örnekler verilmiştir. Düz ünlülü - p zarf fiil eki alan fiillerin tam bir listesi için ek 1'e bakılmalıdır.

Boynın egüp ḫaldı māyıl ADH 164b/12, *oşanup göñil peşiman olsa işinden* ADBM 177a/9, *yaḫup ḡarḫ itdi bini* ADBM 51b/3, *boḡup itdiler helāk* AIÜ 65 b/8a.

Neden alınıp olduñ zār u zerd ADH 233a/4, *naḫşa bakıp naḫḫaşı bil* AIÜ 39a/15b, *balḡamdan arınıp ḫōş ola ḫāl* TR I 5b/11, *anı düzedip ḡayetde şāfi* TR I 138a/12.

³² Başka metinlerde düzleşme temayülü için bk : MZB § 62/14.

³³ Ekin başka metinlerde uyuma girmiş örnekleri için bk : Cİ § 61 1, ÇH § 7.

Bişürüp TR II 161b/13, *tutıp* TR II 46b/11, *toñıp* TR I 193a/10, *bulıp* ADH 52a/10.

Zarf - Fiil Eki : - *uban/- üben*, - *iban/- iben*

48. Eski Anadolu Türkçesi üzerinde çalışanlar yukarıda adı geçen zarf-fiil ekinin ilk ünlüsünün yuvarlak olduğu kanaatındadırlar.³⁴ Halbuki metinlerimizdeki örnekler bu genel kanaati sarsacak ve ekin düz ünlü kuruluşlu veya son seste *l*, *n*, *r*, *y*, *z* vs. gibi düz darlaştırıcı bir ünsüzle biten fiillerden sonra kuvvetli bir düz darlaşma temayülünde olduğu intibahını verecek mahiyettedir. Okuyanın kesin bir kanaata varması için metinlerimizde geçen bütün örnekleri ek 2'de gösterdik. Aşağıya bazı örnekler almakla yetiniyoruz :

Açılıban yire iner AIÜ 9b/6a, *alıban kaçd-ı cān ider* ADH 94b/1, *dile başlayıban bülbül* ADBM 158b/1, *dut Süleymān diriliben girü dünyāya gele* ADH 261a/12.

Dili açılıban söyledi AIÜ 54a/22a, *kan ağlayuban* AIÜ 17a/22b, *girüben çıkmagı tedrīc-iledür* TR I 72a/1, *istimālet virüben hōş söyledi* AIÜ 65a/28a,

Dögiben eleyüp yoğrıla TR I 158a/5, *döniben bir fitne olur āşikār* AIÜ 44a/14b, *kurıban kaşuñ kemānın atar* ADH 217a/13.

Hem dönüben ol girü bahra gider AIÜ 27b/4b, *dünyāyı dutuban nider* AIÜ 74a/27b, *anı öldürüben gideler* AIÜ 57a/8a.

Zarf - Fiil Eki : - *ubanuñ/- übenüñ*, - *ibanuñ/- ibenüñ*

49. Bu zarf-fiil eki de metinlerimizde, ilk ünlüsünde kuvvetli bir düzleşme temayülü gösterir. Bu bakımdan araştırmacılara yardımcı olur diye, bu eki almış fiillerin tam bir listesini ek 3'de sunuyoruz. Buraya birkaç misal almakla yetineceğiz.

Şuçın bilibenüñ cezā kılsañ ADBM 126a/1, *memleket gire diyübenüñ ele* AIÜ 45b/24b, *dögibenüñ eyle menhül* TR I 169b/6, *düşübenüñ buldı küsüf* ADBM 61b/12, *içibenüñ ide defc* TR II 216b/9, *ķurbān olıbanuñ olsun saña fidī* ADH 139a/12, *varıbanuñ aña çāker oldı ol* AIÜ 46a/6a.

Zarf-Fiil Eki : - *duķca/- dükce*

50. Ekin ilk ünlüsü diğer Eski Anadolu metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de istisnasız dar yuvarlaktır. Ekin *c/ç* ünsüzünün durumu için bkz. §. 118.

Gözümnden ağladuķca firāķuñda kan tamar ADBM 90a/4,
İ'timāduñ kes ol arturduķca 'ahd AIÜ 32a/12a

³⁴ Bu husus için SV § 6, § 86; SN § 213, DK § 207, ŞÇ 18, 370'e bakılmalıdır.

Sen cānuñı sevdükce ma'sûka yaramazsın ADBM 60a/6
Pes artar ulalur geçdükçe eyyām TR II 185b/9.

Zarf-Fiil Eki : - *duğda* / - *dükde*

51. Ekin ilk ünlüsü metinlerimizde istisnasız dar yuvarlaktır. Diğer, Eski Anadolu metinlerinde olduğu gibi, henüz dudak benzeşmesi teşekkül etmemiştir. -*d*- ~ -*t*- için bk. § 107-e

Ol kāmēt-ile ol lebi añduğda Aḥmedī ADBM 83b/7
Yüzine bakduğda şanur-ıdı mihr AİÜ 65a/10b
Qurıduğda em olur iki dirhem TR II 79b/4
Aḥmedī medhūñi yazduğda anuñ nüşaların
Tāc ider başına muşhaf bigi anı nergis ADH 119a/10

Yaptırma Eki : -° *r* (-*ur* / -*ür*)

52. Ünsüz ile biten fiillerin sonuna getirildiğinde araya giren bağlantı ünlüsü (bir kaç istisna ile) metinlerimizde de diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi dar yuvarlaktır.

Yire baturdı ol ADH 244b/5, *lāle vü gül bitürüpdür* ADH 114a/2, *bişürile gerekdür* TE 224b/15, *içürgil* TR I 246a/13.

Metinlerimizde -*r* ekinin ünlüsü aşağıdaki örneklerde kaide dışı kalmıştır :

Birişüp tantıl ide TR II 6b/13, *düşirdi felek bini cüdā senden* ADBM 158a/5, *bir bahra düşirdi beni* ADBM 110b/9, *yüzüñi 'acze düşirem* ADBM 148a/4, *yitirdüñ* CH 71/81. *Ayrı* - fiilinin ikinci ünlüsü daima düz dardır. *ayırurlar* AİÜ 33b/3a.

Şu örnek de iki şekilde okumaya cevaz verecek şekilde yazılmıştır :

Āhum durur yüzümi yire düşiren دُوشِرُنْ *benüm* ADH 101b/4.

Yaptırma Eki - *dur* / - *dür*

53. Bu ekin ünlüsü de metinlerimizde, diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerine uygun olarak, yuvarlaklığını muhafaza etmektedir :

Nice boğdurdı bümü zāga görgil ADH 244b/7
Bulaşdura anuñla bir fetile TR I 219b/7
Söyündürmez içümdegi ocağı AİÜ 61b/28b
Bes indürüp anı şāfī ideler TR II 131b/2
Nev - bahāruma ḥazān şaldurmağıl
Sebze - zārın ḥattumuñ soldurmağıl AİÜ 61b/28b

Metinlerimizde bu ek bir yerde kaide dışı olarak istinsah edilmiştir : *Döndirdi derd-ilen cigerin ḥana müşg-i nāb* ADBM 64a/7.

Geniş Zaman İsim - Fiil ve Çekimli Fiil Eki : -° *r* (-*ur* / -*ür*)

54. Ünsüzle biten fiillerden sonra araya giren bağlantı ünlüsü diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi Ahmedî'nin eserlerinde de dar yuvarlaktır.³⁵

Bilürem ala gözlerüñ ahsar al-ıla cānlar ADH 229a/9

Sen görinürsin zihi nūr-ı başar ADBM 92b/1

Anuñla arınur zulmetden ebsār TR I 109b/8

Görinür mi yār gitmezse nikāb AIÜ 11b/30b

Yücelür söz - ile ulular adı

Dirilür söz - ile ölüler adı AIÜ 2a/6b

Sensin artuk yok seni görür gözüm ADH 78b/2

ADBM'de, aşağıya alacağımız örnekler, - r sesinin etkisiyle düz darlaşmış ve dolayısıyla kaide dışı kalmışlardır :

Her dem halkdan görirem biñ belāyı ben ADBM 156a/4

Ne gördi dil heves ide cihānı görür - iken ADBM 31a/12

Eriye oddan eger görür-ise dürr-i 'aden ADBM 196b/11

Gider mālī çü görürsin alur ADBM 94b/9.

İkinci Şahıs Teklik ve Çokluk Emir Ekleri :

- ñ (- uñ/- üñ), - ñuz (- uñuz/- üñüz)

55. Sonu ünsüzle biten fiillerden sonra birinci ve ikinci şekillerdeki ekin bağlantı ünlüsü ile ikinci şekildeki ekin ünlüleri metinlerimizde çoğunlukla yuvarlaktır. Yalnız, bir kaç yerde ekin asıl ünlüsünün dudak uyumuna girdiğini görüyoruz. İkinci şahıs çokluk ekinin metinlerimizde dudak uyumuna girmiş olanlarının hepsini ikinci paragrafta veriyoruz.

Ra'nāya baķuñ ADH 145a/14, *görüñüz binüm cemāl u rengümi* AIÜ 70b/14a, *kalmañuz lezzetine dünyānuñ* ADH 31a/12, *koñuz bu pendi* ADH 267b/2, *kudretini hālīkuñ görüp ögüñ* AIÜ 21a/30b, *belāya ne diyü düşdi şoruñ* ADH 231b/16, *bāk itmeñüz* AIÜ 19a/17b, *çāk itmeñüz* AIÜ 19a/17b, *gey şoruñuz* AIÜ 26a/24b, *fermānum irmez görüñüz* AIÜ 26a/24b, *virüñüz bize habar* AIÜ 54a/16b.

Yukarıda söylendiği gibi, metinlerimizde, şu örneklerde ekin ünlüsü düz dardır :

Ne-y-idi bu 'ālemüñ ash diñiz

Ne olısar hem cüzvi vü küllī diñiz AIÜ 70b/14a

Cedyide vardur yigirmi vü sekiz

Deylede var kırk anı gey añañuz AIÜ 21b/28b

Ahmedī hōr-ısa sözidür 'aziz

Bakmañ aña sözlerini diñleñiz AIÜ 70a/19b

³⁵ Dr. Selâhattin Olcay, TE'de (s. 61) bu ekin dudak uyumuna girmiş şekillerini de tespit etmiştir.

Üçüncü Şahıs Emir Eki : – sun/– sün

56. Üçüncü şahıs emir ekinin ünlüsü metinlerimizde genellikle dar yuvarlak olarak geçmektedir. İki yerde düz dar şekliyle uyuma girmiş olduğuna şahit oluyoruz.

Ko peymān şīşesi şınsun ADH 235 a/17, *teşvīşin bu ‘aqluñ aradan sürsün* ADH 87b/1, *cām-ı gül-gün virsün elüñe* ADH 60b/1, *göñlümi yahmasun* ADH 36b/11, *yağarsa yağsun cānumı* 21a/14, *göñlümi yihmasun* ADBM 69a/13a.

Cān vilayetin yağsın ADBM 191a/6, *alsın beni* AIÜ 53b/29b.

Görülen Geçmiş Zaman ve Hikâye Birinci Şahıs Teklik

Eki : – dum/ –düm

57. Görülen geçmiş zaman ve hikâye ekinin birinci şahıs tekliği metinlerimizde istisnasız dar yuvarlaktır :

Derdüñi aldum ADH 13 a/16, *imān getürdüm* AIÜ 54 b/10 a, *çıhardum fikr deryāsına takıp* TR II 221 b/4, *tolaşdum dāne sevdāsıyla dāma* ADH 219a/17, *muşhafı açdum* ADH 51b/2.

Teklik ve Çokluk İkinci Şahıs Görülen Geçmiş Zaman Eki :

— duñ/– düñ, –duñuz/– düñüz

58. Metinlerimizde ekin ünlüleri istisnasız dar yuvarlaktır:

Bildüñ ki ‘ışk oduna yanan gişi nūr olur ADH 170a/14, *diledüñ bu hasteyi* AIÜ 17a/ 29a, *gayra bağduñ diyü* ADBM 120a/7, *añladuñuz ‘aķıl ü ma‘kül ne* AIÜ5b/8a.

Çokluk Birinci Şahıs Görülen Geçmiş Zaman Eki :

— duk/– dük

59. Diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de ekin ünlüsü istisnasız dar yuvarlaktır:

Didük ma‘denüñ sū’ü’l-mizācın TR I 249a/5, *Rüm’i biz virdük* AIÜ 10a/4a, *uçdan uca araduk bu ‘ālemi/ bulmaduk ehl-i kerem bir ādemī* AIÜ 7a/8a, *bir yıl olduk baħr içinde biz revān/ berr(i) den hergiz bulamaduk nişān* AIÜ 27a/8a.

Dilek - Şart ve Cevheri Fiil Şartında Çokluk Birinci Şahıs

Eki : – vuz/ – vüz

60. Diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de bu ekin ünlüsü istisnasız dar yuvarlaktır.

Nicedüğünü bilevüz AIÜ 41b/23a, ölevüz ayruga kala TR I 222b/2, bir kitāba daḥı bünyād idevüz/mīr Sülmañ n'itdi anda eydevüz AIÜ 69a/9a, n'ola fakīr - savuz ADH 171 b/4.

Gelecek Zaman, Geniş Zaman, Duyulan Geçmiş Zaman ve Cevherî Fiil Birinci

Şahıs Çokluk Eki : -uz/-üz

61. Ekin ünlüsü, diğer Eski Anadolu metinlerinde olduğu gibi, Ahmedî'nin eserlerinde de düzenli olarak dar yuvarlaktır.

Eydiserüz biz anı AIÜ 44b/23b, ceḥd-ile bulamazuz meger ADH 18b/16, ardınca biz hem ötürüz AIÜ 19b/30a, biz bunuñ vīrānlığını bilmişüz, lā-cirem yik-pāre terkin ḫılmuşuz AIÜ 72b/16a, yapmışuz bu meskeni AIÜ 33b/27a, lu'betüz biz AIÜ 4a/19a.

Birinci Şahıs Çokluk Emir Eki : -alum/-elüm

62. Bu ekin ikinci ünlüsü, bütün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, metinlerimizde de istisnasız dar yuvarlaktır.

Añalum ol begleri kim ser-te-ser

Hem müsülmān-ıdılar hem dād-ger AIÜ 66b/6b

Bahār u bülbül ü gül gel içelüm ADBM 187a/7

Gel lāle-y-ile şād oturalum gider gamı ADH 106 a/7.

Bildirme Ekleri -dur/-dür ve durur

63. Bilindiği gibi, bu ek, Eski Türkçedeki *tur*- fiilinin ekleşmesinden meydana gelmiştir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde *durur* ile -*dur*/*-dür* ekleşmiş şekli yan yana yaşamaktadır. Metinlerimizde ekin ve fiilin ünlüleri istisnasız dar yuvarlaktır.

Açuḥdur 'arşa gñlümüñ evinde ADH 187b/13

Rāstlık durur nicenüñ pāyesi

Rāstlıkdur devletüñ sermāyesi AIÜ 61a/20b

Ser-sebzdür benefşe ḫaṭuñ dāyımā senüñ ADH 102b/9

DÜZ ÜNLÜ TAŞIYAN YAPIM VE ÇEKİM EKLERİ

64. Metinlerimizde de, diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, eklendikleri kelimelerin ünlüleri ne olursa olsun, daima düz ünlü taşıyan bazı ekler vardır. Bunlardan bazıları araştırma konusu yaptığımız Ahmedî'nin eserlerinde uyuma girme (fiilden fiil yapma eki -^ol- gibi) temayülü gösterirler.

Yükleme Hali Eki : -ı/-i, -nı/-ni

65. Metinlerimizde -ı/-i, -nı/-ni yükleme hali eklerinin ünlüleri istisnasız düzdür.

Bilecügi feth itdi AİÜ 66b/29a, *bunu işidüp buyurdu* AİÜ 17a/7b, *boyuñı çemende serv görmiş* ADH 124a/2, *diriden ölüyi kim itdi zâhir* ADH 6a/3, *ider ağız kokusunu dahı hüb* TR I 157a/14, *sözini bergitdi çok sevgend-ile* AİÜ 57a/23b.

İyelik Eki : -ı/-i, -sı/-si

66. Bu ek Eski Türkçe'de (bk. Alt. § 181) çoğunlukla dudak uyumu dışındadır. Eski Anadolu Türkçesi'nde de bu durum devam etmiştir. Metinlerimizde -ı/-i, -sı/-si iyelik ekleri nispet itibarıyla pek çok kullanılmıştır. Fakat -n, -nı/-ni akkuzatif ekinden önce bu ekin ünlü uyumuna girdiği yerler de vardır³⁶.

On iki kapusun ol şehriñ AİÜ 40b/1b, *gül şuyını* TR II 122a/14, *südinde anuñ* TR I 76a/6, *çiçeklerüñ tonu* ADH 72b/8, *ğammâz gamzeli gözi* ADH 11/4, *ayağüñ tozu* ADH 12a/1, *âhumuñ dütüni* ADBM 116a/12, *uyğusu ola harâm* ADH 19a/14, *dünye sevgüsini* AİÜ 43a/5b.

Metinlerimizde ekin uyuma girdiği kelimeler aşağıda gösterilmiştir. İşaret edilen yerlerden başka *gözünü* 2, *sözünü* 4, *tonunu* 1, *tozunu* 4, *gendüzü* (*gendüzüne*, *gendüzünü* şekliyle) 16, *yüzünü* 8 defa daha geçmektedirler.

Anuñ hulkunu ADBM 101b/8, *kökünü* TR I 119a/4, *vire göñlüni* ADH 20b/7, *gözünden olmayaydı feth-i bâbı* ADBM 194b/6, *açdı gözünü uyğudan* ADBM 125a/11, *mârlar gününü itdiler siyâh* AİÜ 27a/30b, *gendüzünü se-hâba medâyiğ - güzâr ider* ADBM 95b/17, *yılduz kurdunu gören* AİÜ 22a/16a, *duzağ oduna yanup* ADBM 7b/9, *gezler oğunu* ADH 92b/1, *gözüñ çün oğunu gezler* ADBM 178a/6, *her ki 'âkıllar öğüdünü duta* AİÜ 5b/5a, *ko fakîhuñ sözünü* ADH 219b/11, *geçinüñ südüni bir rıtl alalar* TR I 187a/2, *devletüñ tonunu ol gişi giyer* AİÜ 24a/19a, *ayağum tozunu sürme ideyim* ADBM 174b/4, *su üstünde yörür* TR II 17b/11, *ihtiyâr itdi ezelde vücudunu* ADBM 99b/12, *yüzünü zülfünü yâd ide eydür* ADBM 102b/5, *zülfünü fikr kılruram* ADH 172a/15, *girü didi gendüzüne* AİÜ 10a/22b.

Ayrılma Hali Eki : -dın/-din

67. Eski Türkçe'de (Alt. § 183), -dın (-dın, -tın, -tin), -dan (-den, -tan, -ten) şekillerinde olan bu ekin, yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra dudak uyumuna girdiği haller de vardır. Eski Anadolu Türkçesi'nde, genellikle, ekin düz geniş ünlü şekilleri kullanılmakla beraber, bazı metinlerde düz darlı (*öñdin*, *yañadın*)³⁷ şekillerine de rastlanmaktadır. Bundan dolayı da ek yuvarlak ünlü kuruluşlu isimlerde uyum dışı kalmaktadır.

³⁶ Dr. Selâhattin Olcay, TE'de (s. 165) ekin çekim eklerinden önce uyuma girdiği durumlar olduğunu tespit etmiştir.

³⁷ Bk. CH § 133, TE 66, MZB § 63/4.

Metinlerimizde - *dın*/- *din* eki *öñ*, *yaña*, *aşağa*, *taşra* kelimeleri ile *yaña* ile kurulmuş (- *dan*/-*den*, - *dın*/- *din* *yaña*) zarf gruplarında kullanılmıştır. - *dın*/- *din* ekinin bu şekildeki kullanılışı düzenli değildir.

a) *Öñdin*/*Öñden* :

Bu kelime, metinlerimizde 25 defa *öñdin*, 9 defa da *öñden* şeklinde geçmektedir. Aşağıya birkaç örnek çıkarılmıştır :

Ölümden öñdin öl ADH 187a/2, *ögimek neveden öñdin* TR II 222a/13, *yigil öñdin* TR I 69a/11, *atı nazardan öñdin irer* CH 62/26.

Hem öñden olduğı TR I 259a/10, *kibr - idi işi anuñ öñden soña* AIÜ 48a/12b, *soñ öñden yigrek olur* AIÜ 69a/14a.

b) Metinlerimizde - *dan*/- *den* *yaña* kullanılışı çoktur. Aşağıya birkaç örnek çıkarılmıştır :

Cezireden yaña kıldı güzer AIÜ 22b/7b, *Türân'dan yaña yöridi* AIÜ 32a/19b, *rutübetden yaña* TR I 34a/3.

- *dın*/- *din* *yaña* sadece aşağıda gösterilen yerlerde geçer :

Şalamığ'dın yaña yöridi AIÜ 22b/21b, *döndürürdi yârdın yaña yüzün* AIÜ 13b/14a, *egmiş-idi yârdın yaña kafâ* AIÜ 13b/13b, *ger kulak tutar - isañ bendin yaña* AIÜ 9a/14b, *virbidi Gülşah'dın yaña* AIÜ 12b/29a, *Konya'dın yaña* 66b/24b.

c) *Yaña* kelimesi metinlerimizde (AIÜ, TR I, TR II, ADBM, ADH'de *yañadın*/*yañadan*, CH'de hep *yañadan* şekliyledir.) 32 defa - *dın*, 24 defa - *dan* ekini almaktadır. Aşağıya her birinden ikişer örnek verilmiştir :

Yapışmışdur güle her yañadan hâr CH 17/73

Seni taşra yañadan yakar bu nâr AIÜ 1b/19a

İki yañadın hōş olur kâr-ı ıışk

İki yañadın gerek bazar-ı ıışk AIÜ 12b/31b

d) *Aşağa* kelimesi metinlerimizde aşağıda gösterilen yerlerde - *dın* eki almıştır :

Aşağadın görinen deryâ-y-ıdı AIÜ 47b/29b

Aşağadın ide ol maddeyi dūr TR II 57b/9

Sen yokarı ben aşğadın yaña AIÜ 18b/15a

e) *Taşra* kelimesi bir yerde - *dın* eki almıştır :

Çū taşradın ola gögsi veremlü TRI I 58a/7

İsimden İsim Yapma Eki : -*ci*/-*ci*

68. Bu ekin ünlüsü de diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, Ahmedî'nin eserlerinin üzerinde durduğumuz yazmalarında da daima

düz dardır. Fakat metinlerimizde bu ekin geçtiği kelimelerin hepsinin düz sıradan ünlü taşıdığını zikretmeliyiz.

Bir gemici be-ğāyet dūr-bīn AİÜ 27b/7a
Her ki yalancıdur u peymān - ūŷiken
Aña diri yörimekten yig kefen AİÜ 35b/1b
Düşmen öldüğü habarcıdur saña AİÜ 68b/26b
Dün ol ayakçıyı zulm-i ayakdan CH 41/84
Aña bir kullıkcı olur ŷehvet yakīn AİÜ 71b/5a

İsimden İsim Yapma Eki : -lık/-lik

69. Eski Türkçe'de düzlük - yuvarlaklık uyumuna tâbi olan (bk. Alt. § 54) bu ek Eski Anadolu Türkçesi'nde, dolayısıyla metinlerimizde de çoğunlukla düz dar ünlü alır.

Metinlerimizde pek çok olan örneklerinden bazılarını aşağıya sunuyoruz :

Ayruluk CH 55/80, *çoķuluk* TR I 70 b/15, *döŷtlik midur* ADH 160 a/4, *döŷtlik* AİÜ 53b/30a, *edebŷüzlük* AİÜ 53b/10b, *eksükligine* TR I 35/11, *ķidäsüzlüķdan* TR II 153b/4, *ķarañuluk* ADBM 26b/3, *ķullıķuñda* CH 58/74, *gendüliginden* AİÜ 56a/16a.

Metinlerimizde, bazı kelimelerde, ekin bazan dudak uyumuna girmiş olduğunu görüyoruz.³⁸ Bu durumda olanların hepsi aşağıda sunulmuştur :

Ayruluķuñ CH 67/56, *eyülükden* CH 69/76, *ayruluķuñ-ıla* ADBM 19a/8, *ķarañulukda* CH 75/45, *tükrük çoķluķı* TR I 359b/2, *göynüklüķine oduñ* TR I 117b/2, *ķulluķı* ADBM 22b/10, ADH 56/16, *ķulluķın* TR I 60a/14, ADH 7b/10, *ķulluķıña* ADBM 97b/14 *ķulluķına* ADBM 46b/1, ADH 36b/9, *ķulluķuña* ADH 76b/3, ADBM 148b/10, AİÜ 17b/6a, ADBM 41b/4, *ķulluķuñda* CH 57/65, 58/67 *ķulluķuñı* ADBM 66a/10, *ķulluk* AİÜ 32b/4b, CH 50/105, *ķulluķ-ıla* CH 50/106-107, *ķulluķını* CH 50/83, *ķulluķuñuzda* CH 50/57, *toķru-luķın* AİÜ 57a/4a, *ululuk* AİÜ 43a/7b, *yoķluķdur* ADH 37a/6, *oyanuklukda* CH 46/20, *günlük* TR I 117b/2, 242b/8, 230a/6, *kuşluk* TR I 235b/10, *kuşluķa dek* CH 45/57, *yavuzluk* AİÜ 23b/13b, 18a, 60b/7a, 64b/28a, *eylük* AİÜ 65a/5b (bu kelime ve çekim eki almıŷ ŷekilleri metinlerimizde daima yuvarlak ünlüdür. Burada kelimenin aslı olan *eyü*'nün sonundaki *ü*'ye bir uyum hadisesi bahis konusudur.)

İsimden İsim Yapma Eki : -ñcı/-ñci

70. Eski Anadolu Türkçesinde bu ekin baķ ünlüsünün yuvarlak ŷekillerine de rastlanır.³⁹ Metinlerimizde, bilhassa konusu icabı, TR I ve TR II'

³⁸ Baŷka Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de -lık/-lik ekinin uyuma girmiş ŷekilleri için bkz : ÇH § 103, SV § 147, SN § 147, ŷÇ § 146, DK § 72, TE s. 66-67, KD s. 3-4, Cİ § 36, MZB § 63/6.

³⁹ Bk. MZB § 63/7, KD 1-14, TE s. 67.

de, bu ek pek çok defa geçmektedir ve ilk ünlüsü yuvarlak ünlü taşıyanlarda çoğunlukla yuvarlaktır⁴⁰.

Üçüncü AIÜ 55b/10a, üçüncide AIÜ 24b/3a, üçüncü TR I 51b/9, üçüncide TR I 110b/7, üçüncide durur TR I 123a/14, üçüncidedür TR I 126b/5, üçüncüsü TR I 19a/11, üçüncüye TR I 53b/10, dördüncü AIÜ 24b/4a, dördüncide TR I 94b/10, dördüncü TR I 19a/15, dördüncide TR I 55b/13, tokuzuncu TR I 37a/9, onuncu TR I 37a/13.

Fiilden İsim Yapma Eki : -ıcı/-ici

71. Ahmedî'nin araştırma konusu yaptığımız eserlerinin yazma nüshalarında bu ekin ünlüleri genellikle düz dardır. Bu bakımdan ek, dudak uyumu dışında kalmıştır denebilir. Fakat,

Dağı bir şah bulunmaz sencileyin

Dutucu 'adl-ıla hōş mezheb ü dīn ADH 77b/16 beytinin *dutucu* kelimesinde ekin ilk ünlüsü uyuma girmiştir. Metinlerimizde bundan başka mevcut olan örneklerin hepsini aşağıda sunuyoruz :

Alıcı ADH 71a/15, *bizeyici* ADH 205a/7, *çekici* AIÜ 73b/23a, *idici* TR II 75a/8, *şuşadıcı* TR II 90a/13, *yanıcı* ADH 261b/8, *yazıcılar* 81b/4, *yazıcısı* AIÜ 17b/6b, *ölici* TR I 165a/1, *bulucudur* AIÜ 63b/29b.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi metinlerimizde bu eki alan kelimelerden sadece üçü yuvarlak ünlü kuruluşludur. Ve bunlardan bir tanesinde ekin ilk ünlüsü dar yuvarlaktır. Bu kadar az bir misalle metinlerimizdeki durumu aydınlatmak tabiatıyla güçtür.

Fiilden Fiil Yapma Eki : -^ol - (-ıl/-il-)

72. Şimdiye kadar üzerinde araştırma yapılan Eski Anadolu metinlerinde ekin bağ ünlüsünün genellikle düz dar olduğu tespit edilmiştir.⁴¹ Fakat bazı metinlerde, yuvarlak kuruluşlu fiillerde ekin bağ ünlüsünün yer yer yuvarlak olduğu da gösterilmiştir.⁴² Metinlerimizde ekin yardımcı ünlüsü yuvarlak ünlülü fiillerden sonra, çoğunlukla düzdür :

Boğıla işbu şayru TR II 3a/6, *bātıl olup bozılır* AIÜ 42b/27b, bir *'ukde çözüldi* ADBM 44a/4, *dögilür* TR II 183b/4, *yire dökile* ADH 183b/6, *nice dutılır* ADH 247a/11, *binümçün düzilmiş* AIÜ 57b/7b, *içürile* TR II 182a/1, *konılmışdı ol hān-ı kerem* AIÜ 53b/5b, *şarşarla koşılır olursa* ADH 67a/12, *karşu koyıla cırāğ* AIÜ 74a/20b, *kurılmış ol kaşuñ kemāni*

⁴⁰ Bu durumun TR I ve TR II'nin istinsah devrine ait bir özellik olduğu da düşünülebilir, diğerlerinde bu ek yuvarlak sıradan ünlü taşıyan sayılarda 12 yerde geçmektedir. Bunlardan ikisinin yardımcı ünlüsü yuvarlaktır : *üçüncü* CH 63/104, *Üçüncide* CH 71/114.

⁴¹ Bk. SV § 112, DK 127-9, Cİ § 55.

⁴² Bk. TE s. 68, ŞÇ § 43.

ADBM 104b/13, *kurtulur* TR II 218b/2, *oñılmaz bunca müddet* ADBM 186b/12, *ovıla* TR I 295a/9, *oyıla* TR I 211a/3, *örtile niķāb-ıla* ADH 253a/9, *aramuzdan sürilür* AİÜ 18a/16b, *tökilmege* TR I 337a/13, *tutulur* TR I 191a/3, *unuldı* ADH 100a/1, *urıla* TR I 172b/11, *üzildi* ADH 105b/9, *yoğrıla* TR I 147a/2, *yoğurıldıķda* TR I 150b/5.

Metinlerimizde yuvarlak ünlü taşıyan fiillerde, ekin yardımcı ünlüsünün, sık sık uyuma girdiğine de şahit oluyoruz. Aşağıda yardımcı ünlüsü yuvarlak olan pasiflik - meçhullük eki almış yuvarlak ünlülü fiillerden birer örnek veriyoruz :

Büküldi CH 4/53, *çözüldi* AİÜ 32b/24a, *dögülüp* TR II 128b/1, *dökülür* ADH 71b/13, *dutulduğı sā'at* AİÜ 39b/1a, *düzülmemişdi* ADBM 69a/8, *şunuldu* ADH 162b/12, *sürülüp* AİÜ 6b/30b, *tökülmege* TR II 180b/7, *urulmuş* TR I 18a/6.

Fiilden Fiil Yapma Eki : -° n- (-ın-/-in-)

73. Eski Türkçede uyuma tâbi olan bu ekin (Alt. § 159) bağ ünlüsü Eski Anadolu metinlerinde genellikle düz dardır. Bazı metinlerde dar yuvarlak ünlü aldığı da görülür.⁴³ Metinlerimizde düz ünlü ihtiva eden fiillerden sonra, ekin bağ ünlüsü, *ne bilünür nedür bu derde dermān* ADBM 154a/9, mısraındaki *bilünür*⁴⁴ örneğinin dışında düzenli olarak düz dardır.

Metinlerimizde yuvarlak ünlülü fiillerden sonra da ekin bağ ünlüsünün yer yer uyuma girdiğine şahit oluyoruz :

Bir yol bulına AİÜ 25b/18a, *bulundu* ADH 251a/16, *bulunmaz-ısa* TR II 19b/7, *dökünmek ıssı suyu* TR I 31a/13, *dutına* ADBM 114a/15, *dürtindi* AİÜ 37b/24a, *dürtünmek* TR I 105a/6, *düzinse* ADH 73a/10, *görinmez anda* ADH 32b/12, *görinürler* AİÜ 34a/11b, *görünmek şaru nesne* TR I 48a/1, *şu hoşunmadın anda* TR I 72a/7, *kısmet olundu* ADBM 117b/4, *fehm olunmazdı* AİÜ 31a/17b, *kısmet olundu* ADH 125b/7, *öginüp dimez* AİÜ 4a/22b, *örtiniben gitdi* AİÜ 13a/16a, *sürinür* ADH 191b/1, *tokınur* AİÜ 16b/31b, *urındı tād* AİÜ 51a/10b, *urınur* ADH 118b/13, *urunduķda* AİÜ 61b/3b, *urunsa* ADBM 46 b/10.

Öykin -/öykün - fiilinin *öykin - (öykindi* ADH 248a/13) yazılışı ile *öykün - (öyküendi* ADH 258a/11) yazılışı hemen hemen birbirine eşittir.

İşteşlik Eki : —°ş- (-ış-/-iş-)

74. Bu ek de Eski Anadolu metinlerinde, yukarıda bahsettiğimiz -°l-, -°n- ekleri gibi, dudak benzeşmesi dışındadır.⁴⁵ Metinlerimizde de *benüm*

⁴³ Bk. SV § 112, Cİ § 56, SN § 233, ŞÇ § 42.

⁴⁴ Burada geniş zaman ekinin bağ ünlüsünün tesiriyle - n - dönüşlük ekinin bağ ünlüsünün de yuvarlaklaşması bahis konusudur.

⁴⁵ Üzerinde araştırma yapılan metinlerde yer yer dudak uyumuna girmiş şekillerine de rastlanır. Bk. Sn § 237, ŞÇ § 298, DK § 145.

cānuma irüşür kazādan ADBM 157b/1 mısraındaki *irüşür* örneğinin dışında, düz ünlü ihtiva eden fiillerden sonra ekin bağ ünlüsü düzenli olarak düz dardır.

Ahmedî'nin araştırma yaptığımız eserlerinin yazmalarında, bu ek şu yuvarlak ünlülü fiillere gelmektedir :

a) Şu fiiller bir kaç yerde geçmektedir ve ekin yardımcı ünlüsü düz dardır :

Doğuşmak TR I 52a/14, *konuşupdur* ADH 205a/9, *toğuşmağ* TR II 19a/8, *tutuşup* CH 10/28.

b) Şu fiillerde ekin bağ ünlüsü çoğunlukla düz dardır, fakat yuvarlak ünlülü şekillerine de rastlanır :

Dürüşüp ADH 35b/12, *dürüşdi* ADH 76a/13, *görüştü* şāh AİÜ 12b/6a, *görüştü* Şādı-y-ıla CH 59/94.

c) Şu fiil bir yerde geçmektedir, ekin yardımcı ünlüsü dar yuvarlaktır.

Ten uyuşmağı TR I 56b/12.

d) *Dutuş-*/*dutuş* – fiilinde yuvarlak ve düz bağ ünlüleri aşağı yukarı birbirine eşit durumdadır. İleriki araştırmalara yardımcı olur diye metinlerimizde geçenlerin hepsini aşağıya alıyoruz :

dutuş – *d.-dı* AİÜ 47b/9b, ADBM 139b/9, *d.-up* AİÜ 36b/25b, ADH 26a/10, 78b/14, *d.-updur* ADBM 91b/9, *d.-ur* ADH 216b/11, 104b/5.

dutuş – *d.-dı* ADH 183a/1, ADH 169b/13, *d.-updur* ADH 106b/8, *d.-muş* AİÜ 22b/12a, ADBM 62a/3, ADH 88b/7, *d.-ur* ADBM 88b/12.

Fiilden Fiil Yapma Eki : – °t – (-it-/-it-)

75. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, sonu ünsüzle biten fiillere geldiğinde, ekin bağ ünlüsü dudak uyumuna girmez. Genellikle düz dar kabul edilir.⁴⁶

Metinlerimizde düz ünlülü fiillerde ekin bağ ünlüsü düzenli olarak düz dardır. Ve ek son ünlüsü yuvarlak olan şu fiillerde görülmektedir : *korhut-*/*korhut* –, *şovut-*/*şovut* –, *tozıt-*, *ürkit* –.

Bunlardan *tozıt* – ve *ürkit* – fiilleri bir yerde geçmektedir ve her ikisinde de ekin bağ ünlüsü düzdür : *Her ne zerre kim tozıdur yirde bād* AİÜ 35b/12b, *ürkitmegil* AİÜ 19b/25a. *şovuduban* TR I 181b/2, *şovıdalar*, iki yerde, *korhut* –/*korhut* – fiili 13 yerde geçmektedir. Dokuzunda ekin bağ ünlüsü düz dar, dördünde ise yuvarlak dardır. Aşağıya her ikisi için birer örnek alınmıştır :

⁴⁶ Bk. ŞÇ § 288.

Ahmedî'yi korğudıban n'ide ADH 121a/5, *gözüñ ne korğudur beni* ADH 158a/6.

Aynı fiil bir yerde de *korğuda* AİÜ 10a/26a şeklinde geçmektedir.

Görülen Geçmiş Zaman 3. Şahıs Teklik Eki : -dı/-di

76. Bu ekin ünlüsü Eski Türkçe'de (Alt. § 217) ve bütün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de istisnasız düz dar ünlüdür :

Yire baturdı ADH 244b/5, *şabā çözdü* ADBM 49a/3, *kanımı gözüñe dökürdü* ADH 38a/6, *kıla döndü* ADH 250b/10, *miğferi indürdü* AİÜ 37b/3b, *toğdı bir oğluñ* AİÜ 4b/19b, *yahdurdı oda yüregın* ADH 94a/11, *müşg-ile toldurdı hevāyı* ADH 106b/10.

Duyulan Geçmiş Zaman ve Partisip Eki : -muş/-miş

77. Eski Türkçede yer yer dudak uyumuna giren (Alt. § 219) bu ekin ünlüsü bütün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de düz dardır;

İhlāş-ıla yüz dutmuşam ADH 39b/15, *komuşam adını* TR I 4b/13, *zevāl u nakş düşürmiş* ADH 224b/15, *senüñ zülfüñe öykünmiş* ADH 196b/13, *lāf urmuş* ADH 200b/9, *ölmüş ağaca hayāt ider nişār* AİÜ 69b/19b.

Gelecek Zaman Eki : -ısar -/ -iser -

78. Şimdiye kadar üzerinde araştırma yapılan Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde genellikle bu ekin ilk ünlüsü düz dar olarak geçmekte, araştırmacıların çoğu da bu ünlünün Türkçe'nin bu devresinde düz dar olduğu kanaatını ileri sürmektedirler.⁴⁷ Halbuki KT'de dudak uyumuna girmiş şekillerine de rastlanmaktadır : *Oğunusarlar*, *tutusaruz*, *şorulusaruz* § 3-C.

Metinlerimizde ek pek çok kereler geçmekte, son ünlüsü yuvarlak olan fiillerde, *n'olusar* CH 46/6 örneği hariç, düzenli olarak uyum dışı kalmaktadır.

Zülfi bendin çöziserem AİÜ 13a/3b, *ben dahı öliserem* AİÜ 68b/26a, *kim bulısar fitneden necāt* ADH 39a/4, *mihrüñi cānında dutısar* ADH 153b/4, *bedel kim saña olısar* ADH 145b/16, *turısaram gözüñ ışkıñda ser - mest* CH 15/52.

İktidar Fiili Eki : -ı-/-i-

79. Eski Anadolu Türkçesi'nde iktidar fiilinin olumsuzu *u-* fiilinin esas fiildeki zarf - fiil eki ile kaynaşması neticesi meydana gelmiştir. Şimdiye kadar

⁴⁷ CH § 190, SN § 253, ŞÇ § 69, TE s. 69, MZB § 63/14.

üzerinde araştırma yapılan metinlerde iktidar eki $-a/-e$, $-u/-ü$, $-ı/-i$ olarak görünmektedir.⁴⁸

Metinlerimizde iktidar bir yerde $-u-$ (*diyümezem* ADBM 71a/12), büyük bir çoğunlukla $-a/-e-$, yer yer de $-ı/-i-$ eki ile yapılmaktadır. Bu görünümü ile iktidar ekinin bugünkü yazı dilimizin inkişaf çizgisi üzerinde olduğunu söyleyebiliriz. Bir imlâ hususiyeti olarak kabul edilse bile $-ı/-i-$ ve $-u-$ iktidar ekleri, metinlerimizde uyum dışı kalıyor demektir. Aşağıya her iki şekle ait bir kaç örnek alıyoruz :

Cân bigi kimse bulamaz ADBM 97b/11, *bulmaz güşâd* ADBM 78b/10, *nesne döyemez âh okına* AİÜ 35a/27b, *dilüme getüremezem* ADH 267b/12, *getürimezem* ADBM 194a/9, *yokaru kalduramaz* TR II 72b/12, *taşra uramazlardı* AİÜ 39a/6b, *öldüremezem bunu* AİÜ 63b/10b, *bulımadum* ADH 194b/4, *düşirimez* ADH 78a/11.

Emir•Eki : $-ğil/-gil$

80. Eski Türkçede ve bütün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde görülen uyumsuzluk Ahmedî'nin inceleme konusu yaptığımız eserlerinin yazma nüshalarında da vardır. Ekin ünlüsü istisnasız düz dardır.

Lebüñ leâfeti dutğil ki goncede bulına ADH 271b/11
İçürgil şu-y-ıla kim gide illet TR I 246a/13
Şahâ çün kim elüñ irdi geçürgil hōş bu devrânı ADH 235a/2
Görgil imdi ok nice atmak gerek AİÜ 49b/5b
Nev-bahâruma hazân şaldurmağil AİÜ 61b/28b
Gülüñ ne râzı ki var-ısa bülbüle şorgil ADH 72b/11

Soru Eki (Edatı) : $-mı/-mi$

81. Soru eki (edatı) $mı/mi$ 'nin ünlüsü diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, metinlerimizde de istisnasız düz dardır.

Bilmedüñ mi ki anda yok durur karâr AİÜ 24a/8a
Görinür mi yâr gitmezse niķâb AİÜ 11b/30b
Bilür misin bu bî-hâşıl cihândan ne durur hâşıl ADH 169a/15.

Gereklilik - Emir Eki : $-ayın/-eyin$, $-ayım/-eyim$, $-ayum/-eyüm$

82. Metinlerimizde bu ekin $-ayım/-eyim$ şekli yaygındır :

Ben nice bileyim ADH 17b/16, *kemâla irüreyim* ADH 190a/15.

Bir kaç yerde bu ek $-ayın/-eyin$ şeklinde de geçmektedir :

Bir gülistân düzedeyin AİÜ 1b/4a, *göreyin* ADH 113b/12.

Bunların yanında $-ayum/-eyüm$ şekilleri de vardır, ki bu şekliyle ek kendi bünyesinde uyum dışı kalmaktadır :

⁴⁸ Bk. SN 68, KD Ş. 29, ŞÇ § 378, MZB § 63/15.

Yazayum bir naqş AİÜ 1b/3b, *koayum bunı* AİÜ 11a/21a, *diyeyüm* TR I 169a/8.

Çekimli Fiillerde Teklik ve Çokluk İkinci Şahıs Ekleri :

– *sin*/– *sin*, – *sız*/– *siz*

83. Diğer Eski Anadolu metinlerinde olduğu gibi, bu eklerin ünlüleri Ahmedî'nin araştırmamıza konu olan eserlerinin yazmalarında da istisnasız düz dar olarak geçmektedir :

Kim görürsüz bende zīb ü hüsñ ü fer AİÜ 70b/15a

Sen görinürsin zihî nūr-ı başar ADBM 92b/1

Görür-iken bu cihān mekrin aldanursın aña ADH 188a/13

Zarf – Fiil Eki : – *ıcağ*/– *iceğ*

84. Ekin ilk ünlüsü metinlerimizde istisnasız düz dardır :

Ol belüriceğ hevā gül-şen olur AİÜ 39b/31a

Döniceğ bir yanından bir yanına TR I 54b/5

Nedür bu şah dutıcağ tır ü şimşir ADH 77a/19

Şaçuñı göriceğ hayrān halur 'aql

Yüzüñi añıcağ rüşen olur rāy ADH 270a/10

Zarf – Fiil Eki : – *ıcağaz*/– *iceğez*

85. Bir önceki zarf – fiil ekinin genişlemiş şeklidir. Diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de ekin ilk ünlüsü düzenli olarak düz dardır.⁴⁹

Uçıcağaz CH 70/115, *göriceğez* ADBM 90b/11, *olıcağaz* TR I 60b/3.

Zarf – Fiil Eki : – *inceğez*

86. Eski Anadolu Türkçesi'nde nadir görülen zarf fiil eklerindedir. Metinlerimizde aşağıdaki beyitte geçer :

Durdu orada kim döninceğez çeri

Ol arada bulalar ol serveri AİÜ 68b/5a

Zarf – Fiil Eki : – *ınca*/– *ince*

87. Üzerinde araştırma yapılan diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi,⁵⁰ metinlerimizde de bu ekin ünlüsü düz dardır.⁵¹ Aşa-

⁴⁹ Bk. ÇN § 190, SN § 253, ŞÇ § 69.

⁵⁰ Bk. SV § 269, SN § 216, DK § 207, TE s. 68, MZB § 63/21.

⁵¹ Metinlerimizde *ol* – fiili 50 defa bu eki almaktadır. Bunlardan on tanesi *olunca*, 40 tanesi *olınca* şeklinde yazılmıştır. Uyuma girmiş olanlardan 9'u TR I ve TR II'de, bir tanesi de CH'de geçmektedir. TR I ve TR II'de yuvarlak ünlülü şekillerin diğerlerine nazaran fazla oluşu bu metinlerin istinsah tarihi ile ilgilidir diye düşünülebilir.

ğrya, metinlerimizde – *ınca/-ince* eki almış, son ünlüsü yuvarlak olan fiillerden birer örnek veriyoruz :

‘*Uzûbet belürince* TR I 135b/7, *bulınca felâhın* TR I 348a/3, *şihhat girü dönince* TR II 117 b/2, *düşince bâdeden ser-mest* CH 61/70, *düzince ben bu dīvānı* ADH 236a/11, *getürince cevâb* AİÜ 17a/9a, *gül dâmenin görünce* CH 26/72, *mâl-â-mâl olunca* ADH 231 b/5, *ölince dîn yolında* AİÜ 67a/21a, *anı örtince* TR I 152 a/13.

Zarf – Fiil Eki : – *ıncağ/-incek*

88. Eski Anadolu Türkçesi’nde az rastlanan bu ekin ilk ünlüsü düz dardır. Metinlerimizde aşağıda gösterilen örneklerine rastlanmaktadır :

Ayağ üstine durıncağ AİÜ 65b/7b, *münhezim olup kaçıncağ* AİÜ 18a/10a, *el urıncağ* AİÜ 50a/23b, *virmevincek renc olur* AİÜ 37b/5b, *cemâluñ görmeyincek* ADH 66 b/3, ADBM 46 b/9.

Ünlü Türemesi

89. Metinlerimizde, ancak, kelime ortasında ünlü türemesine bir kaç örnek vardır. Arapça *şehr* > *şehir halkı* CH 71/95 örneğinden başka, – *rağ/-rek* karşılaştırma eki ile esas kelime arasında, çok kere vezia zaruretinden dolayı bazen bir –*t-* veya –*i-* ünlüsü türediğine şahit olunur.

Hevâsı hûbırağ AİÜ 42a/23a, *cândan nâzügirek* AİÜ 4a/29a, *kızından azırağ* TR I 117b/15.

Ünlü Düşmesi

90. Metinlerimizde de Umumi Türkçe’de ve bütün diğer Eski Anadolu metinlerinde olduğu gibi vurgusuz orta hece ünlüsünün düştüğünü görüyoruz. Kelimenin bünyesindeki ünlülerin düşmesi gibi, eklerdeki ünlülerle –*i-* fiilinin –*i-*’sinin de çok kere düştüğü görülebilir.

a) Kelime bünyesinde ünlü düşmesine metinlerimizde şu örnekler vardır :

ağız *ağzını yırtar* ADH 13a/1, *vaşfinda ağzuñuñ* ADH 20a/1

ağır – *ağrı* AİÜ 54a/11b

alın *alnuñ* ADH 12b/8, *anluña bakan* ADH 114b/3, *alında* CH 9/73

ayır – *baş virmez ayruğa* ADH 18b/2, *hağdan ayruğı* AİÜ 68a/2b, *ayruğ gişilerüñ* ADH 40a/8, *ayruklar ölmiş* AİÜ 73a/10a

bağır *bağrı kebâb* ADH 19b/14, *benüm bağrumdagi zağma* ADBM 150a/4, *bağrumı başlu idüben* ADH 232a/10

beñiz *beñzi şaru şem* ADH 170a/13, *beñzünde marağ var* TR I 57a/12

- boyun* *boynı çuğurından* TR I 330a/5, *boynın* TR I 57a/12
- burun* *burnına andan ruṭūbet* TR I 93b/1
- buyur –* *anuñ buyruğında* ADH 31b/17, *buyruğuñ altında* ADH 63a/16, *rām oldı buyruğuña* ADH 154a/9
- egin* *Egnine haq geydürüpdür* CH 28/30, *egninde cevşen* CH 26/99
- egir –?* *Egrilikle* AİÜ 51b/25b, *egri kılasın* CH 80/46, *egri olasın* CH 80/45
- eyit –* *Eydilür* ADH 42b/14, *eydürem* AİÜ 33a/15a, *eydürler - ise* ADH 208b/11.
- eyülük* *Eylüğüñ haqqın bile* AİÜ 41b/2a, *eylük itdi* AİÜ 60b/7a, *anuñ eylükleri–y-içün* ADBM 43b/7.
- göñül* *Göñli gülistān ider* ADH 265b/16, *göñlini virān tutan* AİÜ 1b/27b, *göñlüm gözgüsi* ADH 6b/5, *melālet virmesün göñlüñe* TR I 63b/11.
- götür – il –* *Götrile ara yirden* ADH 30b/5, *ADBM 59b/6, götrile od ile şu* ADH 213a/13
- gögüz* *Gögsine dek batdı* AİÜ 57a/23a, *ṭılı gögsine* TR I 245b/13, *gögsini ovdura* TR II 73a/2
- iñile –* *iñledüm yüzine karşı* ADH 115b/5, *iñlesem cemāluña karşı* ADH 123b/8, *ney bigi iñleyen* ADH 108b/16
- karın* *Yarup karınını yire dökdi karın* CH 27/78
- oğul* *Üç oğhyla yidi ahter* ADH 62a/14, *oğlum elüñdeydi* AİÜ 25a/26a
- oyun* *Oynamagına* TR I 94 b/14, *hayāl oynayanuñ lu'betlerin* ADH 78b/9, *gözlerüñ oynaycağ* ADH 36a/3
- üzere* *Ben haq üzreysem* AİÜ 65b/28b, *bu söz üzre* AİÜ 26a/18a, *yañağıñ üzre zülfüñi görüp* ADH 91b/11

b) Eklerde ve *i –* fiilinde ünlü düşmesine de aşağıdakiler örnek gösterilebilir :

- bur – ıl–* *kanatları burludur* ADH 85a/7
- kur-ıl–* *kaşlaruñuñ kemānı ki peyveste kurludur* ADH 85a/6
- ör – il –* *reyhan şacıñ ki tāze gül üstinde örlüdür* ADH 85a/5
- göy-in –* *od göynüğine* TR I 92a/9, *göynüğüñ var* ADH 12a/14
- biribiri* *birbirümüzi* AİÜ 74a/13a, *birbiriyle* CH 67/4, *birbirine* CH 7/23
- ise* *dirseñ göreyim* ADH 91b/4, *bildüñse gey söz söyledi* AİÜ 3b/8a, *bulursañ anı* ADH 68a/12
- idi* *idemezdi* AİÜ 32a/6b, *getürmişdi* ADH 9a/14, *olmuşdı* ADH 25b/12

içün *senüñ - çün* ADH 79 b/4.

Ünlü Karşılığı (Contraction - crase)

Ünlü ile biten bir kelimedenden sonra ünlü ile başlayan başka bir kelime geldiğinde iki ünlüden biri düşer. Metinlerimizde tespit edebildiğimiz bu olaya ait örnekler aşağıda gösterilmiştir :

neyçün < *ne + için* *neyçün oturırsın* ADH 159a/17, *neyçündür* ADH 26a/9

neçün < *ne + için* *neçün olmaya* ADH 125a/5

n'eyle < *ne + eyle -* *n'eyledi* ADH 101a/16, *n'eylesün* ADH 26a/5

n'it < *ne + it -* *n'ideliim* ADH 26a/12, *n'iderem* ADH 252a/15, *n'itdi* ADH 37b/2

nirede < *ni + arada* *n'irede* ADH 142b/13, *nireden* 4a/19b

nisder < *ne + isder* *nisder* ADH 196a/4

N'ol < *ne + ol -* *n'ola* AİÜ 14a/11b, *n'olaydı* ADH 109a/15, *n'olısar* ADH 91a/16

gendüzi < *gendü + özi* *gendüzün* ADH 113b/5, *gendüzine dönderüp* AİÜ 64b/15, *her gişi gendüzünü sever* AİÜ 63b/20b

böyle < *bu + eyle* *böyle virdi* AİÜ 27a/3b, *böyle geçer* ADH 170a/6.

şimdi < *şu + imdi* *şimdi perişân olmuşam* AİÜ 3b/30a, *şimdi ilçilik ne olmuşdur* AİÜ 15b/16a

şol < *şu + ol* *şol zamân* AİÜ 37b/25a, *şol cāmı* ADH 102b/11, *şol selāmı* ADH 9a/5

şöyle < *şu + eyle* *şöyle iñiler* ADH 24b/16 *şöyle atar* ADH 14a/16, *şöyle heybetlü dilir* AİÜ 55b/16a.

ÜNSÜZLER

Ünsüz Değişmeleri

91. Metinlerimizde tespit edebildiğimiz ünsüz değişmeleri aşağıdaki paragraflarda ele alınmıştır.

ñ Ünsüzü

92. ñ ünsüzü bütün Eski Anadolu metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de mevcudiyetini aynen devam ettirmektedir.

Sözün eger diñleyesin AIÜ 11b/10a, sırrını añlayasın AIÜ 11b/10a, yinen gey siñmediği TR II 91a/9, siñir deri yağıyla AIÜ 40a/28a, deñiz suyıyla TR I 122a/15, lebüñi beñzedürem şekkere ADH 142a/9.

Yalnız *kalñ* kelimesinin son ünsüzü bir yerde nun ile yazılmıştır : *Kalın ahlâtdan olduğı-çün* TR I 355b/9. Aynı kelime aşağıdaki örneklerde *ñ* ile yazılmaktadır :

Kalñlıgıncadur AIÜ 21b/8b, *kalñı* AIÜ 21a/20a, *kalñ em'āda* TR II 111b/8.

b – Ünsüzü

93. Diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi *barmağ*, *biñar*, *berk*, *biş* – gibi kelimelerin ön seslerinin henüz metinlerimizde de ton-suzlaşmadığı anlaşılıyor. Çünkü bu kelimeler düzenli olarak *b* ile yazılmaktadırlar.

Gözim biñarından ADH 108a/16, *biñarlarda* TR I 66b/5, *olur her bar-mağ üç şüñükden* TR I 14b/13, *barmağınunñ işāreti-ile* ADH 8a/17, *göñ-lümüzdedür berk* CH 41/98, *idesin berk* CH 26/21, *şuda bişüreler* TR I 205b/15, *bişürme* AIÜ 38a/25a.

– b –, – b Ünsüzü

94. Hece sonu *p*'leri ile son ses durumundaki –*p*'lerin metinlerimizde bir imlâ özelliği olarak bazı hallerde *b* ile yazıldığı anlaşılıyor (bk. § 6).

b > v Değişimi

95. *b - > v -* : Eski Türkçe'deki *bar*, *bar -*, *bir -* kelimelerinin ön sesleri metinlerimizde diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi *v -*'ye dönüşmüştür.⁵²

Var durur bit tağ anda AIÜ 22a/27 a, *dahı nesne var diyen* ADH 4b/19, *viridi varından aña* AIÜ 12b/24a, *gāret itdi varlıgun* ADH 49a/15, *aña karşı varmamak* AIÜ 33 a/28 a, *gül-zāra varsañ* ADH 204 b/11, *varur her 'uzva* AIÜ 34a/5a, *tapusına varurısañ* ADH 10b/17, *göglere virdüñ şafā* ADH 4b/2, *viremezdi anlara* AIÜ 61a/9a, *bize virgil* AIÜ 41b/23b.

Virbi -, *birbi -* kelimesinin⁵³ ise ilk ünsüzü CH ve AIÜ'de istisnasız *v -* ile yazılmıştır. ADH hep *b -*, ADBM *viribimiş* ADBM 176a/11, *viribir* ADBM 42b/17 hariç *b -* ve TR I'de (1 defa) *b -* şeklindedir.

Viribidi AIÜ 21a/3b, *virbidi* CH 22/91, *virbiyesiz* CH 50/54.

Birbidüp ADH 261a/3, *birbimezem* ADBM 47b/8, *birbidi* ADBM 128a/10, ADH 142a/6, *birbidiler* ADH 250a/15, *birbimedi-y-ise* ADH 181b/17,

⁵² Şu özel isim daima *b -* ile yazılır : *Birdi Han* AIÜ 65b/4a, 65b/5b, 65b/6a.

⁵³ Prof. Dr. Z. Korkmaz, bu kelimenin XIII. asrın ikinci yarısından beri ön sesinin hep *v -* ile olduğunu söylüyor. Bk. MZB § 69.

birbimişdi ADH 131b/14, *birbimiş* ADH 172a/11, *birbirem* ADH 9b/3, *ADBM* 40a/12, *birbiyiben* TR I 4a/1, *birbirü* ADH 70b/15.

b) $-b->-v-$, $-b>-v$: Aşağıya alacağımız örnekler metinlerimizdeki $-b->v-$, $-b>-v$ değişiklikleridir.

Ev issi AİÜ 70a/3b, *fenā evin* ADH 57a/7, *avda* ADH 210b/13, *avlar işbu dām-ıla* AİÜ 2b/15a, *sevine cismü cānı* CH 7/116, *yavuz koku* TR I 55b/10, *yavuz göz* ADH 49b/12, *yavlağ korğa sayru* TR I 56a/2, *tavar üsdine* CH 28/54, *tavşanuñ beynisi* TR I 196b/6, *kime yalvarayım* AİÜ 3b/31a, *niçe kim yalvardı ol işitmedi* AİÜ 49b/3, *kul karavaş* CH 9/99, *karavaşlara çok pīrāye viridi* CH 56/76.

$t->d-$ Değişmesi

96. Eski Türkçede kelime başında $d-$ yok idi. Eski Anadolu Türkçesi'nde ve dolayısıyla metinlerimizde hem $t-$ hem de $d-$ bulunmaktadır. Metinlerimizde ince sıradan ünlü taşıyan kelimelerin başındaki $t-$ 'ler hemen hemen $d-$ 'ye dönüşmüştür. Kalın sıradan ünlü taşıyan kelimelerin başında ise çoğunlukla $t-$ bulunur. Metinlerimizdeki ön ses $t-$ 'lerinin durumunu şu şekilde sınıflayabiliriz :

a) İnce sıradan ünlü taşıyan kelimelerde ön ses $t-$ 'lerinin hemen hemen hepsi $d-$ 'ye dönüşmüştür.⁵⁴

Cildi delemes TR I 349b/6, *cigeri deline* ADH 94a/12, *demregü* TR I 57a/7, *demür-ile* TR I 330a/15, *vahdet deñizi* ADH 198b/13, *depreden anı* AİÜ 52a/3a, *her yaña deprenmeye* TR I 8a/9, *deri altında* TR I 122b/1, *derlerüñ dürrin* ADH 108b/13, *gül dibinde* ADH 168b/17, *disün* ADH 23a/9, *diken* TR I 95b/3, *dikmedi* ADH 163b/3, *dile getürür* ADH 103b/5, *sensin dilegi Ahmedî'nüñ* ADH 273a/15, *dilkü* AİÜ 70b/9, *dimedüñ* ADH 29a/14, *sözini eger diñleyesin* AİÜ 11b/10a, *Nil ü Furāt diñmegi* ADH 17b/9, *dir-dügi gencin* AİÜ 60b/13a, *diriden öliyi* ADH 63a/3, *yiri yağmur dirildüben* ADBM 112b/4, *dirişdüriben algıl* TR I 138a/6, *uşşuñı dirşür* ADH 78b/13, *dişi lülü* ADH 62a/4, *nişe ditrer āfitāb* ADH 25b/7, *özin gündüzine divşürdi pervin* ADBM 163b/8, *döge hāvanda* TR II 172b/I, *dökdügi yaş* ADH 30a/10, *birliğe döndüñ-ise* ADH 32a/7, *dört kitabüñ soñı* AİÜ 66b/11b, *nice döysün* ADH 218b/10, *dürildi defter* ADH 263b/2, *dürüşdi* ADH 76a/13, *dürvindi* AİÜ 31b/24a, *düşdiler* ADH 28b/15, *dütün* ADH 18b/5, *düzedüp* AİÜ 30a/8a.

b) Yukarıda geçen kelimeler metinlerimizde $d-$ 'ye dönüşmüş olanların birer örneğidir. Yalnız *tök - (töker)* TR II 161a/5, *tütün (tütünler)* TR I

⁵⁴ *Temür*'ün 'adlı yoğ-ıdı AİÜ 68b/30b, *Temürtaş* AİÜ 64b/9b düzenli olarak $t-$ ile dir. *Temür (meğer zülfüñ temüri perçem olmış)* kelimesi gösterilen yerde $t->d-$ değişikliğine uğramamıştır.

246a/11 kelimeleri TR I ve TR II'de hep *t* - iledir. Ayrıca *tök* - (*töke başına*) TR I 189a/11) fiili de TR I ve TR II'de düzenli olarak *t* - iledir. Bu özellikler TR I ve TR II'nin müstensihlerinin ağız özellikleri ile ilgili olmalıdır.

Tü kelimesi bir yerde geçmektedir : *Çü tü'üñ berki* TR I 128b/4.

c) Kalın sıradan ünlü ihtiva eden *t* -'ler çoğunlukla henüz *d* -'ye dönüşmemiştir. Aşağıda bu durumda olan kelimelerden birer örnek sunuyoruz :

Tabanlar TR I 29 a/11, *ol tağı* AIÜ 22 a/22 b (bir yerde : *eriye dağ* ADBM 120 b/7), *tağıda anı* AIÜ 27 b/23 b, *tağılacak nesnei* AIÜ 19 b/18 a, *içümi tağlar* (Farsça : *dāg > tağla* -) ADBM 87b/2, *talah rencine* TR I 85a/13, *halkı talamak* AIÜ 38b/9b, *her taldı biñ rahşende şem'* AIÜ 13b/17a, *fikr bahrına taldı* ADH 41 b/15, *cemāluñ nakşını tammış* ADH 220 a/2, *kan tamiban* ADBM 131 b/3, *yidi tamu* ADH 18 a/15, *kulağa tamzurular* TR I 216 b/4, *tañ yılduzın* ADH 228 b/2, *tañrı mülkinde* AIÜ 56 a/4 b, *didi hak tanuk* AIÜ 63 b/28a, *taparlar* AIÜ 54 a/23 a, *tapuna irmege* ADBM 64 a/4, *bir ağız tar bardahdan* TR I 66b/15, *cefāya tarıhmağ* ADBM 173a/12, *tarık-mak pes bu işde* ADH 67b/9, *renc tartıp* AIÜ 75a/12a, *taru* TR II 85b/12, *taşa ider tişe-i Ferhād* ADH 36b/4, *taşdan çölmege* TR I 152a/11, *gör nice taşıpdur* ADH 106b/9, *taşum tolmış-ıdı* ADH 127b/4, *cān bigi tatludur* ADH 17b/2, *tavşanuñ beynisi* TR I 196b/6, *tavug u kaz* TR I 320b/1, *tavuk bigi* ADBM 102a/12, *aña tayanmaya* AIÜ 51b/16a, *toğdı bir oğluñ* (*toğ* - pek çok, bir yerde : *doğ* - CH 63/67) AIÜ 4b/19b, *toğrana yire düşe* ADH 152a/4, *toğrı söyle* AIÜ 25a/16a, *tokınur çengāl-ı mevt* AIÜ 16b/31b, *toklığında* AIÜ 41a/27a, *toksan altı* AIÜ 21b/3a, *tokuzda dutdı karar* ADH 54b/9, *bāguñ dimāğı tola* ADH 83a/15, *atlasa tolanur-ısa* AIÜ 31a/21a, *bendine tolaşan* ADH 50b/5 (*tol* - pek çok, bir yerde *dolısar* CH 6/42), *tolu durur* ADH 6b/11, *ton degül durur uluhk* AIÜ 31a/20a, *toñıp mādde* TR II 23a/7, *toñuz eti* TR I 118b/9, *tapalah* TR II 37a/3, *toprağ altındadır* AIÜ 31b/9a (*toprak* pek çok, bir yerde : *doprağında anuñ* TR I 24b/11), *yir yüzi toptolu* AIÜ 19b/11, *bir toy itdi* AIÜ 16a/9a, *toyamaz* TR I 273b/15, *toymadın kaldı* AIÜ 26a/17b, *geçi toynağı* TR I 341b/15, *eteginden tozar* ADH 74b/11, *tozıdur yirde bād* AIÜ 35b/12b, *ayağuñ tozın* ADH 12a/1, *kaşuñ tuğrasıla* ADH 241b/1, *koyalar tuzdan aña* TR II 165a/4.

d) Aşağıdaki kelimeler metinlerimizde hem *d* - hem de *t* - ile yazılmışlardır.

Aldı ejdehādan ol damar AIÜ 41a/5a, *bu yüregümdegi tamar* ADH 105b/9, *daşraya düşmesün* ADH 234a/6, *daşra* TR II 161a/3, *taşra çıkarur* TR I 124b/6, *tohışmağ* TR II 198a/8, *dohışmağ* TR I 52a/14, *dudağın gördi* AIÜ 13a/12a, *tutağı anuñ* ADBM 127a/11, *sakī dur örü* ADH 89a/8, *agıyār nice dura* ADH 87b/12, *turacak menzil* AIÜ 58a/15a, *duracak yir* AIÜ 70a/12b, *bu yolu duta* ADH 48a/3, *tutamaz* TR I 61b/10.

e) Aşağıdaki kelimeler metinlerimizde *d* – ile yazılmışlardır. *Dağı* edatı hariç diğerleri pek az yerde geçmektedirler.

Ağzında dadı TR I 110a/1, *dağıdı saçuñ kemend* ADBM 59a/1, *yavuz ad dağasını* ADBM 185a/3, *dırnağ kesükleri bigi* TR I 345a/9, *duzağ içinde* ADBM 172a/11, *dağı bir şah bulunmaz* ADH 77b/16, *dağılar yaptığı* AİÜ 63a/13b.

-t->-d- Değişmesi

97. Kelime köklerindeki *t* –' ler ekseriya hiç bir değişikliğe uğramazlar :

Oturmak TR I 364a/13, *katı ıssı yirde* TR I 75a/15, *baturdı* ADH 244b/5, *toprağın şatam* ADH 84b/9.

- *t* ünsüzü ile biten ve ek alınca iki ünlü arasında kalan bazı -*t* –' ler -*d* –' ye dönüşür :

Bir adım adardı ADH 80a/3, ADBM 82b/9, ⁵⁵ *gözümde gidemez* ADBM 92b/3, *gidergil benligün* ADH 6b/5, *aña iledür* TR I 42a/10, *ilede cân* ADH 39a/4, *idemez mi* AİÜ 69b/19a, *mağv ider* ADH 124a/9, *yudar bulduğunu* ADH 56a/8, *anları yudarken* AİÜ 37b/23b.

isde –/ *iste* –: *gösder* –/ *göster* – fiilleri pek çok yerde ve hemen hemen her iki şekliyle birbirine eşit olarak geçer. - *d* –/ -*t* – sesinin durumu metinlerimizde henüz bir kesinlik kazanmamıştır.

isde –/ *iste* –: *büse isdedüm* ADH 219b/2, *isdedün āb-ı hayāt* AİÜ 74b/10b, *bir naşihat istedi* AİÜ 71a/24a, *sensin istediği* ADH 84b/8. *gösder* –/ *göster* –: *gösder yüzünü* ADH 44b/4, *ğonceye gösderem* AİÜ 13a/5b, *gösterdi yüzün* ADH 25a/15, *göstereyim ben saña* AİÜ 25a/18b.

- t > - d Değişmesi

98. Metinlerimizde bazı -*t* –' ler -*de* ile, bazıları da hem -*d* hem de -*t* ile yazılmıştır. Bu yazılışın bir -*t* > -*d* değişimi olduğunu söylemek güçtür. (Bu husus için bk. son seste tonlulaşma Ş.)

d > *ḋ* > *y* Değişmesi

99. Bütün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de *d* > *ḋ* > *y* değişmesi tamdır. Metinlerimizdeki örneklerden aşağıya birer tane alınmıştır.

Boyuña tūbī didiler ADH 80b/16, *boyasuz* ADH 137b/3, *bir toy itdi* AİÜ 16a/9, *toyamaz* TR I 273b/15, *gey gey pāk ideler* TR I 204b/7, *geyer*

⁵⁵ Bu fiil iki yerde *adım at* – şeklinde kullanılmış ve her ikisinde de sondaki -*t* – ünsüzü -*d* –' ye dönüşmüştür. Başka yerlerde “at –” manasında hep -*t* – ile yazılır : (*Kazā ohını atar* ADH 85b/12, *atılan ok* AİÜ 65b/25b).

degül ADH 164a/17, *boyaya* ADH 57a/11, *ayağınuñ tozına* ADH 15a/17, *ayıramaz* TR I 42b/15.

k->g-|k-|ğ- Değişmesi

100. Metinlerimizde *k->ğ-* değişmesine ait,

Aña cullāb-ıla eyle müdāvāt

Ġulağından gidince anuñ ol āfāt TR II 51a/2 beytinde geçen *gulağından* kelimesinden başka bir örnek yoktur.

İmlâ bahsinde de belirttiğimiz gibi yazmalarımız *g* - sesini yer yer *ğ* ile gösteriyor. Aşağıda metinlerimizde *k->g-* değişikliğine uğramış kelimelerin bir listesini veriyoruz. (x) ile işaretlenmiş olanlar hiçbir surette *üç noktalı g* ile yazılmamış olanlardır. Diğerleri ise en azından bir defa ve gösterildikleri yerde *üç noktalı g* ile yazılmışlardır.

Geç-(x)/geçürür ADH 262a/11, *geçi* TR I 304b/6, *gel-/geliben didi* AIÜ 39b/9a, *gemici* (x) AIÜ 27b/7a, *gendü/gendüzin* AIÜ 22b/14a, *gerek/gereklü* ADH 52/10, *gerinmek* TR I 47a/12, *getür-/getürüñ* AIÜ 54b/6b, *gey/gey añla* TR I 79b/14, *gey -/geyüp* (x) ADH 193a/16 *geyik* TR I 118b/7, *gez/bu gez* TR I 117b/5, *gezler* (x) *oğunu* ADH 92b/1, *gibi/kuş gibi* AIÜ 39b/30a, *gice/giceyle rāyetini* AIÜ 41b/18b, *giçi* (x)/*giçi kardaşa* AIÜ 46a/31b, *gici - (x)/gicidüğine* TR I 169a/9, *giç/giç oyansa* TR I 199b/13, *girçek* (x)/*girçek erseñ* AIÜ 47b/11b, *gir -/giremez* AIÜ 23a/19b, *girü/girü döndüreler* AIÜ 39b/16a, *gişi/ne gişisin* AIÜ 38b/23b, *git-/durmaz gider* AIÜ 20b/22, *givür -/givürmeyesidür* ADH 257b/16, *gizle-(x)/gizle dirler rāzuñu* ADH 21a/13, *gizlü* (x)/*gizlü rāzuma* ADH 11a/1, *göbek/göbegi* TR I 118b/3, *gög/nür olsa gög şöyle* TR I 60a/9, *gögercin/gögercin yavrusı* TR I 210a/11, *gögüz, gögüs/gögüz ola* TR I 79b/15, *anuñ gögsin* TR I 232a/7, *gölge/gölge yirde* TR I 150a/9, *göñül/göñlüñe* TR I 63b/11, *gör-/görür* AIÜ 40a/25a, *gösder -/gösderür* AIÜ 20a/9b, *göster -/gösterüp* AIÜ 41b/17b, *götür -(x)/götürmiş* ADH 74b/4, *göynük* (x)/*göynüğine* TR I 92a/9, *göz/göz açuñ kalmağ* TR I 183b/15, *gözet -/cānlar gözedür* ADH 164b/10, *gözle-/ma'nıyi gözle* AIÜ 38a/27b, *gözü/gözüdegi* ADH 78b/6, *gün* (x)/*altı günde* ADH 5b/8, *gündüz* (x)/*gündüzi* AIÜ 17a/10a, *güneş* ADH 4b/4, *güvüldü/güvüldüsi durur* TR I 216b/1, *güz* (x)/*güzün yazın* TR I 235b/11.

İç ve Son Sızıcılaşma : -*k->-ğ-*, -*k->-ğ-*

101. Diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, Ahmedî'nin çalışmamıza konu olan eserlerinin yazmalarında da Türkçe kelimelerde ön seste *k->ğ-* değişikliği yoktur. İç ve son seslerde ise, pek çok kere, aynı kelimede aynı ses, hatta aynı mısra içinde, hem *k* hem de *ğ* ile yazılmaktadır.⁵⁶

⁵⁶ Metinlerimizde sadece *dağı* (*tağı*) kelimesi bir kaç yerdeki *dağı* (*ol dağı*) AIÜ 57a/2b şekli istisna edilirse düzenli olarak *ğ* ile yazılmıştır. Bu bakımdan sadece bu kelimede bir *-k->-ğ-* değişmesinden bahsedilebilir : *Dağı bed-ter* ADH 43a/7.

Bu şekildeki yazılışları ise bir kaideye bağlamak mümkün değildir. Aşağıya birkaç örnek çıkarılmıştır :

Yaşum ahar ADH 21a/13, *yaşı akar-ıdı* ADH 75b/1, *bağ ağaca* ADH 229b/14, *bakam* ADH 21a/13, *oda yah* ADBM 90b/14, *yağardı şem' bigi* ADBM 60a/2, *yağar ol* ADBM 101b/9, *yağdı beni* ADH 212b/9, *yok hiç dermanı* ADH 238b/4, *aña yoğ keranı* ADH 219a/7.

ğ/g Ünsüzlerinin Durumu

102. Metinlerimizde ğ/g ünsüzlerinin durumu aşağıda gösterildiği gibidir :

a) Tek heceli kelimelerin sonundaki g/ğ' lar *dög -*, *döy -* (tahammül et -) kelimesi hariç varlıklarını muhafaza etmişlerdir :

Döyemeye eriyē kūh-ı Elvend ADBM 79b/5

Ki olmaya aña döymege kuvvet TR II 167b/4

Bağ/bağını zülfünüñ ADH 83a/15, *beg/begler murādı* ADH 138b/13, *begligüñ sermāyesi* AIÜ 75a/19b.

b) Eski Türkçe'deki birden fazla heceli kelimelerin, dolayısıyla bütün eklerin sonundaki -ğ/-g ünsüzlerinin metinlerimizde eriyip kaybolduğuna şahit oluyoruz. Bu ekler -ğ/-g'lerini kaybederken kendilerinden önceki düz dar ünlüleri de yuvarlak hale getirirler. Düz geniş ünlüler olduğu gibi kalır. Metinlerimizde köklerinde düz ünlü taşıyan kelimelerin -ğ/-g yapım eklerinden önce yeniden bir düzleşme nedeniyle uyuma girme temayülünde olduklarını müşahade ediyoruz.

Şimdiye kadar üzerinde araştırma yapılan Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde olduğu gibi, metinlerimizde de bu ünlülerin durumunu şu kategoriler altında toplayabiliriz:

1. -ğ/g ünsüzlerinden önceki düz geniş ünlüler olduğu gibi muhafaza edilir :

Nite ADH 3b/10, *boyasuz* AIÜ 31b/2a.

2. Önlerindeki düz dar ünlüde herhangi bir değişiklik yoktur.

Biti AIÜ 74a/4a, *dükeli* AIÜ 62a/20b, *acı* TR I 218a/7, *ağrı* AIÜ 54a/11b, *arı* TR II 184b/8, *aşştı* ADH 5a/7, *çerinüñ tozu* ADH 193a/8, *diri* ADH 151a/3, *karı* TR I 48b/8, *issilik* TR I 281a/8, *katı* TR I 75a/15, *giçi* ADH 230a/10, *süci* TR I 161b/14, *kıyı* AIÜ 22b/29a.⁵⁷

3. Önündeki düz dar ünlüyü yuvarlaklaştırır, yuvarlak geniş ünlüyü olduğu gibi muhafaza eder :

⁵⁷ Metnimizde bir tek örneği bulunan bu ekin -ğ'dan önceki ünlüsü, önündeki -y- ünsüzünün tesiri ile düz darlaşmış olmalıdır.

*Kamusın*⁵⁸ AIÜ 10b/8a, *kaýu* ADH 43b/8, *şaçu* ADH 71a/4, *şaru* ADH 102b/10, *şayruluğa* TR I 50b/2, *tamuda* AIÜ 45a/27a, *tapuñ* ADBM 64a/4, *taru* TR II 85b/12, *yazuyı* AIÜ 44b/4b, *ayru* CH 7/67, *ayrılığ* CH 52/17 (bu kelime iki yerde *ayrılığum* ADH 199b/15, *ayrılığun* ADBM 154 b/12 şeklinde geçmektedir. Halbuki *ayru* şekilleri pek çoktur.)

Ulu AIÜ 29a/31b, *ölü*,⁵⁹ *örtü* TR I 19a/8, *kuru* AIÜ 68b/3a (Bir kaç yerde *kurı* : *Kurı yirüñ* ADH 148a/10).

4. İsimden isim yapma eki (- *lığ/-lig*) nin ünlüleri daima yuvarlaktır:⁶⁰

Adlu AIÜ 45b/7a, *bağlu* AIÜ 32b/31a, *başlu* ADH 17a/2, *gizlü* ADH 11a/1, *kanatlu* AIÜ 48a/11a, *nefeslü* ADH 169b/14, *şulu* TR I 202a/2, *şiddetlü* TR I 52a/6, *yağlu* TR I 6b/2, *yaraludur* ADH 146a/13.

5. Kelime bünyesine dahil sayılabilecek hece başı - *ğ/-g-*' leri de diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de tamamıyla düşmüştür. Örnekleri aşağıda sunulmuştur :

Başara ADH 154a/10 < *başğar -*, *eyü* AIÜ 59b/12b < *edgü*, *emek* CH 71b/74 < *emgek*, *gerek* ADH 127a/6 < *kergek*, *ince* TR I 63b/7 < *yinçge*, *yinçke*, *kaýurmaz* CH 25/122 < *kağğur -*, *kulak* TR I 216a/15 < *kulğak*, *kurtarmağ* AIÜ 13a/14b < *kurtığar -*, *yañakda* 13a/14b < *yañğak*, *yaprak* AIÜ 72b/23 < *yalpırgak*, *sıçan* TR I 33b/15 < *sıçğan/ sıçkan*, *tavşanuñ beynisi* TR I 196b/6 < *tabuşğan/ tavişğan*.

6. Eski Türkçe'deki yükleme hali eki - *ğ/-g*, *ı/i*, yönelme hali eki - *ğa/-ge* > - *a/-e*, yön gösterme eki - *ğaru/-gerü* > - *aru/-erü*, isimden fiil yapma eki - *ğar -/-ger -* > - *ar -/-er -* (*başara* ADH 154a/10 < *başğar -*), isim - fiil eki - *ğan/-gen* > - *an/-en*, zarf-fiil eki - *ğınça/-ginçe* > - *ınca/-ince*, zarf-fiil eki - *ğalı/-geli* > - *alı/-eli* ve fiilden isim yapma eki - *ğuçi/-güçi* > - *ıci/-ici*'nin başındaki - *ğ-* ve - *g-*'ler bütün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de eriyip kaybolmuştur.

Bu ekler, kelime teşkili, zarf fiil ve isim fiilleri, isim çekimi bahislerinde yeniden ele alınacağından örnekleri için oralara bakılmamalıdır.

ğ > *v* Değişmesi

103. Bütün Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, Ahmedî'nin eserlerinin araştırmamıza konu olan yazmalarında da Eski Türkçedeki *ğ/g*'

⁵⁸ Metinlerimizde pek çok yerde geçen bu kelime *gözüñdür kamınuñ ayn-ı anası* ADH 260a/4 mısraında uyuma girmiş olarak geçiyor.

⁵⁹ Bu kelime metinlerimizde pek çok defalar *ölü* şekliyle geçer. İki yerde kendisinden önceki - *y-* ünsüzünün tesiriyle düz darlaşır : *Öliyi* ADH 101b/12, *öliye* AIÜ 7b/20b.

⁶⁰ - *lu/-lü* ekinin ünlüleri, kendilerinden önce ve sonra gelen - *l-*, - *y-* ünsüzlerinin tesiri ile şu örneklerde düz darlaşır: *kokulıya* TR I 162a/7, *korçulıya* TR I 155a/13.

ler, bir kaç $g > v$ değişmesi istisna edilirse, olduğu gibi muhafaza edilmiş, ⁶¹ v 'ye dönüşmemişlerdir. Metinlerimizde aşağıdaki kelimelerin $-g-$ 'ları $-v-$ değişmesine uğramıştır.

kağuk (mesane) > *Kağukda vü yā bögrekde* TR I 291b/3

kağun > *Kağun u karpuz* TR I 130b/2, *kağunuñ ardınca* TR I 66b/13

soğut - > *Şovudalar* TR II 181b/2 *şovudıban* TR I 137a/4

soğuk > *Şovuk olur* AİÜ 29a/28a, *şovuhlıkda ıssılıkda* TR I 54/b/9

—g— > —y— Değişmesi

104. Metinlerimizde $-g-$ > $-y-$ değişmesi örneği çok azdır :

eger ⁶² > *Eger eksügi varsa bir eyerdür* ADBM 47a/3

yigni > *ki her gün yiyni ola şayru be elemden* TR I 57b/13

segirt - > *Humāyün māh-ruh seyirde vardı* CH 78/81

ögle > *Yazın u öyleyin gerek bu hālet* TR I 72b/4

İç Seste Tonlulaşma

105. Son sesleri $-t$ ve $-k/-k$ ile biten bazı kelimeler ünlü ile başlayan bir ek aldıkları zaman, bu ünsüzlerin, diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, Ahmedî'nin araştırmamıza konu olan yazmalarında da tonlulaştıklarını görüyoruz :

106. a) $-t-$ > $-d-$: Bazı kelimelerdeki son ses $-t-$ 'leri kendilerinden sonra ünlü ile başlayan bir ek aldıkları zaman sadahlaşarak $-d-$ 'ye dönüşürler. ⁶³ Metinlerimizdeki örnekler aşağıya sunulmuştur. ⁶⁴

Adı anuñ ADH 10b/6, *zār ağladur* ADH 63a/5, *ciger kanuñ ağıdup* ADH 79b/9, *beñzedür* TR II 183a/4, *böyidür* TR I 13a/12, *bulıda* ADH 6a/9, *bulıdıp* (bulat-) ADH 219a/15, *anuñ ağzında dadı* TR I 110a/1, *depredeler* TR I 119b/12, *dörder* TR II 123b/3, *eridiben* ADH 107b/1, *eyideyim* AİÜ 6a/17a, *ideydüm* AİÜ 12a/15a, *aña iledür* TR I 42a/10, *iñiledürse*

⁶¹ $g > v$ değişiminin Kıpçak ve Oğuz - Türkmen gurubuna giren Türk dili kollarındaki durumunun kısa bir tartışması için bk. MZB § 77.

⁶² Bu kelimenin DLT, ETY, UYS'de her iki şekli de yok. TTS'de *egerlen-*, *eger tapkuru* şekillerine rastlıyoruz. Türkçede bir $y > g$ değişmesinin düşünülmesi güç olduğuna göre, ilk şeklinin *eger* olduğu fikri savunulabilir.

⁶³ Bazı kelimelerdeki $-t-$ > $-d-$ değişiminden, hatta bunlardan *ad*, *od*, *öd*, *dörd/dört*, *süd/süt*, *kurd/kurt* gibilerinin yalnız hallerinin de sürekli olarak *d* veya *d/t* ile yazılışından hareket ederek (metinlerimizde de durum aynıdır), böyle kelimelerin ünlülerinin uzun olabileceği fikri eskiden beri ileri sürülmüş (bk. CH § 34, MZB § 81), fakat ispat edilememiştir.

⁶⁴ Metinlerimizde geçen bu örneklerin çoğunun $-t-$ > $-d-$ değişikliğinin $-t$ faktitif eklerine isabet ettiği dikkat çekicidir.

beni ADH 82b/13, işidesiz AIÜ 57b/31b, kanadını ADH 170b/3, karardur ADH 87a/4, kaynadılıp TR II 135b/8, ne korhıdur beni ADBM 165a/5, yılduz kurduanı ADH 36a/11, kurıdıban ADH 28b/1, od u yıl AIÜ 20b/20b, tamunuñ odı ADH 60a/2, odlar yanar ADH 81b/15, öd ü talakda ADH 69b/12, öğüdüne ADH 219b/11, öğreden ADH 190a/3, öğüdürler ADH 67b/11, söyleden AIÜ 14a/22a, şuşadıcı TR II 90a/13, südü ü balık TR I 31a/14, süddür TR I 116b/12, tağıdup ADBM 96a/2, tozıdur AIÜ 35b/12b, unudıla ADH 180a/13, uzadıban ADH 33b/10, yaradıldı ADBM 28b/9.

b) Son sesteki -k/-k'ler kendilerinden sonra ünlü ile başlayan bir ek gelirse istisnasız olarak -ğ/-g-'ye dönüşürler. Metinlerimizde örnekleri pek çoktur. Bazıları aşağıda sunulmuştur :

Başmağña ADH 23b/7, begligüñ AIÜ 75a/19b, belürdüğü TR I 287a/1, bıçağ-ıla AIÜ 18a/21b, birliğine AIÜ 29a/17b, bulmağa ADH 89b/2, çakmağına ADH 210b/7, çiçegi TR I 95b/7, dilegince AIÜ 64a/15b, dirliğüñde AIÜ 27b/21a, döşegi üstinde TR I 183b/10, dudaguñdan ADBM 176a/4, eylügüñ gördüm AIÜ 25a/26b, eñeginüñ çuhurında ADH 20b/6, gidecegi yir AIÜ 40b/6b, girçegin di AIÜ 25a/15b, işigüñde ADBM 81b/5, kapagını gözünüñ TR I 189b/14, od göynüğüne TR I 119a/5, kulağumda AIÜ 50a/4a, ocağa TR I 141a/1, öksürüğe TR I 106b/1, süñügüm ADH 13a/14, toprağa ADH 118a/8, uçmağ-içün ADH 177b/10, yañağı nürü ADH 5a/15, yeşil yaprağüñ arasında ADBM 36b/6.

107. Eski Anadolu Türkçesinde tonsuz ünsüzle biten bir kelimeye d/t ile başlayan bir ek geldiğinde, çoğunlukla, ekin ünsüzünde tonsuzlaşma olmaz.⁶⁵ Metinlerimizde de bir kaç istisna ile durum aynıdır.⁶⁶

a) -da/-de bulunma hali eki : Bahādurlıkda AIÜ 67b/18b, biñ oğda ADBM 128b/9. Yalnız bir yerde düşte TR I 48a/1.

b) -dan/-den ayrılma hali eki : Açlıkdan TR I 218b/3, bıcağdan ADH 43a/6, bulıtdan ADH 71b/13, iginmekden TR I 313b/1.

c) -dur/-dür -, -tur -/ -tür - faktitif eki : Bulaşdura TR I 219b/7, itdüreler TR II 102 b/9

Sadece iki yerde uyuma girerek -d- tonsuzlaşıyor : Dirıştūr TR I 170a/7, iriştūrūr TR II 210b/13

d) -dukça/-dükçe zarf fiil eki : Açdukça AIÜ 37b/31a, itdükçe ADH 263b/4, dökçükce AIÜ 17b/21b.

e) -dukda/-dükde, -dukta/-dükte zarf - fiil eki : Bahdukda ADBM 187a/13, çlıdukda TR I 330b/1, dökçükde ADH 107a/4, düşdükde AIÜ 67a/21b, olduğda TR I 37b/11.

⁶⁵ Bk. MZB § 48, ŞÇ § 96.

⁶⁶ Bu istisnalar sadece TR I ve TR II'ye aittir. Bu durum metinlerin istinsah tarihleri ile ilgili olmalıdır. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesinde ünsüz benzeşmesi için bk. TE s. 81.

Aşağıda gösterilen yerlerde *-d-* tonsuzlaşarak uyuma girmiştir :

Ten arınduhta TR I 341a/4, TR II 184b/7, *olduhta* TR I 273b/12, 344a/11, TR I 111b/6, 155a/12, 187a/11, 188b/8, 190b/5.

f) *-dum/-düm* görülen geçmiş zaman birinci teklik şahıs eki : *Bağdum* ADH 139a/1, *düşdüm* ADH 270b/12, *çekdüm* ADH 82b/7, *açdum* ADH 51b/2.

g) *-duñ/-düñ* görülen geçmiş zaman ikinci teklik şahıs eki : *açduñ* ADH 140b/6, *işitdüñ* ADH 239a/17, *yaratduñ* ADH 4b/3.

h) *-dı/-di, -dılar/-diler* görülen geçmiş zaman üçüncü teklik ve çokluk şahıs ekleri : *açdı* ADH 74b/10, *dökdi* AIÜ 10b/4a, *gitti* AIÜ 68b/22a, *dörütdi* TR I 10a/3, *dikdiler* ADH 80b/16, *ağdılar* AIÜ 67a/2a.

ı) *-dur/-dür* bildirme eki : *açuğdur* ADH 187b/13, *alçağdur* AIÜ 25b/22b, *bislemişdür* AIÜ 28b/16b.

i) *durur* yardımcı fiili : *Adet durur* CH 1/16, *gerek durur* CH 1/94, *itmiş durur* CH 14/68.

Ek ve Hece Başı *c/ç*'leri

108. Eski Anadolu Türkçesinde ek başında ve eklerde hece başında bulunan *c/ç*'lerin (Eski Türkçe'de *ç*) bu devir metinlerinin *c/ç* yazılışından ileri gelen bir takım problemleri vardır : Acaba bu ünsüzler *c* ile yazıldıkları halde *ç* ile mi okunuyorlardı, yani *ç*'lerin *c* ile yazılması bir imlâ geleneğinin neticesi miydi? Metinlerimizde bu tip eklerin *c*'leri yer yer, hatta bazılarında bir tonluluk tonsuzluk uyumu vardır dedirtecek derecede, *ç* ile yazılmaktadır. Aşağıda meseleyi her ek için ayrı bir paragrafta ele alıyoruz :

İsimden İsim Yapma Eki : *-°nci/-°nci*

109. Bu ek metinlerimizde pek çok kereler geçmektedir (bkz. § 70) :

Dördinci CH 79/9, *altıncı* CH 79/94 vs.

Metinlerimizde ekin son ünsüzü iki yerde *ç* ile yazılmıştır :

Üçinçi CH 79/90, *üçünçiniñ* TR I 26b/13.

Eski Türkçe'de yukarıda bahsedilen isimden isim yapma eki *-°nç* idi (bk. Alt. § 203), yani son ünsüzü tonsuzdu. Metinlerimizde görülen bu bir kaç *ç* yazılışını, eski bir imlâ geleneğinin devamına bağlamak mümkündür. Fakat bu yazılış şeklinin sadece, bünyesinde de aynı sesi bulunduran bir kelimedê (*üç*) olması dikkat çekicidir.

İsimden İsim Yapma Eki : *-cı/-ci*

110. Bu ek (§ 68'de de belirttiğimiz gibi) sadece *gemici* AIÜ 27b/7a, *ekinci* AIÜ 63a/19b, *yalancıdur* AIÜ 35b/1b, *habarcıdur* AIÜ 68b/26b

örneklerinde görülmektedir. Ekin ünsüzü hep *c* ile yazılmıştır. Eklendiği kelimelerin sonu tonsuz bir ünsüzle bitmemektedir. Sonu tonsuz bir ünsüz ile biten *ayağcıyı* CH 41/84, *kullıkçıdur* AIÜ 71b/5a örneklerinde de ekin ünlüsü tonlu *c* ile yazılmıştır.

İsimden İsim Yapma Eki : - *cuk*/ - *cük*, - *acuk*/ - *uçuk*

111. Bu ekler metinlerimizde çok az yerde geçmektedir. (Bkz. § 40) Bir yerde *azuçuk* TR I 37a/4 şeklinde yazılmıştır. Tabiatıyla bu kadar az bir misalle herhangi bir neticeye varmak çok güçtür.

Eşitlik Eki : - *ca*/ - *ce*

112. Ekin örneği metinlerimizde pek çoktur :

Boyuñcaydır AIÜ 24a/30b, *geregince* AIÜ 68b/21a, *ılca cãn-ıdı* ADH 269a/15, *olur biñ yılca* ADBM 195a/3, *yirlü yirince* AIÜ 15b/15b.

Yukarıdaki örnekler metinlerimizde geçenlerden bir kaçıdır. Ek sadece bir yerde tonsuz ünsüzle biten bir kelimenin sonuna gelmektedir : *gerekçe yiri* AIÜ 25b/22a.

İsimden İsim Yapma Eki : - *çek*/ - *cek*

113. *Gök-cek* kelimesiyle aynı şekilde yapıldığı intibamı veren *girçek* kelimelerinde geçmektedir.

Gögcek ADH 95a/14, *girçegin di* AIÜ 25a/15b.

Zarf- Fiil Eki : - *ıcağ*/ - *icek*, - *ıçak*/ - *içek*

114. Metinlerimizde pek çok rastlanan bir ektir. Sonu tonsuz bir ünsüzle bitmeyen fiillerin sonuna geldiğinde ekin ilk ünlüsü *içileçek* TR I 120a/4 istisna edilirse düzenli olarak tonlu, yani *c*'dir.

İricek AIÜ 48a/18a, *ıaynayıcağ* TR I 187a/4, *şunıcağ* ADH 254b/17, *dökilicek* AIÜ 72b/21a.

Bu ek metinlerimizde sonu tonsuz bir ünsüzle biten şu fiillerde *ç* ile yazılmıştır. Parantez içindeki rakamlar o kelimenin bu şekliyle gösterilen yerden başka kaç defa geçtiğine işaret eder.

Açıcağ ADH 91b/8, *geçiçek* (5) AIÜ 53a/2b, *içiçek* (5) TR II 82a/9, *ıopıcağ* AIÜ 45b/5a, *şacıcağ* CH 21/121.

Sonu tonsuz ünsüzle biten bir fiile geldiği zaman ekin ilk ünsüzünün *c* ile yazıldığı da görülür. Metinlerimizden her fiil için birer misal alıyoruz :

Atıcağ CH 78/83, *atıcağ* CH 70/112, *çııkıcağ* CH 25/90, *çılıcağ* ADH 30b/2, *dutıcağ* ADH 77a/19, *düşicek* ADH 83a/2, *geçicek* TR I 52b/8, *içi-cek* TR I 177a/7, *ıopıcağ* AIÜ 51a/1b.

Yukarıdaki misaller dikkatle tetkik edilirse c ile yazılanların çoğunlukta olduğu görülür. ç ile yazılanlar da küçümsenmeyecek sayıdadır. Bu durum, metinlerimizin yazılış özelliklerini de göz önüne alırsak, -ıcağ/-icek ekinde bir tonluluk- tonsuzluk uyumu olabileceğini düşündürebilir.

Zarf- Fiil Eki : -ıcağaz/-icegez

115. Bu ek Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde -ıcağaz/-icegez, -ıcağaz/-icegez şeklinde okunmuştur.⁶⁷ Metinlerimizde aşağıda gösterilen ünlülerin sonuna getirilmiş *uçıcağaz* CH 70/115 örneği hariç hepsinde -c- ile yazılmıştır. Aşağıdaki örnekler metinlerimizde birden fazla yerde geçmektedir. Biz her biri için sadece bir yer gösteriyoruz.

Göricegez ADH 106a/14, *idicegez* ADH 154b/1, *irişicegez* TR I 12b/13, *olıcağaz* TR I 159a/12, *yiyegez* TR I 258a/5.⁶⁸

Zarf- Fiil Eki : -ıncak/-incek, -incegez

116. Metinlerimizde örnekleri çok azdır ve bahis konusu ünsüz hepsinde de c ile yazılmıştır :

Durıncak AIÜ 65b/7b, *kaçıncak* AIÜ 18a/10a, *urıncak* AIÜ 50a/23b, *virmeincek* AIÜ 37b/5b, *görmeyincek* ADBM 46a/9, *dönincegez* AIÜ 68b/5a.

Zarf-Fiil Eki : -ıncı/-ince, -ıncı

117. Metinlerimizde pek çok örneği vardır ve ekin ikinci ünsüzü düzenli olarak tonludur.

Örtince TR I 152a/13, *düşince* CH 61/70, *geçince* AIÜ 74a/12b.

Zarf-Fiil Eki : -duğca/-duğce, -duğca/-duğce

118. Bu zarf fiil ekinin de metinlerimizde pek çok örnekleri vardır ve çoğunluğunda da hece başı c' si tonsuzdur. Aşağıya bir kaç örnek alıyoruz.

Arturduğca 'ahd AIÜ 32a/12a, *çerh döndüğe* AIÜ 17b/4b, *geçdüğe* ADH 108a/10, *nazar kılduğca* ADBM 150a/6, *diri olduğca* AIÜ 61a/14a, *yandığca* ADBM 60a/6, *yöridüğe* ADH 242a/13.

Metinlerimizde ekin ikinci ünsüzü aşağıya alacağımız şu dört örnekte -ç- ile yazılmıştır:

Döndüğe ADH 242a/12, *geçdüğe* TR I 342a/5, TR II 185b/9, *olduğca* ADH 242a/10.

Bu dört örnek, bizi ekin ikinci ünsüzünün tonsuz (-ç-), diğerlerinin ise sadece bir yazılış özelliğinden ibaret fikrine götürmese bile, müstensihin ağız hususiyetinde böyle bir söyleyişin var olduğunu gösterir.

⁶⁷ Bk. SN § 215, ÇH § 198.

⁶⁸ Yukarıdaki örneklerde sadece *iriş-* fiilinin sonunun tonsuz bir önlü ile bittiği, *uç-* fiilinin ise, ekin ilk ünsüzü ile aynı sesi ihtiva edişi dikkat çekicidir.

Ünsüz Türemesi

119. Metinlerimizdeki ünsüz türemesi iki kısımda incelenebilir : İç ses ünsüz türemesi, ön ses ünsüz türemesi.

İç Ses Ünsüz Türemesi

120. İç seste başlıca *-y-*, *-s-* ve *-n-* ünsüz türemelerini görüyoruz :

a) Ünlü ile biten kelimelerin sonuna ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde araya koruyucu bir *-y-* ünsüzü girer :

Beñze-y-e ADH 112a/3, *beñze-y-ü* AİÜ 44a/25a, *bile-y-im* ADH 101b/12, *birbi-y-iben* TR I 4a/1, *daşra-y-a* ADH 234a/6, *şıçra-y-an* AİÜ 22b/24b, *şu-y-ı* ADH 78a/4 (bu kelimenin metinlerimizdeki genetifi *-nuñ* iledir : *şunuñ içinde* ADH 170b/4), *gendü-y-i* ADH 199a/14.

İle, *içün* edatları ile *i-* fiilinin çekimli şekilleri de sonu ünlü ile biten bir kelimeye geldiklerinde, ünlü karşılaşmasını önlemek için, araya bir koruyucu *-y-* alırlar.

-ıla/-ile *‘İsi-y-ile* CH 4/1, *hayā-y-ıla* CH 5/71, *dibi-y-ile* TR II 67b/9, *geçi-y-ile teke* TR I 118a/1.

içün *Eylükleri-y-içün* ADH 65a/12, *hakkı-y-içün* CH 14/37.

-ıdı/-idi *Karşu-y-ıdı* AİÜ 56 b/16, *içinde-y-idiler* CH 56/16, *ola-y-ıdı* CH 10/114.

-ısa/-ise *Ne-y-ise* CH 18/18, *nirede-y-ise* CH 51/44, *oldı-y-ısa* CH 2/90.

-iken/ *Bu söz içinde-y-iken* CH 25/119.

Metinlerimizde *ile* ve *içün* edatları ile *i-* fiilinin çekilmiş şekilleri çok kere ekleşmekte, bu durumda *-yla/-yle*, *-yçün*, *-ydı/-ydi*, *-ysa/-yse* şekline girmekte, bazan da sonu ünlü ile biten kelimelerden sonra dahi vezin zarureti ile *-la/-le*, *-dı/-di*, *-sa/-se*, *-çün* olmaktadır.

Okıyla AİÜ 35 b/26 b, *zahmıyla* CH 26/39, *te’yidi-le* CH 27/63, *adı-la* ADH 5b/10, *olmasaydı* CH 26/49, *oldıysa* ADH 106b/8, *itdiyse* CH 4/3, *olduğuyçün* CH 11/44, *toğrı-dı* CH 13/118, *didügi-çün* ADH 25 b/8, *çözdügi-çün* ADH 249b/5, *azdı-sa* ADH 178a/9.

b) Bu günkü Türkçemizde olduğu gibi, metinlerimizde de ünlü ile biten isimlere üçüncü şahıs iyelik ekleri geldiğinde araya bir *-s-*, üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra isim çekim ekleri geldiğinde de araya bir *-n-* ünsüzü girer :

Tapusına ADH 108b/16, *yazusu* ADH 272b/6.

Ünsüz İkizlenmesi

121. Metinlerimizde aşağıdaki kelimelerde *-s-* ünsüzünün ikizlendiğine şahit oluyoruz :

- aşşı* *Ne aşşı* ADH 44a/3, *aşşı ne* AİÜ 52b/4b, *aşşı itmeye* TR II 81b/12, *ne merhem aşşı ide* ADH 272a/10.
- issi* *Kal'a issine* AİÜ 49a/15b, *devlet issine* AİÜ 46a/6b, *naşsuñ issini* AİÜ 12b/18b.
- issilik* (isilik hastalığı) TR II 119a/13
- ıssı* *Issı şuyla* TR II 23 b/12, *ciger ıssılığın tebrîd ider* TR I 137 a/9, *az ıssılığla* TR I 171b/10, *ıssı günde* AİÜ 68a/16b.
- uş* *Var-ısa uşsuñ* CH 43/87.

Ünsüz Ön Türemesi

122. Metinlerimizde ünsüz ön türemesinin tek örneği Eski Türkçe'deki *ur* – fiilinin başına gelen *v* – sesidir. Fiilin *ur* – (*urdular* ADH 110b/7) şekline pek çok örnek vardır. Aşağıda gösterilen yerlerde bir *v* – ön sesi türemiştir :

Vurdu içine tağ ADBM 76b/7, *o' işe istihkaqsuz vurdu kadem* AİÜ 58b/31a, *kebed üzre vuralar* TR II 115a/6, *biz dahı vurışup idelüm meded* AİÜ 30b/27a.

Ünsüz Düşmesi

123. a) Eski Türkçedeki birden fazla heceli kelimelerin sonunda bulunan –*ğ*/–*g* ile ek ve hece başındakiler *bol* – fiilinin *b* –' si, *er* –> *i* –, *berkle* –> *bekle* – fiillerinin –*r*–' si, *oltur* –> *otur* –, *keltür* –> *getür* – fiillerinin –*l*–' leri, *sub* > *su* kelimesinin –*b*–' si bütün diğer Eski Anadolu metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de düşmüştür.

b) Metinlerimizde çok kere *y* –' li şekilleriyle bulunan *yılan*/*ılan*, *yılduz*/*ılduz* vs. gibi kelimeler Eski Türkçe devrinden beri iki şekli de ihtiva ederler. Bu bakımdan bu kelimelerde bir ünsüz düşmesi mi, yoksa bir ünsüz türemesi mi bahis konusu olduğunu tayin etmek kolay değildir. Eğer bir *y* – düşmesi bahis konusu ise metinlerimizde şu örneklerin olduğunu söyleyebiliriz :

- ılan* < *yılan* Bir yerde : *ef'î ılanuñ nehşine* TR I 88 a/2, (diğerlerinin hepsi : *yılan/yılan zağmına* TR I 108b/6).
- ıraq* < *yıraq* *İraq ola aña menba'* TR 66b/1 (pek çok kere de *yıraq* şekliyle geçer).
- ince* < *yinçge*, *yinçke* TR I 63b/7.
- incü* < *yinçü* *delinmemiş i incünüñ* TR I 264b/14

Hece Düşmesi

124. Metinlerimizde hece düşmesinin tek örneği *tur* –> *dur* – yardımcı fiilinin üçüncü teklik şahıs geniş zaman çekiminde zaman ekinin benzer iki hece yan yana geldiği için sonuncu hecenin düşmesidir. Yazmalarımızda her iki şekilde (*dur*–/–*dur*, –*dür*) yan yana kullanılmaktadır:

Cihānuñ bugün ol durur penāhı CH 1/59
Ne varsa ol durur bakup anı gör CH 2/11
Eyü yavuz çün andandur ne kim var ADH 67 b/8

ŞEKİL BİLGİSİ

KELİME YAPIMI

125. Metinlerimizde tespit edebildiğimiz yapım eklerini aşağıda sunuyoruz. Eklerin ihtiva ettiği seslerin yazmalarımızdaki durumu daha önce ses bilgisi bahsinde çeşitli vesilelerle gözden geçirilmiştir. Bu bakımdan bu bölümde artık bu meseleler yeniden ele alınmayacaktır.

I - İsimden İsim Yapma Ekleri

- *lık/-lik*, - *luğ/-lük*

126. İsim ve sıfatlardan mücerret isimler yapar. Metinlerimizde pek çok örneği vardır. Birkaçını aşağıya alıyoruz :

Cādülükda AIÜ 1b/5b, *tükrük çoğluğu* TR II 205/3, *döstlük müdür* bu ADH 160a/4, *kuvvet eksükligine* TR I 35b/11, *bunca karañulig içinde* ADBM 184a/11, *hāmuşlık olmaz revā* AIÜ 70a/31b, *ķulluk* AIÜ 32b/4b, *şayrulığı anuñ* TR I 51a/4, *ululuk* AIÜ 43a/7b, *yaluñuzlık* TR I 186b/3, *oyanuklık* TR I 27a/4, *eylegüñ gördüm* AIÜ 25a/26b.

- *cı/-ci*

127. Meslek isimleri yapar.

Ekinci AIÜ 63a/19b, *bir gemicidir be-gāyet dūr-bin* AIÜ 27b/7a, *ķabarcıdır* AIÜ 68b/26a, *ķabarcıñdur* AIÜ 75b/6a, *ķullıkçıdır* AIÜ 71b/5a, *yalancıdır* AIÜ 35b/1b, *yalancınunñ sözi* AIÜ 25a/16b.

- *daş/-deş*

128. Ortaklık ve beraberlik bildirir. İşlek bir ek değildir. Metinlerimizdeki örnekleri aşağıya çıkarılmıştır :

Degüldür tāj u taht u devletde saña beñdeş ADH 62b/4

Yūsuf'ı ķardaşları aldurdılar AIÜ 8b/23a

Yoldaş-ıdı şıdk-ıla tevfiķ aña AIÜ 58b/10b

- *sul*

129. Metinlerimizde bir tek örneği vardır :

Yoķsul olanda AIÜ 69b/4b, *bay u yoķsul* CH 31/39.

- *ca*

130. Bu ek aynı zamanda eşitlik, yani bir çekim ekidir, örnekleri çoktur. İsim çekimi bahsinde ele alınacaktır. Aynı ek metinlerimizde bir yerde kalıcı isim yapmaktadır :

Kızılca = *zerāriḥ* = (çokluk) = kuduz böceği.

Yirüñ altındadır kızılca hayvān TR I 92a/12.

- *cuk*/- *cük*, - *acuk*, - *uçuk*

131. Küçültme ve sevgi gösterir.

Muzaffer'le Ahıcuk AIÜ 65b/12, *kaçdı Ahıcuk* AIÜ 65b/19b, *azacuk anzarot* TR I 344a/10, *azuçuk ne olsa mıkḍār* TR I 37a/4, *gelincük* TR I 118b/4, *ķabarçuk* (?) TR I 329b/10.

- *lu*/- *lü*/- *lı*/- *li*

132. İsim veya sıfatlardan tekabül ettiği şeye sahip olan manasında sıfatlar yapar.

Bağlu kapuya AIÜ 32b/31a, *balıklı göle* TR I 130a/13, *bahtlı ol* AIÜ 60a/18a, *kanlı yaş-ıla dütinlü āhumdur benüm* ADBM 143b/12, *gereklü-since* TR I 135b/1, *hünî gözlü* ADH 254b/7, *hatarlu yirde* ADH 90b/5, *hiddetlü ola* TR I 55b/4, *yavuz işlüler diyārı* AIÜ 16a/20b, *bir kanatlı bir ayaklı övez* AIÜ 48a/11, *kanlı yaşa* ADH 14a/9, *sa'ādetlü gişi* AIÜ 59a/16b, *rahmetlü kul* ADH 97b/4, *örtülü yirde* TR I 144a/8, *tatlı yaruñdan* ADH 170a/15, *tuşlu suya* TR I 25a/2, *eşerlidür* ADBM 119 b/6, *ķokulıya* TR I 162a/7.

- *suz*/- *süz*

133. İsim ve sıfatlardan - *lu*/- *lü* ekinin zıt anlamında isim, sıfat ve zarf yaparlar.

Bekāsuz nesne ADH 187b/5, *boyasuz reng ider* AIÜ 31b/2a, *çekirdek-süz kuru üzüm* TR I 153b/6, *dilsüz* AIÜ 35a/10b, *edebşüzlük* AIÜ 53b/10b, *kerānsuz söze* AIÜ 16a/22a, *etsüz* TR II 144b/13, *irādetsüz ola* TR II 202a/3, *ķılıçsuz neyçün öldürdi* ADH 245a/14, *ķalemsüz rengsüz kim yazmış* ADH 260b/4, *rāysuz gişide* AIÜ 9b/4b, *uyhusuz olan göze* TR II 32b/10, *bildi anı kim vefāsuzdur* AIÜ 70b/3a.

- *caķ*/- *cek*

134. Tekit ve sevgi manasında sıfat ve isim yapar.

Gögcek/Fikrümē 'āşıkam ki ne gögcek hayālī var ADH 95a/14

Sevdücegüm < sevdügcegüm < sevdükcegüm?

Günāh-ısa ki sini sevdücegüm

Ölem terk itmeyem ben bu günāhı ADBM 192b/1.

- *l*

135. Eski Türkçeden beri örnekleri sayılı olan bir ektir (bk. Alt. Ş 75):

Yeşil yaprağ ADH 123a/5, *kızıl gül* AİÜ 59b/16a, *kızıl* (kızıl hastalığı) olan bedende çok olur dem TR I 7a/5.

– °n (yahut : – an/– en?)

136. Eski Türkçe'den beri örnekleri az olan bir ektir (bk. Alt. § 56)
eren

Didi dār erenlerüñ mizācıdur AİÜ 13b/2a

oğlan

Oğlan anaya olur tābi' hemīn AİÜ 10b/1a

– *gül*

137. Bu isimden isim yapma ekinin de eskiden beri örnekleri azdır (bkz : Alt. § 6)

Gönlüm gözgüsi ADH 6b/5, *gözüdegi* ADH 78b/6, *gözüye bağar* ADH 153 a/12.

– *suk*

138. Türkçede nadir kullanılan bir ektir (bk : Alt. § 62).

Bağarsuk TR I 20b/6.

– *st*

139. Meinlerimizde sadece *ayruk* kelimesine getirilmektedir.

Ayruksı olamaz ADH 26b/9, *ayruksı olamaz* ADBM 62b/5.

– *z*

140. Eski Türkçeden beri işlek olmayan ve kalıplaşmış olarak sadece muayyen kelimelerde bulunan bir ektir (bkz : Alt. § 71). İkilik bildirir.

Gögüz TR I 79b/15, *göz* TR I 183b/15, *biz* ADH 18b/16, *diz* (*dizi üstüne oturmuş* CH 60/27), *ikiz* (*hāmileydi anası hamlı ikiz*) AİÜ 45b/19b, *boynuz* (*boynuzu* TR I 162a/8).

II – Fiilden İsim Yapma Ekleri

– *mağ/– mek*

141. Fiillerden o fiilin ifade ettiği mananın, daha doğrusu hareket ve oluşun mücerret ismini yapar.

Ağlamak isteyen gişi AİÜ 93a/13a, *arutmak şirki tevhid-ile* AİÜ 30a/23b, *yağlar-ıla bağlamak* TR I 330a/1, *mağşüdi bulmağa* ADH 89b/2, *deprenmegi yoh* 56 b/12, *kanını dökmeden aşşı yoh* ADH 159b/1, *tapmağı 'ādet ideler* AİÜ 54 a/23 b, *yapmak gerekdür* AİÜ 63a/14b.

Bu ek metinlerimizde aşağıdaki örnekte kalıcı isim yapmaktadır :

Çakmağına (cefā ç. 'ıŝkuñ el urdı) ADH 210b/7.

- °ş

142. Bir oluş veya kılışın, yani fiilin ifade ettiği mananın mücerret ismini yapar.

Bir atışına döymez ADH 88a/7, *biñ arşlan bir bağışına* ADH 11b/13, *kaşlaruña hilâl dimiş bir bağışda cān* ADH 98b/12, *nireden nireyedür gidişleri* AIÜ 38a/20b, *olsa sağışda füzün* AIÜ 64a/8b.

Bu ek metinlerimizde bir yerde kalıcı isim yapmaktadır :

Yañlış hayâl-ıla vatanın terk iden gişi ADH 97a/3.

- k/-k, - u-k/-ü-k

143. Metinlerimizde örnekleri pek çok olan bir fiilden isim yapma ekidir. Mücerret ve müşahhas manada isimler yapar :

Bezektür devlet ü tahta ADH 242b/7, *dilegi Aḥmedî'nüñ* ADH 273a/15, *döşegine örtisine saça* TR I 265b/12, *elek üstine* TR I 119b/13, *uzak yolu* ADH 37a/1, *cünbişde yumşak* TR I 16a/10.

Açuk ola eşbāh TR I 31a/8, *karın büyükligi* TR I 284a/10, *her bölük* AIÜ 20a/11a, *içi taşı delük delük* ADH 85a/13, *eksügi varsa* ADH 67a/13, *konuğdur ol bize* ADH 106a/7, *konuğladum seni* AIÜ 75b/23, *od göynüğine* TR I 119a/5, *katı öksürük* TR II 101a/5, *sarmaşuğa* TR I 117b/5. *didi hak tanuk* AIÜ 63b/28a, *oyanuğlık* TR I 27a/4, *yıhuğ göñlüñ* ADH 49a/2.

- °m

144. Fiillerden birim bildiren ve mücerret isimler yapar. Örnekleri azdır.

Bir adım adardı yār ADH 80a/3, *bir içim şu bulur* AIÜ 72a/27b, *ölüm guşşasından* AIÜ 24b/9a, *ölüme çäre kim buldı* TR I 51b/8, *ölümü anuñ geldi* AIÜ 66a/4a.

— °n

145. Çeşitli manada isimler yapar ve genellikle bu ekle yapılan isimler yapılan işin sonucunu bildirir.

Akın AIÜ 67a/2a, *karara düütünden göğüñ yüzi* ADH 11a/17, *tütün ü tozdan kaçā* TR I 215b/4, *ömr ekinin çerğ biçer* ADH 153a/16, *biñ koşun leşger* ADH 153a/16.

— ğu/- gü

146. Metinlerimizde bir yerde alet ismi, iki yerde de mana ismi yapmaktadır.

Bıçgu-y-ıla yara ADH 220a/13, *Zekeryā - vār bıçguyla ölem* AİÜ 14a/6a, *kayğudan* AİÜ 17a/20b, *bu cihān sevgüsü* ADH 172b/11.

– du/– dü, – dı

147. Metinlerimizde diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerine nazaran örnekleri fazlaca olan bir ektir. Ses taklidi isimleri ile bir bütünün parçalarından alınmış kırpıntılar anlamında isimler yapar. Bir yerde de alet ismi yapmaktadır.

Çağıldusu şunuñ TR II 32b/11, *güvüldüsi durur kulağun* TR I 216b/1, *kabak kazındısıyla* TR II 3b/1, *kabak kazındusu-y-ıla* TR I 3b/1, *kozun yaprağı sıhındusu-y-ıla* TR I 234a/4, *sızundu şu yavuzdur* TR I 66b/6, *iñildüm benüm* ADBM 193a/10, *sındı* “makas” ADH 60a/6.

— u/– ü

148. Eski Türkçedeki –ğ/–g fiilden isim yapma ekinin eriyip kaybolmasından sonra meydana gelmiş bir ektir. Fonetik bahsinde metinlerimizdeki örneklerin hepsini ele almıştık, burada bir kaçını göstermekle yetiniyoruz :

Saçu ADH 71a/4, *şayu-y-ıla* TR II 181a/12, *yazuda* ADH 3b/6, *ulu tağlar* AİÜ 29a/31a, *yazılı* ADH 211a/13, *dikilü* AİÜ 24b/23b.

– °nç

149. Metnimizde bir tek örneği vardır : *kılınç*.

Kılınç anda kılıç anda ADH 246a/12, *dir kılincını gören kim Hâtem-i Tay hulkıdur* ADH 95a/7.

– mur

150. Bir örneği olan bir ektir :

Yağan yağmur ADH 72b/4, *yağmura* ADH 170b/15.

– gan/– gen

151. Sonuna geldiği fiilin tekabül ettiği işi sık sık yapan anlamında isimler yapar. Metinlerimizde şu örnekleri görülür :

Isırğan diken adı TR II 221a/2, *sive‘i südlegendür* TR I 130a/7.

– ma/– me

152. Madde ve mana isimleri ve sıfat yapar. Metinlerimizdeki örnekleri aşağıya çıkarılmıştır :

Sürme olur gürzi ursam küh-ı kaf AİÜ 12a/3b, *sürme-y-içün* ADH 81a/12, *ider yağma* ADH 14b/9, *tenin kıyma idüp* ADH 238b/16.

– mi

153. Metinlerimizde bir tek örneği vardır :

Degirmi cismdür TR I 20a/15.

– men

154. Metinlerimizde bir örneği vardır :

Degirmendür AIÜ 66a/10b, *felek degirmenine* ADH 189b/13.

– ak/- ek

155. Metinlerimizde örneklerine az rastlanan bir ektir. Alet isimleri yapar.

Kaçan koyın bıçağdan ADH 43a/6, *sancağı* ADBM 98b/8.

• – miş

156. Esas itibarıyla partisif ekidir, kalıcı isimler de yapar.

İde düşmişe ināyet ADH 39a/1, *yimiş yidükde* TR II 165b/2.

– t

157. Metinlerimizde sadece *ög* – fiiline getirilen bir ektir.

Ögüt virüp ADH 156a/14, *ögüdine gūş olup* ADH 219b/11.

– ğun

158. Metinlerimizde bir tek örneği vardır.

Müferrih kim ola hafkâna dermân

Mizâc argunlığından olsa hafkân TR I 158b/2.

– ıcı/- ici

159. Fiilden bir işi ehliyetle ve sık sık yaparı işaret eden sıfatlar yapar.

Yidi iklîm alıcı sultân ADH 71a/15, *zafer bulcıdur* AIÜ 63b/29, *du-tucu* ‘*adl-ıla hōş mezheb ü dîn* ADH 77b/16, *semiz idici nesnelere* TR II 75a/8, *ölici* TR I 165a/1, *şuşadıcı* TR II 90a/13, *yanıcı pervânelere* ADH 261b/8, *yazıcılar* ADH 81b/4.

III – İsimden Fiil Yapma Ekleri

– la -/- le –

160. Metinlerimizde çok kullanılan işlek bir isimden fiil yapma ekidir.

‘Acablayu göñül eydür ADH 210b/16, *ağırlanur olur nefis* TR I 47b/1, *avlar işbu dām-ıla* AIÜ 21b/15a, *bağladı biñ cānı* ADH 221b/16, *başlayıban*

ADBM 158b/1, *beslegil* TR II 220a/9, *gezler oĥunu* ADH 92b/1, *mā'nīyi gözle* AIÜ 38a/27b, *işlemegil* AIÜ 8a/5b, *ķaderlemişdi ķazā oĥunu* ADH 75b/4, *otlaya* ADH 238a/9, *ķokulamak* TR I 269b/13, *yaralanur* AIÜ 35a/16b, *yüklenüp şandūķı* AIÜ 49a/11b.

-a-/-e-

161. Bu ve bundan sonra ele alınacak olan isimden fiil yapma ekleri çok işlek deĥildirler. Onun için de örnekleri azdır.

Olmaz adı adanmaĥıl AIÜ 17a/29a, *yüzüñe beñzedür - imiş özin* ADH 132a/11, *diledüñ bu ĥastei* AIÜ 17a/29a, *burun ķanamaĥı* TR I 192a/13, *uĥradı bir ĥalka* AIÜ 22a/30a, *yaşamak ķerkes gibi* AIÜ 39b/6b.

- da

162. Metinlerimizde bir tek örneĥi vardır.

Ne aldıdı seni ADH 186b/14, *ĥalkı aldamakdur anuñ ĥaşleti* AIÜ 75b/4a.

- ar -/- er -

163. Daha ziyade renk bildiren isimlerin sonuna getirilen bir ektir.

Aĥardur kılı TR I 114b/2, *başarı bilem < başĥar -* AIÜ 59a/17a, *ķarardı nergisüñ gözi* ADH 78a/9, *gül kızardı* ADH 204a/7, *şarardıysa* ADH 102b/9, *ķevşerüñ şuyıyla şuarılssa* AIÜ 66a/29b, *niçe gözüm yaşarup süz - ıla kırıya ciger* ADH 146a/7, *yeşermiş* ADH 220a/1.

- rĥa -/- rĥe -

164. Metinlerimizde iki örneĥi vardır.

Azırĥadı ķassām-ı lem-yezel, ADH 153b/12, *esirgeyip devā kılsa* ADH 227a/10, *bu ĥalkı esirgesün* ADH 227a/5.

- sa-

165. Metinlerimizde sadece *şusa* - örneĥinde görölmektedir.

Ķanına şusadı-sa ĥamzeñ ADH 36b/2, *şusadıĥad itme şuyı ĥic te'ĥir* TR I 121b/12.

-l, - al/- el

166. Ekseriya sıfatlardan fiil yapan bir ektir.

Boşaldı bāĥ AIÜ 16a/19b, *çoĥalıp* TR II 203a/11, *ķocala ĥişi* AIÜ 47b/8a, *yücelmek diledi* AIÜ 26a/22b, *yücelür söz - ile ulular adı* AIÜ 2a/6b.

- °ķ -

167. Metinlerimizde iki örneĥi vardır :

Çünkü ol ķerkesler açıķdurdı ĥey, ĥirdi şandūķ içine ķāvūs-ı ķey AIÜ 47b/28a, *yār itdüĥi cefāya tarıĥmah ne fāyide* ADBM 173a/12.

IV – Fiilden Fiil Yapma Ekleri

– ma –/– me –

167. Bilindiği gibi olumsuzluk tabanları yapan bir ektir. Metinlerimizdeki durumu diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi genel Türkçe'den farklı değildir.

Dolanmazdı AIÜ 22b/13b, *taayanmaya* AIÜ 51b/16a, *yaraşmaz* ADH 175a/13, *kesilmez* ADH 208b/16, *adanmağıl* AIÜ 70b/18a, *beñzetmegil* ADH 212b/13, *bakma* AIÜ 43a/3a, *dutmağıl* ADH 34a/3, *geçürme* ADH 250a/14.

Faktitif (Yaptırma) Ekleri

168. Aşağıda sıralanan faktitif ekleri, fonksiyonları itibariyle, umumi Türkçe ve bugünkü yazı dilimizdekilerden esasta farklı değildirler. Yaptırma, ettirme bildirirler; sonuna getirildikleri fiiller geçişli olurlar.

– ar –/– er –

169. Metinlerimizde bir kaç fiilde tesadüf edilen bir faktitif ekidir.

Cenini çıkarur bevl TR I 116b/8, *geh çıkarur yoħaru* ADH 85b/7, *gamzeñ koparısar kıyāmet* ADH 38a/16, *fitne koparur* ADH 227b/14, *gidermeklige nisyānı* TR I 204b/2, *gidermeyince varlığın irer mi güneşe* ADH 235b/17, *gidergil benligüñ* ADH 6b/5, *uykudan oyara* CH 46/2, *oyarmağ ser-mesti* CH 39/52, *felek hūsın dönerdi* (yalnız burada geçer) CH 53/92.

– ur –/– ür –, – ir –

170. Metinlerimizde örnekleri çok görülen bir faktitif ekidir. Aşağıya bir kaç örnek veriyoruz.

Di sözün artur anuñ ADH 104b/4, *yire baturdı* ADH 244b/5. *bişürile gerekdür* TR I 224b/15, *kim bitürdi tāze ħurmā* ADH 5b/16, *özin gendüzine düşürdi* ADBM 163b/8, *geçürme fırsatı* ADH 221b/12, *içürgil* TR I 246a/13, *irürevüz* TR I 170b/5, *baş kayuran* AIÜ 35b/29b, *şavurdı* ADH 101b/4, *yitürdüm* AIÜ 43a/13a, *bişirüp* TR II 6b/13.

– gür –

171. Metinlerimizde işlek olmayan sadece *ir* – fiiline getirilen bir ektir. *İrgürdi beni meclisine* ADH 267a/3, *buña irgürdüm beyānı* TR I 58b/2, *irgüribenüñ* TR I 58b/2.

– dur –/– dür –, – dir –

172. Metinlerimizde örnekleri çok görülen bir faktitif ekidir. Bazılarını aşağıda sunuyoruz.

Kan ağladurdu, ADH 245b/14, *azdurdu anı İblīs* AIÜ 45a/13a, *nice boğdurdu* ADH 244b/7, *bulaşdura* TR I 219b/7, *buldurdu şāh*, *bildürdi şāh* AIÜ 71a/1a, *dirişdüriben* TR I 138a/6, *dökdürdi* ADH 38a/6, *döndürdi* ADBM 64a/7, *getürdüm* AIÜ 54b/10a, *gördürdi* AIÜ 4b/21b, *miğferi indürdi* AIÜ 4b/21b, *tenāvül itdüreler* TR II 102b/9, *başını yoķaru kalduramaz* TR II 72b/12, *ķurduruban barıgāh* AIÜ 73b/22a, *süd sağdura* TR II 52a/4, *söyündürmez* ADBM 195b/12a, *döndirdi* ADBM 64a/7.

— der -/- ter —

173. Örnekleri az olan bir faktitif ekidir. Sadece aşağıda gösterilen fiillere getirilir.

Yüz ne dönderdi AIÜ 74b/11a, *dönderür*⁶⁹ AIÜ 19b/5b, *gönderürsüz*⁷⁰ CH 36/54, *gösterüp*⁷¹ AIÜ 41b/17b, *gösterür* AIÜ 43a/14, *gösterme* ADBM 48a/3, *gösterür* AIÜ 20a/9b.

— zur —

174. -z- faktitif ekine başka bir faktitif eki olan -r-'nin ilavesi ile elde edildiği anlaşılıyor. Sadece *tam* - fiiline getirilen bir ektir.

ķulađa tamzurular TR I 216b/4, *aña tamzurular* TR II 179/3.

— °t —

175. İşlek bir faktitif ekidir. Metinlerimizde örnekleri pek çoktur. Aşağıda bazılarını sunuyoruz.

Kan yaş ağıdur ADBM 182b/7, *biñar ağıtdı* ADBM 102a/2, *mey arıdur teni* ADH 272b/15, *anı başlatdı* ol AIÜ 47a/20b, *beñzedür hilāle* ADH 219a/2, *ķü hāvan desti-y-ile deprederler* TR I 119b/12, *düketdi* AIÜ 37b/3a, *eritdi* ADH 23a/2, *ķaynatđıl* TR I 135a/14, *uzatma* TR I 71b/8, *yaratmış durur* ADH 52a/9, *yöritdi* AIÜ 36b/23a, *ķorħudur* ADH 158a/6, *gölge yirde ķurudalar* TR I 241b/1, *ürkitmegil* AIÜ 19b/25a.

Pasiflik - Meçhullük Ekleri

176. Aşağıdaki ekler pasiflik - meçhullük ve mütavaat bildirirler. Bu eklerin metinlerimizde passif anlamında çok nadir kullanıldığı görülür. Şeklen pasif görünenlerse de çok kere ya meçhullük ya da mütavaat ifade ederler.

— °l —

177. İşlek bir ektir. Metinlerimizdeki pek çok örnekten bazılarını aşağıda sunuyoruz.

⁶⁹ Metinlerimizde bu fiilin *döndür* - şekilleri daha çoktur, aynı fiil bir yerde *döndirdi* ADBM 64 a/7 şeklinde geçer.

⁷⁰ Bu fiilin *göndür* - (*göndürdi* CH 43/63) şekilleri de var.

⁷¹ *Gösder*-/*göster* - fiillerindeki -*der*-/*ter*- ekinin izahı için bk. ŞÇ § 290.

Açıldı uş ter çiçek ADH 136b/9, anıla düşmeninüñ yavuz adı ADH 60a/5, diyilür ADH 36a/12, ne kim ekilürse biter AIÜ 69b/27a, ıssı şu içilür-ise TR I 122a/9, bozulur bätıl olup AIÜ 42b/27b, çözüldi AIÜ 32b/24a, dökilürdi AIÜ 17a/12b, döküldi ADH 155b/15, düzildi AIÜ 18a/3b, düzülmemişdi ADBM 69a/8.

— °n —

178. Bu da işlek bir ektir. Metinlerimizdeki pek çok örneğinden bazı-
larını aşağıya alıyoruz.

Aldandı işvesine ADH 89a/1, dürlü güherle bezendi ADBM 128a/1, bislenürse AIÜ 66b/29a, kazınmağ TR I 171b/4, söz ki söylendi AIÜ 8b/29a, aña tayanmaya AIÜ 51b/16a, toğrana yire düşe ADH 152a/4, bulunmaz ADH 245a/7, görinürsin ADBM 92b/1, görünmek TR I 48a/1.

Müşareket Eki : —°ş—

179. Metinlerimizde örnekleri çoktur. Fonksiyonu itibarıyla umumî Türkçeden ve bu günkü yazı dilimizden bir farkı yoktur.

Tahtına irişür zeled AIÜ 59b/31b, karışduralar TR I 162b/13, yapışmaz AIÜ 43b/3b, yaraşmaz ADH 175a/13, dohuşmağ diş TR I 52a/14, varlığı dutuşdı AIÜ 47b/9b, dutuşdı ADH 183a/1, Zeresb-ile görüşdi şah AIÜ 12b/6a, ten uyuşmağı TR I 56b/12, bedr yüziyle konuşupdur ADH 205a/9.

—h—<—k—

180. Metinlerimizde sadece *kan* — fiiline getirilen, tekit ifade eden, ve sadece ADH ile ADBM'de aynı beyit içinde geçen bir ektir.

Halkuñ kanına kanıhmağ ne fâyide ADH 222b/4, ADBM 173a/9.

İ S İ M

İSİM ÇEKİMİ EKLERİ

Yalın Hal

181. Bilindiği gibi yalın hal ismin çekim eki almamış şeklidir. Metinlerimizde aşağıda gösterilen fonksiyonları yerine getirmektedirler.

a) Cümlede özne durumundadırlar.

Bir balık burada tutmuşdur mağām AIÜ 39b/15a

Qatı olsa kayğu bārid olur ervāh

Dağı anda ki açuğ ola eşbāh TR I 31a/8

Bilsem ki dağı yire bir adım adardı yār ADH 80a/3

b) Cümlede belirsüz nesne durumundadırlar, yani yükleme hali almış ismin yerini tutarlar.

Ayah al ele bugün yazını ko ADH 91a/15

Kahtreden güher yaratduñ şahradan āb-ı zülāl ADH 4 b/3

Toğar-iken hiç ağrı görmedi AİÜ 54a/11b

c) Bir fiil veya yardımcı fiilin önüne gelerek birleşik fiil yaparlar.⁷²

Ahd ide bugün yarı-y-ıla yarın unıda ADH 217b/11

Ahmedî'nüñ i kerīm itgil günāhın cümle 'afv ADH 5a/4

Cefā kılan baña yā Rab neçün vefā kılmaz ADH 116a/15

d) Zaman gösteren isimlerin yalnız halleri zaman zarfı durumundadırlar.

Bugün nergis gibi cām iç ki yarın

Bilinmez nice döne çerh ü ahter ADH 72a/9

İçe her şubh andan on be - dirhem TR II 123b/1

Gice kuş gibi hevāda ol uçar AİÜ 22a/9b

Dün andan birdem ayrılısam düşerdi cānuma āteş

Bugün andan ırah diri yörürem zī girān cānı ADH 238a/13

e) Belirtisiz isim tamamlamalarında tamlayan görevindedirler.

Nitekim kim gānze okı bir tarfetü'l-'ayn CH 4/57

Yüregüm 'ışk, odından tolıdur dāğ CH 11/89

Bu gam def'ine mey it sen dağı nüş CH 11/95

f) Sıfat tamlamalarında tamlayan görevi yaparlar.

Kızıl altun hırşına olan rehın

Kara toprak toyrur anı hemın AİÜ 25a/4a

Habar viren yire gögde bu şaru cigdemdür ADH 72b/5

g) Başka bir ismin sıfatı olurlar.

Kan yaş döker hayāluñi görem diyü gözüm ADH 89a/2

h) Bir alet isminin önüne gelerek onun neden yapıldığını gösterirler.

Cihānı çün bilürsin ne cihāndur

Nükelles ola bakır kab içinde TR II 219b/12

Anuñ bir kaç piyāzını direler

Ağaç bıçağ-ıla anı yaralar TR I 139b/4

İlgi Hali : - uñ/-üñ, - nuñ/-nüñ

182. Sonu ünsüz ile biten isim ve isim cinsinden kelimelere - uñ/-üñ, ünlü ile bitenlere nuñ/-nüñ eki getirilir. İlgi hali ile birleştirilmiş kelimeler bir isim gurubu (tamamlaması) teşkil ederler. Bundan dolayı da ismin fonksiyonlarını yüklenirler.

Birisi başuñ ortasında zāhir TR I 14a/10

Suşalıguñ dağı rencine dāfi' TR I 105b/9

Nazmını görmeyen dişiñüñ nice bile rāst ADBM 64a/8

Kim itdi lālenüñ yüzini hamrā ADH 5b/17

⁷² Çalışmamıza kaynak olan metinler manzum olduğu için çok kere bahis konusu yalnız haldeki isim, fiilden sonra da gelebilir.

Bini benden aldı sihr-ile gözünüñ fitnessi ADH 24b/6
Oldı peykānı okınuñ peyk-i kazā AIÜ 67b/29

Yükleme Hali

183. Bütün diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi Ahmedî'nin eserlerinin incelediğimiz nüshalarında da üç türlü yükleme hali eki vardır.

-ı/-i-, -yı/-yi

a) İsimler ve isim cinsinden kelimelerden sonra gelen normal yükleme hali ekidir. Ünsüzle biten isimlerin sonuna -ı/-i-, ünlü ile bitenlere ise araya bir bağlama -y-'si alarak -yı/-yi yükleme hali ekleri gelir.

'Akluñı dirüp kulak dutğıl baña AIÜ 40a/26b
Sebeb nedür demüri cezb ide mıknañıs ADBM 28a/1
Günü bu gıce şaçunuñ 'uğdesinde görürdüm
Kim ide işbu perişān düşi 'acab ta'bır ADH 90a/5
Eyüyi viribenüñ yavuzı bedel alduñ ADH 57a/11
Diriden ölüyi ki itdi zāhir ADH 6a/3
İder havf-ıla ejdarhāyı bī-cān CH 5/19
Çamu kayguyı itdiler ferāmüş CH 9/34

Ünlü ile biten kelimelerde araya bir koruyucu -y- ünsüzü geldiğini söylemiştik. Fakat sonu (he) a ile biten kelimelerden sonra bazan doğrudan doğruya -ı/-i- ekleri de gelebilir.

Gül-zār içinde bādei nüş eyle ADH 103b/13
Lebüñe göneci beñzer didiler ADH 51b/11

-nı/-ni

b) Bu tip yükleme hali metinlerimizde işaret zamirleri ve bazan da üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelmektedir. Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen -n yükleme hali eki ile aşağı yukarı aynı çoğunlukta geçen bu ek Ahmedî'nin dilinin daha önceki devirlerde kaleme alınmış eserlere nazaran daha karışık bir devreyi gösterdiğine işaret sayılabilir.⁷³

Lebüñe öykündügiyçün gönce-i ter
Şabā ağzını yırtar ki ola rüsvā ADH 13a/1
İder ağız kokusını dañı hūb TR I 157a/14
Gözüñ gün ohını gezler kaşunuñ kurlu yāsına ADH 228a/8
Ola gözleri nūrānī vü sālīm TR I 215b/9
Bunu işidüp buyurdu şehriyār AIÜ 11a/7b
Bunu ben nazma getürdüm bu miqdār TR II 220a/4

⁷³ Prof. Dr. Z. Korkmaz MZB § 97/4'de bu ekin tek tük geçtiğini tespit etmiştir.

- n

c) Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra kullanılan bir yükleme hali ekidir.

Gamze okın atar kemân-keş kaşlaruñ AIÜ 12b/27b

On iki kapusın ol şehriñ saña

Eydeyüm bir bir kulak dutğıl baña AIÜ 40b/1b

Başın aşğa dutmak gerek anuñ TR I 224b/7

Egerçi 'aql bünyādın harāb eyler şarāb içmek ADH 87a/17

Eksiz Yükleme Hali

d) Yalın veyahut iyelik eki almış isimlerin belirsiz nesne olarak kullanılışı Türkçe'nin özelliklerinden biridir. Bu durumlarıyla yalın haldeki isimler metinlerimizde yükleme halindedirler demektir.

Kāfūr almak isdeyen gişi AIÜ 39a/13, dil uzaduban eydür TR I 33b/10, eline kılıç alsa CH 8/77, dāne ekmezseñ ADH 22a/13, elüm dutasın diyü ADH 18b/9, lāle miğfer giydi ADH 133b/6, dikenden kim bitürdi taze hürmā ADH 5b/16, cān alur sihr-ile gamzeñ ölü dirildür lebün ADH 78a/2.

Yönelme Hali

-a/-e, -ya/-ye, -na/-ne, -ña/-ñe

184. Sonuna geldiği ismin son ses durumuna göre yukarıdaki şekillerden birini alır. Yan kelimesinin yönelme hali şekli olan *yaña*'da ve bazı şahıs ve işaret zamirlerinde Eski Türkçe'nin -ga/-ge yönelme hali ekinin izleri vardır.⁷⁴

İrdi 'Abdullah'a ol 'unşurla nūr AIÜ 53b/24b

Olur şayruya andan çok mehāfet TR I 55a/10

Anuñ esritmegine ola māni' TR I 69a/9

Çıkmağına yog-ıdı imkān anuñ AIÜ 32a/22a

Nergis senüñ gözüñe teşebbüh ider - imiş

Bu nev'e bi-hayālğa her bi-başar düşer ADH 191b/11

Kimse bulamaz aña çıkmağa yol AIÜ 22a/23a

Döndi girü gitdi ilinden yaña AIÜ 65a/3b

Pes oradan Ka'be'den yaña vara

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, yönelme hali eki, metinlerimizde, asıl fonksiyonundan başka, gaye ve maksat bildirir, bulunma hali (*bu nev'e*) ifade eder.

⁷⁴ Zamirlerin yönelme halleri zamir bahsinde gösterilmiştir.

Bulunma Hali

- da/- de, - nda/- nde

185. İsim ve isim soyundan kelimelerden sonra - da/- de, üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra -nda/- nde kullanılır.

Aşağıda gösterilen örneklerden de anlaşılacağı gibi içinde bulunma, mevcut olma, o yerde olma anlamlarını verir. Zarf yapar, -lık/-lik, -mak/-mek eklerinden sonra, tavsif bildiren kelimelerde "hususunda" anlamını ifade eder. Bayağı kesir ifadesi için de bu ek kullanılır.

Bir göğüzde iki gişi olmaz AIÜ 16b/13b
Kulağ ardında koltuğlarda peydā
Olur evrām buğlarda i dānā TR II 188a/11
Ḥabar virür ki beñzüñde maraž var TR I 57a/12
Nite kim yazın öylede ḥarāret TR I 171b/9
Gerek açlığda istifrāğ u ḥammām TR II 43a/4
Ol bahādurlığda gey ma'rūf-ıdı AIÜ 67b/18b
Ki olmaya anı bilmekde kāşır CH 50/45
Letāfetde dudaguñ cāna beñzer ADH 106b/13
Vasfuñda Aḥmedī ne ki söz dirse ḥūb olur ADH 40a/8
Anuñ iḥsānuñ biñde birine ADH 64b/1b

Ayrılma Hali

- dan/- den, - dın/- din

186. Metinlerimizde esas ayrılma hali eki - dan/- den'dir. Cihet bildiren bazı kelimelerle, yaña kelimesinden önce gelen isimler bazan - dın/- din eki alırlar.

a. Bir yerden ayrılma çıkma gösterir.

Gözinden Dicle aḥdı Aḥmedī'nüñ ADH 49a/9
Günde bir şardan gelür - idi aña māl AIÜ 23b/2a

b. Ayrılma halinin eklendiği isim madde ismi ise bir şeyin ondan yapıldığını, ondan elde edildiğini, o bütünün bir parçası olduğunu gösterir.

Şudan toprağdan olmaz böyle terkīb
Meger sen 'aql u cāndansın mürekkeb ADH 24a/6
Çün Sikender ol uruğdandı yakīn AIÜ 17b/29a

c) Miktar bildiren kelimelerden önce ayrılma hali alan isim bütüne işaret eder.

Anāşırđan biri od u biri yıl
Biri şu vü biri toprağ hemīn bil TR I 3a/7

d) Sebep bildirir.

Korğudan düşer anuñ içine cüş AIÜ 45b/12b
Olur 'akreb ısıрмаğdan bu hâlet TR II 24a/1
'İşvesinden gözlerinüñ fitnesinden zülfinüñ
İñledüm yüzine karşı ol baña virmedi yüz ADH 115b/5

e) Mukayese bildirir.

'İmâretten yig ol yir kim şarâb anı harâb eyler ADH 87a/17
Çün kıldan incerekdür kılıçdan yiti_ola yol ADBM 7b/9

f) İki mesafe arasındaki başlangıç noktasını gösterir.

Feth ola Rûm'dan tâ hadd-i Hindûstân aña ADH 9b/17
Sözi uçdan uca dürr-i semîndür ADH 114b/7
Şarkdan tâ garba ser-ver olısar AIÜ 54a/19a
Buradan şöyle şalam şükri çerhe
Ki tola uçdan uca keh-keşân şükr ADH 64b/11

g) *Ṭol* - fiili - *ile/-ıla* yerine yer yer - *dan/-den* eki alır.

Ki ṭoldı sebze vü gül-şen nişârdan bu gice CH 37/81
Ki ṭoldı bâğ dem-i müşg-bârdan bu gice CH 40/17
Ṭolu andan zemîn ü hem zamân hamd
Ṭolu andan mihr ü mâh u ferğadan şükr ADH 65a/1

h) -*dın/-din*

İki yañadın gerek bâzâr-ı 'ışk AIÜ 12b/31b
Aşağadın görinen deryâ-y-ıdı AIÜ 12b/31b
Yigil öñdin ki ola şükre mubti TR I 69a/11
Ölümden öñdin öl dirlik dilerseñ ADH 187a/2
Ger kulak tutar-ısañ bendin yaña AIÜ 9a/14b

Eşitlik Hali Ekleri

- *ca/-ce*, - *cılayın/-cileyin*, - *layın/-leyin*, - *ledin*

187. Yukarıdaki ekler metinlerimizde kadar, gibi, göre manalarına gelir; vasıfta, miktarda benzerlik, eşitlik ve görelilik ifade ederler. Sonuna geldikleri kelimeyi zarf yaparlar.

- *ca/-ce*

a) Eşitlik ifade eder (benzerlik, kadarlık) :

Nerdübâ burcuñ boyuncaydı tamām AIÜ 14a/30b
Çün gerekçe yiri kazup deldiler AIÜ 25b/22a
Üzüm şuyı yarusınca mu'ayyen TR II 83a/4

Üç anca rağvasuz bāl-ıla anı
Yoğrular ki tāze duta cānı TR I 154a/8

b) Görelük, uygunluk bildirir :

Kim murādınca yörirdi mihr ü mäh AIÜ 63b/23b
Dilegince oldu devr-i āsumān AIÜ 64a/15b
Sen ki şüretce bugün uş dirisin AIÜ 52a/2a

c) Sonuna geldiği kelimeyi zarf durumuna getirir.

Nesne ki ardınca fenā ola anuñ AIÜ 5a/26a
Nevā-y-ıla gül ardınca irdi bülbül CH 11/24

– layın/– leyin, – cılayın/– cileyin, – ledin

Metinlerimizde – cılayın/– cileyin ekleri zamirlere, – ledin iki yerde iki kelimesine, – leyin ise öyle kelimesine gelmektedir.

Dahı hem ancılayın ağdıyeyle TR I 308b/5
Her ki 'āşıkdur gerek buncılayın
Yaşları gül-gün u yüzi zerd ola ADH 13a/17
Şovuñ şu kim ola ol şādıku'l-berd
İçe öyleyin ki zāyıl ola ol derd TR II 204a/9
İkiledin girü Şekker nüvāda
Bu şi're sāz itdi ol arada CH 37/37

Vasıta Hali Ekleri

–n, –ıla/–ile, –la/–le, –ılan/–ilen, –yıla/–yile, –yla/–yle

188. Vasıta hali metinlerimizde yukarıdaki eklerle yapılmaktadır. Daha ileride söyleneceği gibi –n artık vasıta fonksiyonunu kaybetmek üzeredir. Bilindiği gibi –n hariç diğerleri aynı zamanda bağlama edatıdır.

a) –ıla/ ile, –la/ –le, –yıla/–yile, –yla/–yle

1. Vasıta bildirir.

Cennet ağlamağla girürse ele AIÜ 56a/11b
Kemān-keş gözlerüñ gamze oñıyla
Yüregüme urur biñ zaḥm-ı peykān ADH 207a/13
Vardı Leylî'yi bıçağ-ıla urdı ol AIÜ 18a/21b
İginmeg-ile cehd idüp cenîni TR II 154a/4
Dil-ile söyler kulaqla işidür AIÜ 34b/10b
Çiçeklerle çemen eyle bezenmiş ADBM 42a/7

2. Beraberlik bildirir.

Gül-şah-ıla gül-şene gidiserüz AIÜ 13a/2b
Korķu-y-ıla karşıusına durdılar AIÜ 63a/18a

b) – ılan/– ilen

Metinlerimizde nadir görülür.

Nazardur cān-ılan başlara āfet CH 9/64

İde pür nakş müşg-ilen hariri CH 75/10

c) – n

Bu ek metinlerimizde artık vasıta bildiren bir ek olmaktan çıkmıştır. Zaman bildiren kelimelerin ve bazı sıfatların sonuna gelmekte ve sonuna geldiği kelimeyi zarf durumuna sokmaktadır.

Gündüzün balık gibi şuda yüzer AIÜ 22a/9b

Güzün yazın şehirde içilür ol TR I 235b/11

Şarāb-ı lāle-gün nüş it şabāhın ADH 224b/2

Liki ol vaktın degüldi tiz çeng AIÜ 32a/6b

Biñ gezin der-gāha itdi ol niyāz AIÜ 56a/20a

Nişe kim çerb ü şirin yir-ise bol

Girü toyamaz u acın kalur ol TR I 273b/15

Nite kim azın azın irişe gam TR I 28b/3

d) *Ṭañ* kelimesi zaman bildirmesine rağmen 1. maddede bahsedilen kelimeler gibi –n eki değil –la eki almaktadır.

İçür her tañla bu cüllābı oña TR I 272b/14

Tañla okudı anı kim vire ‘alem AIÜ 55a/14a

Yön Gösterme Ekleri

– ra/– re, – aru/– erü, – arı/– eri

189. Bu ekler genellikle kalıplaşmış ve kelimelerin bünyesine dahil olmuş gibidirler.

içre

Ḳamusın hāvan içre hal ideler TR II 45a/13

Bu kamu Rūm içre bir yir kalmadı AIÜ 68b/17a

Nikāb içre oldu müsetter çiçek ADH 136b/13

Sākin olur kamu odlar rüzigār içre ADH 108a/10

taşra/daşra

İder daşra yaña tahrik anı TR II 80/9

Nihān rāzımı daşraya düşmesün diyiben ADH 234a/6

Ya tenden taşra yaña ola māyıl TR I 28a/13

İçilse taşra çıkarur cenini TR I 124b/6

Didi micmer taşradan yakan seni

İçerüden yakar uş görgil beni AIÜ 1b/18b

Soñra

Ki itmez nef' soñra olmağ perîşân CH 19/53
Delü ider mey evvel soñra mahmûr CH 41/88
Cefâdan soñra irmişti vefâya CH 74/46

Üzre

Bu söz üzre bir hikâyet ideyim AIÜ 26a/18a
Haşm üzre seyl gibi çağladı AIÜ 57b/13b
Yañağun üzre zülfünü görüp gönül didi ADH 91b/11

Añaru

Ne yidi nürdür kim felekden añarudur ADH 54b/17
Ol dem ki oldı 'arşdan añaru menzilün ADH 148b/13
Ye'cüc ü me'cüc sedden añaru AIÜ 31a/2a

İçerü

Ki darb-ıla dağı içerü girür ol TR II 59b/9
Cândan içerü gizle 'ışkuñı ki er oldur ADH 220a/12
İçerüden nirede ki ola sertân TR II 158b/12

İlerü

Haşardur yol tolu varma ilerü CH 24/42
Peride vardı ilerü mürüvvet CH 25/62
Çün ilerü gele nuzc olmadın tām TR I 52a/2
Ölür ol ilerürek intihādan TR I 50b/12

Yoğaru/yoğarı, yoğaru/yoğarı

Geh çıharur yoğaru geh aşığa indürür ADH 85b/7
Toğıcak er yoğarı vü kız aşığa ADH 5b/6
Ki iner yoğarudan aşığa ol TR I 322b/8
Yoğaru çekdürem dölâb-ıla anı CH 54/35
Yoğarudan inse bir mağdūr ecel AIÜ 35b/23b
Aşığadan çeker yoğarıya āb CH 54/72.

İsimlerde Tamlama

190. Metinlerimizde isim tamamlamaları diğer Eski anadolu Türkçesi metinleriyle paralellik teşkil ederler. Vazifesi ve kuruluşu bakımından farklılıklar göstermez. İsim tamlamaları yeni bir isim yaparlar (*yılduz kurdunu* AIÜ 22a/16a : Ateş böceğini), yani bu durumları ile Türkçe'nin kelime yapma yollarından biridirler; iki isim arasındaki ilişkiyi gösterirler. Ahmedî'nin araştırmamıza konu olan yazmalarından belirtisiz ve belirtili isim tamlamalarına ait bazı örnekleri aşağıda sunuyoruz.

a) Belirtili isim tamlamaları

Ādamuñ nakşını yazduñ ADH 4a/18, *aslanuñ ödi* TR I 124a/1, *ağaç-laruñ libāsi* ADH 28a/2, *Ahmedī'nüñ kararısı ağı* ADBM 196a/7, *ayruluğuñ odında* ADBM 158a/2, *bağını zülfünüñ* ADH 83a/15, *bebekleri iki gözüñ* TR I 225b/3, *benefşenüñ şarābı* TR I 135b/10, *çerinüñ tozu* ADH 193a/8, *çoklığından düşmenüñ* AİÜ 19a/17b, *kanadını pervānenüñ* ADH 170b/3, *kahırınıñ içinde* AİÜ 2b/12a, *kuzunuñ başları* TR I 163b/13, *geçinüñ südi* TR I 117a/1, *şamunuñ odı* ADH 60a/2, *kemānına ol gamze oħunuñ* ADBM 48a/11.

b) Belirtisiz isim tamlamaları

Hak adın añıcağ ADH 47b/10, *ağaçlar hullesi* ADH 250a/9, *gözüñ ağında* TR I 55b/3, *yumurda ağını* TR II 216a/13, *baş ağırlığı* TR II 51a/11, *ağzuñ şıfatı* ADH 150b/16, *ayağı tozunu* ADH 9b/10, *ayva şarābı* TR I 134b/15, *bāğ içinde olduğıyçün* ADH 24b/16, *begler murādı* ADH 138b/13, *benefşe zülfini* ADH 6a/1, *vaħdet bıçağı-y-ıla yüz* ADH 115b/9, *boynu çukurından* TR I 330a/5, *boynum tamarından* ADH 115a/14, *çelük eti* TR I 118b/5, *çigundur yaprağı* TR I 237b/1, *ruṭubet çoklığına* TR I 35b/6, *ķabak toħmı* TR I 141a/8, *ķamış köki* TR II 185a/3, *şāh ķulıyam* ADH 77a/11, *belā oħı* ADBM 176b/6, *āħiret ķorkusu* AİÜ 75a/15a.

Yukarıdaki örneklerin bazılarında görüleceği gibi, aruz vezni dolayısıyla ekin hazf edilmesinden, ilgi hali almıyan belirtili tamlamalar da vardır.

İsimlerde Çokluk

191. İsimlerde çokluk ekleri metinlerimizde Eski Anadolu Türkçesi metinleriyle uygunluk içindedir. Çokluk, isimlerin sonuna -lar, -ler ekleri getirilmek suretiyle yapılır :

Bahr-ı a'zamdan ki deryālar çıkar AİÜ 27b/3b

Bebekleri yücelür iki gözüñ TR I 255b/3

Ne şan'at itdi ağaçlara kudretüñ ķalemi ADBM 11b/1

Odlar yanar içümde bu düzah mı bilmezem ADH 81b/15

Urur taşlar gögsine bu taşlar ADH 244a/16

İyelik Ekleri

192. Metinlerimizde iyelik ekleri fonksiyonları bakımından genel Türkçe'nin ve dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesi'nin özelliklerine uygun bir görünüm içindedirler.

a) Birinci Şahıs İyelik Ekleri : Teklik şekli -m, -um/-üm, -ım/-im.

Yüzümü ADH 101b/4, *añduğumca* ADBM 152b/9, *yüreklerümde* AİÜ 49a/13a, *gicem* ADH 110b/1b, *girümden* ADH 127b/1.

b) Birinci Şahıs İyelik Ekleri : Çokluk şekli – muz/– müz, – umuz/– ümüz.

Göñüllerümüz şişesi ADH 75b/5, *ikimiz* AIÜ 18a/27b, *pādişāhumuz bizüm* AIÜ 19a/24a, *sultānumuz* ADH 56b/16, *dönecek vaqtumuz* AIÜ 27a/8b, *aramuzda* AIÜ 16b/9b, *oğlumuz* CH 50/37.

Da'vimizi bizüm ADH 59a/16, *fikretümize* AIÜ 34b/8b, *ehlümüzü* AIÜ 65a/22a, *göñlümüzü* AIÜ 2a/3a, *nefsümize* AIÜ 41b/15a.

c) İkinci Şahıs İyelik Ekleri : Teklik şekli –ñ, – uñ/– üñ, – iñ/– iñ.

Ayruluğuñu ADH 91a/2, *beñüñi* ADH 128a/9, *cenüb olur şağüñ* TR I 24b/8, *varuñu* AIÜ 37b/7b, *uyhuñ* ADH 238a/14, *zülfüñde* ADH 26b/17, *turduğuñ yir* AIÜ 1b/26a.

Cemālña ADBM 97b/15, *dişiñüñ* ADH 85a/1.

d) İkinci Şahıs İyelik Ekleri : Çokluk Şekli : – muz/– müz, – uñuz/üñüz.

Biriñüze AIÜ 19a/15b, *ķılıcuñuza* ADH 76b/12, *ķulluğuñuzda* CH 50/57.

e) Üçüncü Şahıs İyelik Ekleri Teklik Şekli : –ı/–i, – sı/– si.

Göñül kuşu CH 9/101, *ķakīm öğüdine* ADH 219b/11, *ölüsine anuñ* AIÜ 39b/1b, *öñinde* TR I 54b/7, *ķirpügüm ucından* ADH 37b/6, *uķdesine zülfüñüñ* ADH 26a/1, *yāruñ tapusını* ADH 10b/17.

f) Üçüncü Şahıs İyelik Ekleri : Çokluk şekli – ları/– leri.

Dudahlarında çeşme-i ķayvāñ görmişem ADH 184b/6, *gözleriniñ yaşı* ADH 19b/14, *evlerini yakalar* AIÜ 55a/11b, *ķerek durur göğüzlerine* TR I 273a/5.

ZAMİRLER

193. Metinlerimizde zamirler ve çekimleri diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerindekiyle farklı değildir. Yalnız, burada bir mesele üzerinde durmadan geçemeyeceğiz : Bu, teklik birinci ve ikinci şahıs zamirlerinin ilgi ve yükleme hallerinde kök ünlüsünün değişip değişmediği meselesidir. Sadettin Buluç BH, Faruk K. Timurtaş ŞÇ'de her iki şekli de tespit etmişler, M. Mansuroğlu ÇH, SV ve AO'da bahis konusu zamirlerin yukarıda zikredilen hallerde kök değişikliğine uğradığını kaydı ihtiyatla söylemiştir. Hatta Prof. Dr. Saadettin Buluç'un bu araştırmasında bu zamirlerin diğer hallerinde de ünlülerinin –i– olduğuna dair örnekler vardır⁷⁵.

⁷⁵ BH'nin dili karışık bir devreyi temsil eder, bu hususta çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Genel bir bilgi için bk. Mustafa Canpolat "Behcetül - Hada'ik'in Dili Üzerine", *TDAY* 1967.

Metinlerimizde bu zamirlerin yukarıda zikredilen hallerinin her iki şekilde okunmalarına cevaz verecek şekilde yazıldıklarını görüyoruz. Fakat *sini*, *sinüñ*, *bini*, *binüm* şeklindeki yazılışlar vezin icabı uzun okunması gereken yerlere tesadüf etmektedir. Aşağıdaki örneklerde ise uzun okunması gereken yerlerde bahis konusu seslerin elifle yazıldığı görülmektedir.

Didi benüm بئم *degül bu i ħudāvend* CH 33/103

Pes gerek benüm بئم *ola şeh̄r ü diyār* AİÜ 10a/29b

Veli benüm بئم *bigi durmadı hergiz* ADBM 112b/9

Başum ħoş senüñ-ile سئو كيله *anuñ ħaқыçün* ADBM 81b/4

Kanaatımıza göre bu zamirlerin yukarıda zikredilen hallerinde ünlülerinin uzun okunması gereken yerlerde –y– ile yazılması eski bir yazı geleneğinin metinlerimize aksinden ibarettir. Nitekim BH hariç bu devrin mensur eserlerinde bu ikilik yoktur.⁷⁶

Birinci Şahıs Zamirleri

194. Birinci şahıs zamiri : Teklik.

a) Yalın Hali : *ben*

Ben yoluñda varlıgumu virmişem ADH 13a/15

Ben daħı oda yanaram nişe pes AİÜ 1b/17a

b) İlgi Hali : *benüm/binüm*⁷⁷

Benüm baħtumu görgil kim gönül bir gişiye virdüm

Ki bir zerre kayurmaz ol benüm bigi hezār olsa ADH 227a/11

c) Yükleme Hali : *beni/bini*

Gözüñ biñ gez beni ħatlı itdi bir gez

Dimedüñ kim nicesin i ħatilüm ADH 170a/8

Bini görince idüñ birlik tamām

İkilik itmeñ kim iş olmaya ħām AİÜ 24b/12b

d) Yönelme Hali : *baña*

Baña şerħ it kim ben ölicecek cihān

Memleket-çün kimleri idiser ‘ayān AİÜ 51b/1b

e) Bulunma Hali : *bende*

Pes kalem didi ħi var bende daħı bu iħtidār ADH 59a/9

f) Ayrılma Hali : *benden*

Hezārān va‘de ħılmışsın alınca gönlümi benden ADBM 125b/11

⁷⁶ Bk. NZB § 109.

⁷⁷ Çalışmamızda verdiğimiz örneklerde metinlerdeki yazılış şekillerini muhafaza ettik.

g) Eşitlik Hali : *bencileyin*

Çapuñda dañı bencileyin kul bulunmaya ADH 228b/12

h) Vasıta Hali : *benüm-ile/benümle, binüm-ile/binümle*

Didi kim binüm-ile bir hāl var

Canagıt anuñ - çün urdı taşa yār AİÜ 13b/8b

Didi kılıç yir yüzi binümle olur lāle-gün ADH 58b/9

i) Sebep Gösterme Hali : *içün/- çün*

Binüm - içün miydi kim bunda gelüp

Bini koyup gidesin gönlüm alup AİÜ 17a/25a

Besi çekdüñ benüm - çün miñnet ü renc CH 44/16

j) Bildirme Hali : *benem*

Benem cān u dil-ile yāra müştāk

Benem dil-dāda vü dil-dāra müştak ADH 136a/1

195. Birinci Şahıs Zamiri : Çokluk

a) Yalın Hali : *biz*

Biz yāri uşbu ceħd-ile bulamazuz meger

Yāri bize viren kerem-i kirdigār ola ADH 18b/16

Dünyede biz bir kerīme irmedük

Bir eşer dañı Keremden görmedük AİÜ 15b/27a

b) İlgi Hali : *Bizüm*

Niçe bizüm bigileri kıldı kahr AİÜ 16a/12a

c) Yükleme Hali : *bizi*

İtmesün senden bizi bu deħr-i bed-girdār dūr ADH 50a/25

Hİç añmaz i şabā bizi dil-dār hōş mudur ADH 110a/12

d) Yönelme Hali : *bize*

Kim bir konuñdur ol bize bugün yarın gider ADH 106a/7

Kemāln bilmege virdi bize yol TR I 18b/5

e) Bulunma Hali : *bizde*

Bizde yokdur bu murāda dest-res AİÜ 17a/30a

Bizde dañı var durur nāmūs u neng AİÜ 24a/17b

f) Ayrılma Hali : *Bizden*

Didiler bizden bir oğlan var hemañ

Kim deve şaklamağa kaldı 'ayān AİÜ 54b/6a

Ol bizi şormasa n'ola sen bizden anı şor ADH 110a/12

g) Vasita Hali : *bizüm-ile/bizümle*

Kim bizüm-ile mihr ü sipihr işi ceng-idi ADH 75b/2

Kim bizümle yağılık kılmayasın AİÜ 25a/30a

İkinci Şahıs Zamirleri

196. İkinci Şahıs Zamiri : Teklik

a) Yahn Hali :

Sen dahtı andan muktebessin dutma şek AİÜ 3b/2a

Sen yoluñi gözet dil uzatma kimesneye ADH 44a/16

b) İlgi Hali : *senüñ/sinüñ*

Devlet-i bâkî senüñ ıřkuñdur u bâkî fenâ

Şerbet-i şâfî senüñ derdüñdür ü bâkî serâb ADH 13a/16

Sinüñ kapuñ durur baña maķşad dahtıaruñ

Ger ârzüsü kevşer ü hür u bihişte var ADH 93b/2

c) Yükleme Hali : *seni/sini*

Seni isdeyü gözüm toldurdu kanı ADH 269b/7

Sini taşra yañadan yaķar bu nâr

Hem senüñ elüñde bir ser-rişte var AİÜ 1b/19a

d) Yönelme Hali : *saña*

Saña dilersin ki vire Rûm bâc

Almaķ istersin kamu yirden harâc AİÜ 10a/10a

e) Bulunma Hali : *sende*

Dut ki dârûlar kamusu sende vardur n'idesin ADH 24b/10

Sende ger âdamî-y-ısañ olaydı bir hayâ ADH 7a/16

f) Ayrılma Hali : *senden*

Senden artuķ yok seni görür gözüm ADH 78b/2

Ben şefâ'at senden isderem hemîn AİÜ 3b/31a

g) Eşitlik Hali : *sencileyin*

Sencileyin meyli eyle oldı anuñ

Tâ ki bile umkı miķdârın bunuñ AİÜ 39b/8b

Çekmişem sencileyin derd ü ta'ab AİÜ 73a/8b

Dahtı bir şah bulunmaz sencileyin ADH 77b/1b

h) Vasita Hali : *senüñ-ile/senüñle, sinüñ - ile/sinüñle*

Diyeydüñ kes ta'alluķı ki oldur

Senüñ-ile haķ arasında hiçâb ADH 21b/7

Senüñle görürem ben bu cihānı CH 14/45
Bugün ki nergis ü gül sinüñ - ile hem-demdür ADH 73a/6
Sinüñleyem egerçi kim şüretde ayruyam ADH 19a/8

i) Sebep Gösterme Hali : *senüñ-çün/senüñ-içün*

Ne taşlarsın beni sen dañı yiter
Senüñ-çün baña halk atduğı taşlar ADH 79b/4
Senüñ-içün çeker-isem meşākhat
Bes olur ol baña ārām u rāhat CH 67/57-58

j) Bildirme Hali : *sensin*

Sensin emīr-i mutlak hem dāver-i muhakkağ
Virbidi lutf idüp hağ sini bugün cihāna ADH 212a/13

197. İkinci Şahıs Zamiri : Çokluk Şekli

a) Yalın Hali : *siz*

Didi şah siz duruñuz ben gideyim AİÜ 48a/27b
Girü siz oluñuz binümle hem-dem CH 36/43

b) Yönelme Hali : *size*

Kim ne dürlü ad eydelüm size AİÜ 48a/27b
Huccet-i rüşan dur uş didüm size AİÜ 6a/15a

c) Bulunma Hali : *sizde*

Dem-i germ ü ruğ-ı ferhunde sizde
Kef-i ferruğ leb-i pür-hande sizde CH 53/34

d) Ayrılma Hali : *sizden*

Sizden öñdin yöriyen ben olayın AİÜ 19a/18 b
Diler kim sizden isteye icāze CH 77/2

e) Bildirme Hali : *sizsiz*

Serā - ğperdede sizsiz baña mahrem CH 36/42

198. Üçüncü Şahıs Zamiri : Teklik

a) Yalın Hal : *ol* (bir yerde : o)

O gice girü Cemşid āfitābı CH 46/43
Ol itdi cānları tevhide vākıf
Ol itdi dilleri tesbihe gūyā ADH 6a/8

b) İlgı Hali : *anuñ*

Anuñ şacı hevāsı vü yüzi şafāsıdır ADH 95a/13
Ger Ahmedī öldükde anuñ adın añarsañ ADH 38a/11

c) Yükleme Hali : *anı*

Dār üstinde anı çün gördiler AİÜ 13b/1b

Ḳamu ol her nesnede anı göresin ADH 16a/17

d) Yönelme Hali : *aña/oña*

Ol üçüncü şahıs zamirinin esas yönelme hali şekli bütün diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi *aña*'dır. Bu şekil metinlerimizde pek çok geçmektedir. Bunun yanında CH'de 3, TR I ve TR II'de ise 24 yerde *oña* şekline rastlamaktayız.

Didi aña her ne ki olısar olur AİÜ 51a/29a

Aña bağan şüretin çün kim göre AİÜ 16b/24a

İçür her tañla bu cüllābı oña

Ki eṭibbādan iderem naḳl saña TR I 272b/14

Getürdi her biri bir nesne oña

Bu resme olur ki devlet işi oña CH 59/53-54

e) Bulunma Hali : *anda*

Ki anda her giz ḳalmadı ārām u ḥāb ADH 23b/12

f) Ayrılma Hali : *andan*

İki dirhem olur bir şerbet andan TR II 77a/11

Yaz u kıış andan içerlerdi müdām AİÜ 15b/2a

g. Sebep Gösterme Hali : *anuñ-çün/anuñ-içüñ*

Anuñ-çün ider cān ney ünin heves ADH 120a/14

Anuñ-içün bu āyīneyle geldi ADH 75a/3

h) Eşitlik Hali : *anca/ancılayın*

Üç anca rağvasuz bal-ıla anı

Yoğuralar ki tāze duta cānı TR I 154a/8

İşkuñ yolında ḳanlu yaşı anca dökmişem ADH 185a/6

Dahı hem ancılayın ağıdıyeyle TR I 308b/5

199. Üçüncü şahıs Zamiri : Çokluk Şekli

a) Yalın Hali : *olar/anlar*

Sen olar yimedügin yi vü yidür AİÜ 42b/9b

İdemeyeler anlar bî-gümān şükr ADH 64b/16

b) İlgi Hali : *olaruñ/anlaruñ*

Çün melāyik bigi olaruñ cevheri AİÜ 71a/9a

Neyedür her yiri anlaruñ muḥterik TR II 17a/10

c) Yükleme Hali : *oları/anları*

Oları bunuñ-ıla kaynadalar TR II 208b/10
Anları _itmişdi kamudan ihtiyār AIÜ 19b/21a

d) Yönelme Hali : *olara/anlara*

Pes olara karşı pāra pāra it
Vādiye şaldurdu bu sözi işit AIÜ 23a/10b
Reyāhından ne varsa _anlara beñzer TR II 31b/1

e) Bulunma Hali : *olarda/anlarda*

Eşekde var olarda bir hüner yok TR I 4a/3
Heyüli bir-idi anlarda vü şüret CH 7/21

f) Ayrılma Hali : *olardan/anlardan*

Olardan oldu üç mevlūd peydā•TR I 3a/8
Dağı anlardan işide dürlü pend AIÜ 5b/4 a

200. İşaret Zamirleri

Metinlerimizde işaret zamiri olarak tespit edilen kelimeler şunlardır : *bu, şu, ol*. Bu zamirlerin metinlerimizde görülen yalın ve çekimli halleri aşağıda gösterilmiştir.

201. *bu*

a) Yalın Hali : *bu*

Bu ne tendür bu ne yañak bu ne hāl u bu ne gīsū ADBM 62a/3

b) İlgi Hali : *bunuñ*

Hadengi sehmine bunuñ ne miğfer
Kılıcı zahmına bunuñ ne cevşen ADH 77a/18

c) Yükleme Hali : *bunu*

Bunu detviş idüben virdüğüñ aña mülk ü māl ADH 5a/1

d) Yönelme Hali : *buña*

Her ne şu varsa buña iner yakīn AIÜ 22b/30a
Niçe şu girdiyse buña tolmadı AIÜ 22b/30b

e) Bulunma Hali : *bunda*⁷⁸

Bunda gelen çünki bilürsin gider AIÜ 51b/17a
Bunda ne vardur bunuñ adı nedür AIÜ 23a/4a

⁷⁸ Bu işaret zamirinin *bunda* lokatif şekli çok kere “burada”, *bundan* ablatif şekli de “buradan” manalarını da verirler.

f) Ayrılma Hali : *bundan*

Bundan ayru dahtı nesne çok durur AİÜ 38a/26a

Bundan artuğ kim bu kaşr içi tamām

Çüriyiben toptolu yatur izām AİÜ 23a/20a

g) Eşitlik Hali : *bunca/buncılayın*

Bunca fahr u kibr ne kılmak gerek AİÜ 25a/5a

Her ki 'aşıkdur gerek buncılayın

Yaşları gül-gün u yüzi serd ola ADH 13a/17

h) Bildirme Hali : *budur*

Budur korhum ki şıya anı bir cām ADH 178b/5

202. *bular/bunlar*

a) Yalın Hali : *bular/bunlar*

Ne bular añladı dilin anlaruñ

Ne hōd anlar bildi sözün bunlaruñ AİÜ 26b/27a

b) İlgi Hali : *bularuñ*

İki dānağ bularuñ her birinden

Gerekli olduğda alınur mu'ayyen TR I 243b/15

c) Yükleme Hali : *buları/bunları*

Buları aş ideler ola nāfi' TR II 138b/1

Bunları yazup harire dirdiler AİÜ 12b/15a

d) Yönelme Hali : *bulara/bunlara*

Kim bulara irdi tañrıdan gazāb AİÜ 68a/8a

Geldi bunlara resül u hem kitāb AİÜ 21a/6b

e) Bulunma Hali : *bunlarda*

Didi bunlardadır perde - serālar CH 36/98

f) Ayılma Hali : *bulardan/bunlardan*

Bulardan yig durur bi-şek behāyim TR II 222a/11

Ġıdāsı mağz-ı levz ü ħımmās-ı māş

Ki bunlardan düzedeler aña aş TR I 240b/9

g) Eşitlik Hali : *bularca*

Bularca üç bal-ıla idile ma'cün TR I 301b/4

203. *şu*

İşaret zamiri *şu* için metinlerimizde pek çok örnek yoktur.

Şu ola muhterik TR II 185b/5, *şunca halkı itdüñ 'adem* AİÜ 74b/25a.

204. *ol*

İşaret zamiri *ol* ile şahıs zamiri *ol* arasında çekim bakımından herhangi bir fark yoktur. Bu bakımdan buraya yalnız hali için bir kaç misal ahyoruz.

Ol kim ADH 20a/3, *ol kadar* ADH 108b/4, *ol ki* ADH 122a/12.

Bu zamirin bulunma hali "orada" manasına da gelir.

Nāgeh 'ināyet eyle şefā'atla anda kim

Ḳamu ḥalāyḳa iriṣür miḥnet ü 'anā ADH 8b/17

Dönüştülük Zamirleri

205. Metinlerimizde mevcut olan dönüştülük zamirleri *öz*, *gendü*, *gendüz* kelimeleridir. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

a) *öz*

206. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Gün yüzüne beñzetmiş özin ḡurre olıban ADH 257b/2

Faṣl-ı rebī' ü yār u mey ü şihhat u şebāb

Varken mu'aṭṭal oturan özine ḥayf ider ADH 78a/15

Özüñ her 'aybdan kim var berīdür ADH 114a/9

Özüñe rahm eylegil i pehlevān AİÜ 49b/3a

Ḳonşıyı özinden dil-āzār itmeye AİÜ 24a/22a

b) *gendü*

207. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Gendü ḳuln ḳodı olaruñ yirine AİÜ 64b/11a

Kim gendüzini gendüden ol bī-ḥabar bula ADH 20a/5

Gendüye aṣşı itmez ü ḥalka ziyān ider ADH 94b/11

Neydür hemīn ki inleyü gendüyi zār ider ADH 71a/1

Gendü' mi bizendi saḳf-ı lāciverd ADH 2a/10a

c) *gendüz*

208. Bu zamir *gendü* ve *öz* kelimelerinden meydana gelmiştir. Metinlerimizde sadece üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra kullanılışına dair örnekler vardır.

Eyle maḥv ider orada gendüzün AİÜ 113b/5

Gendüzünden bizi bī-zār AİÜ 24a/22a

Ḡamzeñ ki zulmu gendüzine iş idipdür ADH 101a/12

Her gişi gendüzünü sever hemīn AİÜ 63b/20b

Belirsizlik Zamirleri

209. Metinlerimizde tespit ettiğimiz belirsizlik zamirleri aşağıda örnekleri ile sunulmuştur.

ba'zı

ba'zı anı böyle iderler şifāt
Kim bitüpdür eyle kim yirden nebāt AIÜ 44a/24b

biri/birisi

Biri evvel birisi āhır durur
Biri bātın birisi zāhır durur AIÜ 2b/29a
Birisi dir kıara vü biri kıızıl
Birisi dir şaru vü biri yeşil AIÜ 20a/8b

her biri

Geliben her biri anda bir hikāyet CH 10/82
Diye her biri aña sergüzeştin CH 10/84
Her birine kıanlı göz-ile bakup AIÜ 17b/19b

cümle

Cümle oldu toprak altında nihān AIÜ 66a/9a
Cümle sensin pes nireden geldi bunca kııl ü kıāl ADH 4b/15

ayruk/ayruķ

Ki tā'at itmek ayruķa hebādur ADH 68a/2
Ayruķun yapduķını yıķmak gerek
Ayruķ sözine beñzede billah kıatādur ADH 102b/5
Ayruķlar ider ise saña kıānumān fidī ADBM 184a/6

çoķlar/çoķlar

Çoķlar oldu yüzüne vālih u kıayrān arada ADH 261a/9
Ṭaybe'den çoķlar müsülmān oldılar AIÜ 57a/26a
Çoķları kııldı Alī'ye düşmen ol AIÜ 58b/24b
Çoķlaruñ 'akdindedür bu pıre-zen AIÜ 42b/29a

daķılar

Daķılar işi kıışsadur u destān ADH 241b/18
Sinüñ kıapuñdur baña maķşad daķıların
Ger ārzüsü kevsır ü kıūr u bihiřtedür ADH 93b/2

ķayr

gözüm ķayra nazar kııldıysa 'afv it ADH 6a/15

kim/kimi/kimleri

Kim esas itibarıyla soru zamiridir. Yer yer belirsiz zamir olarak da kullanılır.

Yüzüni kim güne vü kim aya mişâl eder ADH 98a/7
Kim hür u melek didi kim ay u gün saña ADH 217b/10
Kimi kâfirdi kimi ehl-i sitem AIÜ 66b/3a
Kimi şarardı şol 'âşık bigi kim ADH 166b/1
Kimi öldi vü kimi oldu esir AIÜ 19b/15b
Kimleri yire şokar eflâkı gör AIÜ 37a/8b

kimse

Kimse bir dīvân ide mi işbu lutf u hüsne nazm
Kimse yavuzlıktan eyelük bulmadı
Kimse eyelükden peşimân olmadı AIÜ 23b/18b

kimesne

Kimesne 'ışk elinden nice selâmet ola ADH 16b/14
İllâ ki Ahmedî bu cihânda ki nesne yok ADH 107b/3

kimsene

Hic kimsene varamaz 'Uhde'ye AIÜ 5a/14a

Her ki/her kim

Her kim ol haq zâtınuñ fikrin kıla AIÜ 2a/31b
Her kimde kim bu zülf-ile bu hatt u hâl ola ADH 118a/5
Çapuña yüz sürdügümi her ki işitdi didi ADH 10b/3
Her ki ayruklar sözini diñleye AIÜ 4a/30b
Her ki bir gez göre-y-idi ol dil - beri AIÜ 15b/5b

ne/her ne

Ne kim senden diyilürse mehâsin
Ne kim haşmuñdan eydülür mekâbiñ ADH 42b/14
Ne kim düzer tamâm olduñda bozar ADH 166b/3
Her ne gördiye Feridün'dan tamâm
Her ne varlıñ varsa andandur yaqın ADH 195b/2

kamu

Kamu bilür sini likin kamu senden bi-habar ADH 4b/14
Kamu ol her nesnede anı göresin ADH 16a/17

kankısı

İçe kankısı bulınsa şabâhî
Kankısından fitne kopup âşikâr AIÜ 44a/13

niçeler

- Niçeler öykine aña veli degül mümkün* ADH 189a/8
Niçelerüñ başın yile virüp durur gurūr ADH 95b/11
Niçeler öykinürler aña lîkin ADH 250a/17
Niçeler tahta oturdı ki_ola şāh AIÜ 65a/7a

Soru Zamirleri

210. Ahmedî'nin eserlerinde eşyalar için *ne*, şahıslar için *kim* olmak üzere başlıca iki soru zamiri vardır. Bundan başka *ķanda*, *ķanı*, *nirede* vb. gibi türleri de sayabiliriz. Örnekleri aşağıda gösterilmiştir.

ne

- Ne şorarsın binüm ahvālumu kim nicesidür* ADH 26a/2
Ne fāyide çū nāgeh irişüp ecel yeli ADH 6b/17
Neden oldu kevākib çerhde cem' CH 28/87
Dahılar yapduğı neñ olur senüñ AIÜ 63a/13b

kim

- Kim ider sahradan yākūt-ı ahmer* .
Kim ider ķatreden lülü-y-ı lālā ADH 6a/5
Ahmedî kimdür ki_ola lāyık senüñ ķullıguña ADH 63b/6
Kime diyem ol rāzı ki cān bigi nihāndur ADH 89b/13
Saña lāyık ben kimem ki ide bilem medh ü senā ADH 63b/7
Uçdan uca eyitmege kimüñ mecālı var ADH 95a/16

*ķanda*⁷⁹

- ķanda baķsān lāle vü nesrīn durur hem nesteren* ADH 60a/15
ķanda baķsa görinen Gül-şāh-ıdı AIÜ 13a/27b
Mü'min u kāfir dime her ķanda baķsañ anı gör ADH 48a/6

ķanı

- ķanı Mūsî kim göreydi saçlarıñda mu'cizāt*
ķanı 'İsî ki_aña gösdere lebüñ ki_ihyā nedür ADH 80b/3

nire

- Cümle sensin pes nireden geldi bunca ķıl u ķāl* ADH 4b/15
Ne oldu Saņçar u Çingiz nireye vardı Temür ADH 57b/4

İlgi (Relatif) Zamirleri

211. Metinlerimizde diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, *ki*, *kim*'den ibaret iki ilgi zamiri vardır. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

⁷⁹ Gerçi örnek olarak verilen cümleler soru cümleleri değildir. Fakat *ķanda* kelimesinde soru gizlidir.

ki

Ne söz ki söylene her bir luğatda ma'nisi ADH 4a/4
Devletlü cāndur ol ki ola kırbān Muḥammed'e ADH 5a/11
Tā'at ki idesin anı itmemişe şaᅇıl ADH 121b/1

kim

Söz kim dir Aḥmedī... ADH 102a/14
Zī şabā kim ḥuld bağından gelüp bağışladı ADH 14b/17
Gişi kim düşmenden ol şoñra kıala AİÜ 11a/12a
Saçuñ sevdāsına cān kim ulaşdı ADH 218b/8

İyelik (Vasfiyet) Zamirleri

212. Metinlerimizde iyelik zamirleri -*ğv*, -*gi*'dir. Kalın sıradan olan kelimelere gelen -*ğv* ekinin ünsüzü daima *ğayın*, ince sıradan kelimelere gelen -*gi* ekinin ünsüzü yer yer üç noktalı *g* ile (*dildegi* دِلْدَیْ TR I 106b/2) yazılmaktadır.

Ağızdağı kıokuyı TR I 97b/2, andağı kıkkatla leᅇāfet TR I 30b/15, benüm bağırumdağı zahma ADBM 150a/4, kıulaᅇ içindegi, başardağı nūr ADH 3b/3, başdağı emrāza TR I 160b/5, başumdağı sevdā ADBM 198a/11, bugüñgi işüñi AİÜ 29b/28, cānumdağı rence ADH 169a/7, cennetdegi ḥūr ADH 88b/8, kıkd dürcindegi dür AİÜ 75b/25, gözdegi kışāve TR I 111a/1, gözgüdegi şüret ADH 78b/6, ilerügiler AİÜ 33b/17a, saçındağı girih AİÜ 47b/4b, şimdigiler AİÜ 33b/17b, zülfüñdegi selāsıl ADH 151b/9.

SIFATLAR

213. Metinlerimizde tespit edilen sıfatların fonksiyonları genel Türkçenininkinden farksızdır. Bir ismin önüne gelerek onu tavsif eder, işaret eder, belirsizleştirir, bir başkası ile karşılaştırır, tekit eder veya sayısını vs. bildirir. Ve bu fonksiyonlarına göre adlandırılırlar.

Niteleme Sıfatları

214. Niteleme sıfatları metinlerimizde çok sık görülen sıfat türlerindedir. Aşağıda bir kaç örnek sunuyoruz.

Ulu ivden ADH 56b/5, eski düşmen AİÜ 32a/11a, ıᅇ şuda TR I 72a/2, acı bādām yağın TR I 218a/7, arı eski biz-ile TR II 184b/8, uzadu kışşadur ADH 95a/16.

ᅇatarlu yirde ADH 90b/5, kısi nefeslü yār ADH 169b/14, sa'ādetlü kışi AİÜ 59a/16b.

Bekāsuz nesne ADH 187b/5, kerānsuz söze AİÜ 16a/22a, rāysuz kışide AİÜ 9b/4b.

Karşılaştırma Sıfatları

215. Sıfatlarda karşılaştırma, diğer bu devir metinlerinde olduğu gibi, metinlerimizde de *-rak/-rek* ekiyle yapılmaktadır.⁸⁰

Dağı katırak AIÜ 57b/17a, *kuzıdan azırak oğlakda fazla* TR I 117b/15, *boynum tamarından yakınrahsın* ADH 115a/14, *yigregi* TR I 244b/13, *yigrek olur* AIÜ 69a/14a, *evc-i muhitden yucerek* ADH 129a/14.

Berkitme (Tekit) Sıfatları

216. Metinlerimizde görülen berkitme sıfatları aşağıda sunulmuştur.

Gözi toptoludur humâr-ıla hâb ADH 27b/17, *toptolu olmuşdı cırâğı* CH 47/36, *ser-â-ser toptolu hür* CH 33/78, *kıpkızıl kana bulaşmış* TR II 271a/13.

Belirtme (Tayin) Sıfatları

217. Sıfatlarda belirtme, sıfatın tekrarlanmasıyla yapılır. Örnekleri oldukça azdır.

dürlü dürlü

Dürlü dürlü gühere ide kulağların şadef ADH 130a/1

pāra pāra

Pes olara karşı pāra pāra it

Vādiye şaldurdu bu sözi işit AIÜ 23a/10a

Küçültme (Tasgir) Sıfatları

218. Küçültme ekleriyle yapılan sıfat türüdür. Metinlerimizde örnekleri azdır.

Azacuk anzarot TR II 188a/6, *azuçuk ne olsa miqdār* TR 137a/4

İşaret Sıfatları

219. Metinlerimizde görülen işaret sıfatları aşağıda örnekleriyle gösterilmiştir.

bu *Bu yirde* ADH 3b/5, *bu cān* ADH 5a/11, *bu cānumuz* AIÜ 19a/22a.

bu resme *Bu resme cemāl* ADH 20a/9

böyle *Böyle terkīb* ADH 24a/6

şu *Şu sevdādan* TR II 185b/5

uşbu *Uşbu söze* ADH 107b/3, *uşbu yıl* ADH 6b/14

işbu *İşbu bünyādı* AIÜ 38a/6a, *işbu yüzdür* ADH 84b/16, *işbu resme* AIÜ 10b/19b

⁸⁰ Bu ek hakkında bk. "Türkçede -rak, -rek ekine dair", TDAY 1953, s. 49-52.

eyle *Eyle sîret* CH 30/87
şöyle *Şöyle heybetlü* AİÜ 55b/16a.

Müphem Sıfatlar (Belirsizlik Sıfatları)

220. Metinlerimizde kullanılan müphem sıfatlar aşağıda gösterilmiştir.

bir *Bir gışidür* ADH 20 a/5, *bir kıtredür* ADH 20a/5
bir iki *Bir iki dem* CH 30/60
bir kaç *Bir kaç gün* ADH 319a/9, *bir kaç atlu-y-ıla* AİÜ 57a/19a
kamu *Kamu odlar* ADH 108a/10, *kamu 'âlemden* ADH 4a/17, *ka-
mu halka* ADH 5 a/5, *kamu ehl-i hidâyet* ADH 5a/7
her *Her nefes* ADH 4b/8, *her günâhu* ADH 5a/6, *her gışıye* ADH
5a/2, *her iş* ADH 76b/16, *her gışinüñ* ADH 18a/13
niçe *Niçe başlar* ADH 103a/11, *niçe pervâneler* ADH 95b/2, *niçe
envâr* ADH 53a/9
nicesi *Bu nicesi dehândur* ADH 23b/2
degme *Degme şu-y-ıla* ADH 40a/9.

SAYILAR

221. Umumî Türkçede olduğu gibi metinlerimizde de sayılar hem isim hem de sıfat olarak kullanılırlar. Örnekleri aşağıda sunulmuştur.

Asıl Sayılar

222. Metinlerimizdeki asıl sayılar aşağıda sunulmuştur.

bir *Bir yıl* AİÜ 53b/17a, *bir yıl iki ay* AİÜ 59b/24a,
bir kıble ADH 205a/6
iki *İki günde* AİÜ 14b/13a, *iki gez* ADH 9b/9, *iki
cihânda* 5a/5, *iki yıl* AİÜ 59b/12a, *iki kapu* AİÜ
37b/22b
üç *Üç yıl* AİÜ 59b/9a, *üç yirde* AİÜ 34b/9a, *üç
oğlıyla* ADH 62a/14, *üç oğlanı* ADH 7a/7, *üç
dürlü olur* AİÜ 9b/11b, *üç mevâlîd* ADH 33a/1
dört *Dört kitâbuñ soñu* AİÜ 66b/11a, *dört yıl* AİÜ
59b/18b, *dört yârûñ müddeti* AİÜ 58b/29b, *dörd
erkân* ADH 191b/6, *dörd anaya* ADH 18b/7
biş *Biş yıl* AİÜ 47a/14a, *biş ulu çeşme* AİÜ 42a/11b,
biş gışı AİÜ 40a/18b, *biş barmaq* TR I 15a/11, *biş
ay* AİÜ 58b/28a.

<i>altı</i>	<i>Altı günde</i> ADH 5b/8, <i>altı ay</i> AİÜ 58b/15b, <i>altı yıl</i> AİÜ 5a/3a, <i>altı cihet</i> ADBM 40b/7
<i>yidi</i>	<i>Yidi encüm</i> TR I 3a/5, <i>yidi süñükden</i> TR I 14a/1, <i>yidi gün</i> TR I 19b/2, <i>yidi nürdur</i> ADH 54b/17
<i>sekiz</i>	<i>Sekiz yılda</i> AİÜ 66a/21b, <i>sekiz ayda</i> AİÜ 61a/28a, <i>sekiz ay oldı</i> AİÜ 53b/16a, <i>sekiz dirhem</i> TR I 151b/1
<i>toğuz</i>	<i>Toğuzda dut</i> ADH 219b/6, <i>toğuzda dutdı</i> ADH 54b/9
<i>on</i>	<i>On yaşında</i> AİÜ 5a/6a, <i>on yıl</i> AİÜ 38a/3b, <i>on ayahdan</i> ADH 41a/2, <i>on olur</i> TR I 11b/11
<i>on bir</i>	<i>Var durur sertānda on bir</i> AİÜ 21b/27a, <i>on bir ay</i> AİÜ 61b/15b, <i>olur on bir</i> TR I 53b/12
<i>on iki</i>	<i>On iki gün</i> AİÜ 18b/30a, <i>on iki yıl</i> AİÜ 51b/9a
<i>on üç</i>	<i>On üç ferseng</i> AİÜ 21a/16b, <i>on üç rıfl</i> TR I 143a/1, <i>on üç yıl</i> AİÜ 61a/14b
<i>on dört</i>	<i>On dört yıl</i> AİÜ 61b/7a, <i>ondört yıl u altı ay</i> AİÜ 51b/23a, <i>on dört yıl olup</i> AİÜ 65a/12b
<i>on biş</i>	<i>On biş yaşına</i> AİÜ 5a/10a, <i>on biş süñükden</i> TR I 52a/2
<i>on altı</i>	<i>On altı rıfl</i> TR I 140a/8, <i>dağı on altı</i> TR I 14b/3
<i>on yidi</i>	<i>On yidi yıl</i> AİÜ 63b/2b
<i>on sekiz</i>	<i>On sekiz yıldur</i> AİÜ 21b/26a, <i>on sekiz yıl</i> AİÜ 52b/3a
<i>on toğuz</i>	<i>On toğuz yıl</i> AİÜ 62b/30a, <i>on toğuz yıl yidi ay</i> AİÜ 59b/5a
<i>yigirmi</i>	<i>Yigirmi yılda</i> AİÜ 15a/9a, <i>biri ol yigirmi birüñ</i> ADH 56b/14, <i>yigirmi bir yıla</i> AİÜ 51b/7a
<i>yigirmi üç</i>	<i>Yigirmi üç yıl</i> AİÜ 52a/31a
<i>yigirmi dört</i>	<i>Yigirmi dört günden</i> TR I 190b/7, <i>yigirmi dört güne</i> TR I 190b/6, <i>yigirmi dört eyegüden</i> TR I 15a/4, <i>var yigirmi dörd</i> AİÜ 21b/28a
<i>yigirmi biş</i>	<i>Var yigirmi biş</i> AİÜ 21b/26b, <i>yigirmi biş yıl</i> AİÜ 62b/10b
<i>yigirmi altı</i>	<i>Yigirmi altı gün</i> TR I 53a/5

<i>yigirmi sekiz</i>	<i>Yigirmi sekiz gün</i> AİÜ 20b/23b, <i>yigirmi vü sekiz</i> AİÜ 21b/28b
<i>yigirmi tokuz</i>	<i>Yigirmi tokuz yıl</i> AİÜ 62a/24a
<i>otuz</i>	<i>Otuz yıl</i> AİÜ 44b/2a, <i>otuz kara erük</i> TR I 144a/3, <i>otuz dirhem</i> TR II 92a/5
<i>otuz bir</i>	<i>Otuz bir zevc</i> TR I 16b//2
<i>otuz üç</i>	<i>Otuz üç kevkeb</i> AİÜ 21b/27a
<i>otuz biş</i>	<i>Otuz bişe ya kırka</i> TR I 13a/15
<i>otuz sekiz</i>	<i>Otuz sekiz vardur</i> AİÜ 21b/29a
<i>kırk</i>	<i>Kırk yıl</i> AİÜ 44b/5b, <i>kırk dirhem</i> TR I 299b/11, <i>kırk dirhem</i> TR I 280b/8
<i>kırk iki</i>	<i>Kırk iki yıl</i> AİÜ 52b/23b
<i>kırk dört</i>	<i>Kırk dört dirhem</i> TR I 156a/5
<i>kırk yidi</i>	<i>Kırk yidi yıl</i> AİÜ 52b/27b
<i>elli</i>	<i>Elli ester</i> AİÜ 25b/6b, <i>elli yıl</i> AİÜ 47a/21a
<i>altmış</i>	<i>Altmış</i> AİÜ 21a/19a, <i>altmışa degin</i> TR I 13b/2, <i>altmış yaşa</i> TR I 76b/11, <i>altmış güne</i> TR I 359a/15
<i>altmış üç</i>	<i>Altmış üç yaşına</i> AİÜ 58a/6a
<i>yitmiş</i>	<i>Yitmiş irürdi</i> ADH 163a/8, <i>yitmiş ire</i> TR I 76b/13
<i>yitmiş iki</i>	<i>Yitmiş iki yıl</i> AİÜ 52a/20b, <i>yitmiş iki dil için</i> AİÜ 26b/27b
<i>seksen iki</i>	<i>Seksen iki</i> AİÜ 21a/27b
<i>toksan</i>	<i>İrürdi toksana</i> ADH 163b/8
<i>toksan altı</i>	<i>Toksan altı yircedür</i> AİÜ 21b/3a
<i>yüz</i>	<i>Yüz dürlü güher</i> ADH 97b/17
<i>yüz yigirmi</i>	<i>Yüz yigirmi yıl</i> AİÜ 49b/22a
<i>yüz otuz</i>	<i>Yüz otuz yıl</i> AİÜ 50a/29a
<i>yüz altmış</i>	<i>Yüz altmış dağı var</i> AİÜ 26b/12b
<i>iki yüz</i>	<i>İki yüz kul</i> AİÜ 16a/3a
<i>İki yüz kırk</i>	<i>İki yüz kırk oldu</i> AİÜ 15a/12a, <i>iki yüz kırk yıl içinde</i> AİÜ 44a/15b
<i>iki yüz kırk sekiz</i>	<i>İki yüz kırk sekiz dağı direk</i> AİÜ 40a/28b

<i>iki yüz elli</i>	<i>İki yüz elli anuñla bile</i> AIÜ 75b/26a
<i>üç yüz</i>	<i>Üç yüz yıl</i> AIÜ 39b/10a
<i>üç yüz on üç</i>	<i>Üç yüz on üç gişi</i> AIÜ 68a/21a
<i>üç yüz on altı</i>	<i>Üç yüz on altı cenâbidür</i> AIÜ 21b/23a
<i>üç yüz altmış</i>	<i>Üç yüz altmış cüy</i> AIÜ 40a/16a
<i>üç yüz altmış dört</i>	<i>Üç yüz altmış dört şemâlıden</i> AIÜ 21b/19b
<i>dört yüz kırk</i>	<i>Dört yüz kırkdur</i> AIÜ 21b/6a
<i>altı yüz</i>	<i>Altı yüz dahı</i> AIÜ 14b/13b
<i>yidi yüz</i>	<i>Yidi yüz</i> AIÜ 45a/4b
<i>yidi yüz dört</i>	<i>Yidi yüz dört yıl</i> AIÜ 75b/10b
<i>yidi yüz yigirmi</i>	<i>Yidi yüz yigirmi bend-ile</i> AIÜ 40a/15b
<i>sekiz yüz on</i>	<i>Sekiz yüz on yıl</i> AIÜ 58a/3b
<i>toğuz yüz</i>	<i>Toğuz yüz yıl</i> AIÜ 15a/10b
<i>biñ</i>	<i>Biñ arşlan</i> 111b/13, <i>biñ gezin</i> ADH 24b/12, <i>biñ yıl</i> AIÜ 13a/75a, <i>biñ oğda</i> ADH 232a/8
<i>biñ iki yüz</i>	<i>Biñ iki yüz yıl</i> AIÜ 50a/28a
<i>biñ üç yüz altmış</i>	<i>Var durur biñ üç yüz altmış</i> AIÜ 26b/1a
<i>üç biñ</i>	<i>Üç biñ yıl</i> AIÜ 42a/6a
<i>dört bin kırk</i>	<i>Dört biñ kırk yıl</i> AIÜ 73a/8a
<i>altı biñ</i>	<i>Altı biñ beyza</i> AIÜ 7b/26a
<i>altı biñ sekiz yüz</i>	<i>Altı biñ sekiz yüzdür</i> AIÜ 21a/14b
<i>yidi biñ</i>	<i>Yidi biñdür</i> AIÜ 42a/6b
<i>yigirmi dört biñ</i>	<i>Yigirmi dört biñ yılda</i> AIÜ 20b/6b
<i>otuz biñ</i>	<i>Oldı otuz biñ</i> AIÜ 21a/16a,
<i>otuz iki biñ</i>	<i>Otuz iki biñ gişi</i> AIÜ 57a/28a
<i>otuz üç biñ</i>	<i>Otuz üç biñdür</i> AIÜ 21a/17b
<i>otuz altı biñ</i>	<i>Otuz altı biñ yıl</i> AIÜ 38a/3a
<i>kırk biş biñ</i>	<i>Kırk biş biñ gişi</i> AIÜ 60b/18b
<i>elli altı biñ</i>	<i>Elli altı biñ ferseng-ile</i> AIÜ 21a/27b
<i>yitmiş biñ</i>	<i>Yitmiş biñ hicâb</i> AIÜ 56a/15b
<i>toğsan biñ</i>	<i>Toğsan biñ gişi</i> AIÜ 65a/24a
<i>toğsan dört biñ</i>	<i>Toğsan dört biñ ferseng-ile</i> AIÜ 21a/30a
<i>yüz biñ</i>	<i>Yüz biñ dürlü</i> AIÜ 16a/13a, <i>yüz biñ hevesle</i> ADH 35a/15, <i>yüz biñ göz-ile</i> ADH 59b/3
<i>üç yüz biñ altmış</i>	<i>Üç yüz biñ altmış yıl</i> AIÜ 38a/1a
<i>dört yüz biñ</i>	<i>Dört yüz biñ</i> AIÜ 38a/22a

<i>biş yüz biñ ü altmış biñ biş yüz biñ ü altmış biñ</i> AIÜ 21b/2a	
<i>altı yüz biñ</i>	<i>Altı yüz biñ gişi</i> AIÜ 65a/23b
<i>altı yüz kırk biñ</i>	<i>Altı yüz kırk biñ durur</i> AIÜ 21a/23a
<i>yidi yüz biñ</i>	<i>Yidi yüz biñ yıl</i> AIÜ 31a/24a
<i>on yüz biñ</i>	<i>Vardı on yüz biñ suvār</i> AIÜ 23b/20b
<i>on iki yüz biñ</i>	<i>On iki yüz biñ dañı</i> AIÜ 50b/18b

Sıra (Rütbi) Sayıları

223. Metinlerimizde sıra sayıları diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden farksız olarak sayı isminin sonuna -^onci/-^onci ekleri getirilmek suretiyle yapılır. Metinlerimizde örnekleri pek çoktur. Bazılarını aşağıda sunuyoruz.

İkinci felek AIÜ 3a/9b, *ikinci göge* AIÜ 55b/7b, *ikincinüñ adı* TR I 19a/9, *üçüncü kısım* AIÜ 34a/7a, *üçüncü ol ki* TR I 51b/9, *üçüncü rütbetde* TR I 89a/15, *dördüncü çerh* AIÜ 20b/10a, *bişinci çerh* AIÜ 20b/9a, *bişinci oldur* TR I 96b/12, *bişinci günde* TR I 273b/3, *altıncı felek* AIÜ 20b/8a, *nedür altıncı* TR I 134a/3, *yidinci ol kim* TR I 37a/4, *sekizinci gün* TR II 71a/2, *sekizinci ol ki* TR I 37a/6, *toğuzuncu ki görine* TR I 37a/9, *onuncu ol ki* TR I 37a/13, *on üçüncide olur* TR I 53a/6, *on dördüncü evveldür* TR I 53b/11, *üç yüz ü onuncu yıl* AIÜ 75b/11a.

Üleştirme Sayıları

224. Bilindiği gibi sayılarda üleştirme sayı isimlerinin sonuna -*ar*/*-er* ekleri getirilmek suretiyle yapılır. Metinlerimizde örnekleri çoktur, bazılarını aşağıda sunuyoruz.

Birer keş TR II 26a/4, *diremle ikişer* TR I 196a/12, *ikişer dirhem* TR I 291a/6, *yidişer be-dirhem* TR II 209a/13, *onar dāne* TR I 215a/12, *on birer hem* TR I 217b/7, *yigirmişer dañı* TR I 183a/13.

ZARFLAR

Zaman Zarfları

225. Metinlerimizde pek çok zaman zarfı kullanılmıştır. Aşağıdaki örneklerden de görüleceği gibi bunların bazıları isim ve sıfatlardan meydana gelmiştir, bazıları doğrudan doğruya zarftır; bazıları da isimlerin sonuna son çekim edatı getirmek suretiyle yapılmıştır. Bazı örneklerini aşağıda sunuyoruz.

<i>an - karib</i>	<i>Bu aradan çün gidersin an-karib</i> AIÜ 31b/5a
<i>bir iki dem</i>	<i>Bir iki dem gönlüñi kıl şādumān</i> AIÜ 10b/29a
<i>bugün</i>	<i>Bugün nergis bigi cām iç ki yarın</i> <i>Bilinmez nice dōne çerh ü aħter</i> ADH 72a/9

<i>dāyım</i>	<i>Dāyım ol aña mihr ü vefā gösterir velī</i>
<i>dāyıma</i>	<i>Sersebdür benefşe hatuñ dāyıma senüñ ADH 102b/9</i>
<i>dün/bugün</i>	<i>Dün andan bir dem ayrılısam düşerdi cānuma āteş Bugün andan ırağ diri yürürem zī girān cānı ADH 238a/13</i>
<i>dün ü gün</i>	<i>Dün ü gün ‘ömr tohmun ögüdürler ADH 67b/11</i>
<i>gice gündüz</i>	<i>Gice gündüz gelip gitdükce olsun Gice vü gündüzüñ kadriyla nev-rüz ADH 216a/14</i>
<i>giceler</i>	<i>Giceler itmişüz şubbūha tesbīh</i>
<i>şubhıdem</i>	<i>Şabūha virelüm bir şubhıdem ad ADH 49a/4</i>
<i>giç</i>	<i>Giç oyansa çağırmağ-ıla bīmār TR I 199b/13</i>
<i>irte gice</i>	<i>Birer dirhem içeler irte gice TR II 110a/13</i>
<i>tiz</i>	<i>Süre renci tiz ol komaya gice TR II 110a/13 Gündüz ü gice vü kıış u yaz ol anuñ-ıla</i>
<i>gündüz gice</i>	<i>Gündüz olur karañu düttinden ol AIÜ 22a/23a</i>
<i>gündüzün</i>	<i>Gündüzün balık gibi şuda yüzer AIÜ 22a/9b</i>
<i>gice</i>	<i>Gice kuş gibi hevāda ol uçar AIÜ 22a/9b</i>
<i>her geh</i>	<i>Her geh ki ışkı toğru ola yāra yārınuñ ADH 110b/6</i>
<i>bir kaç gün</i>	<i>Bir kaç gün āsitāneñe komadun-ısa baş ADH 139a/9</i>
<i>kaçan</i>	<i>Cihāndan gitti ol kaçan geliser ADH 246a/6</i>
<i>müdām</i>	<i>Bağlamışam vefāña kemer ney bigi müdām ADH 105b/12</i>
<i>- den öñdin</i>	<i>Ölümden öñdin öl dirlik dilerseñ ADH 187a/2</i>
<i>öylede/yazın</i>	<i>Nitekim yazın öylede harāret TR I 171b/9</i>
<i>öyleyin</i>	<i>İçe öyleyin ki zāyıl ola ol derd TR I 204a/9</i>
<i>seher-geh</i>	<i>Seher-geh ki bülbül ider sāz-ı ‘ūd Yağar micmer-i la‘lde lāle ‘ūd ADH 48b/3</i>
<i>her şubh</i>	<i>İçe her şubh andan on be-dirhem TR II 123b/1</i>
<i>şubh-dem</i>	<i>Subh-dem aldı eline kadeh-i zer nergis ADH 118a/7</i>
<i>şimdi</i>	<i>Zi saht cān ki şimdi firākuñda zindedür ADH 105b/7</i>
<i>- den berü</i>	<i>Andan berü ki düşmişem ol yardan ırağ ADH 45b/3 Andan berü yüzi kızarup şerm-sārdur ADH 45b/3</i>

Yer Zarfları

226. Metinlerimizde tespit ettiğimiz yer zarflarından bazılarını aşağıda gösteriyoruz :

<i>anda</i>	<i>Anda turmak rāhata olur harām AIÜ 6b/13a</i>
<i>arada</i>	<i>Pes arada gayr var demek taşavvurdur muhāl ADH 4b/6</i>
<i>bura</i>	<i>Çün zūd-mīr olup burada hāk olur gişi AIÜ 23a/5a Buradan şöyle şalam şükri çerhe</i>

- uçdan uca* *Ki tola uçdan uca keh-keşân şükr* ADH 64b/11
Cân şöhetidür buraya her cāna sıgmaz gelmesün ADH 198b/10
- ķanda/her ķanda* *Her ķanda serv ola yiri cūyibār olur* ADH 87b/11
Lebüñüñ ışkına cān ķanda düşdi
Ne tūtīdür bu kim bu ķanda düşdi ADH 266a/4
227. Aşağıdaki. zarflar yer ve yön gösterirler.
- añaru/berü* *Ye'cüc ü me'cüc sedden añaru*
Ķaldılar her giz geçemezler berü AIÜ 31a/2a
Ne yidi nürdur ol kim felekden añarudur
Cemī'-i encüme ol yididen gelür envār ADH 54b/17
- aşağa* *Aşağa indürüp çün ĳaynadalar* TR I 143b/1
- aşağadın* *Aşağadın görinen deryā-y-ıdı*
Yokarudan künbed-i ĳadrā-y-ıdı AIÜ 47b/29b
- e degin* *Dutdı anı biline degin zemīn* AIÜ 57a/22a
- e dek* *Dizine dek yir içine batdı ol* AIÜ 57a/20a
- berü* *Berü şun sākī ol cāmı bugün kim* ADH 72a/3
- içre* *Bu ĳamu Rūm içre bir yir ĳalmadı* AIÜ 68b/17a
- ilerü* *..... çekmişdi ilerü* AIÜ 19b/22b

Miktar Zarfları

228. Metinlerimizde miktar zarfları örnekleri de çoktur. Aşağıdaki örneklerde de görüleceğı gibi bunların bazıları isim ve sıfatlardan meydana gelmiştir. Bazıları doğrudan doğruya zarftır. Bir kısmı ise isimlerin sonuna bazı ekler getirilmek suretiyle yapılmıştır. Metinlerimizdeki örneklerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

- biraz* *Biraz ĳaynayıcak anı indüreler* TR II 16a/3
- gez* *Ya niçe gez girü ide daĳı devr* AIÜ 38a/2a
Bir gez daĳı itmek dilerem sini neřāre ADH 221a/15
- biñ gezin* *Biñ gezin dergāha itdi ol niyāz* AIÜ 56a/20a
Biñ gezin furķatda içen zehr-i ķātıl i tabīb ADH 24b/12
- az* *Az ĳaldı kim řāh-ı yezdān perest* AIÜ 38a/28b
- çok* *Çok şınadum gördüm olur ömri az* AIÜ 8b/5a
- añıl añıl/veznince* *Ķoyalar sirke veznince aña şekker*
Ki ola aĳ añıl añıl ĳaynadalar TR I 137a/14
- az az/azın azın* *Yahōd meyli ki var az az ola hem*
Nite kim azın azın irişe ĳam TR I 28b/3

Suret Zarfları

229. Metinlerimizde pek çok suret zarfı kullanılmıştır. Aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi bunların bazıları doğrudan doğruya zarftır, bazıları ise ya isim ve sıfatlardan meydana getirilmiştir, ya da eklerle oluşturulmuştur.

<i>böyle</i>	<i>Ki tuzlu ola böyle dir muhakkık TR II 185b/13</i> <i>Böyle durur gerdiş-i gerdân sipihr AIÜ 4a/3a</i>
<i>bu nev'e</i>	<i>Bu nev'e bî-hayâhğa her bî-başar düşer ADH 95b/4</i>
<i>bu resme</i>	<i>Bu resme bî-edebliği her bî-başar kılur ADH 97b/3</i>
<i>eyle</i>	<i>Lutfuñ-ıla eyle kılğıl sen anı AIÜ 33a/24a</i>
<i>gey</i>	<i>Bu şerbet dahı aña gey devâdur TR I 291a/2</i>
<i>girçek</i>	<i>Girçek erseñ 'avrata inanmağıl AIÜ 47b/11b</i>
<i>hōş</i>	<i>Anı hōş dut dilemezseñ ziyânı ADH 250a/13</i>
<i>ırag</i>	<i>Gerçi şüretde ırag itdi beni senden rakıb ADH 29a/16</i>
<i>pey-â-pey</i>	<i>Pey-â-pey kayy-ıla ma'da arına TR II 90a/3</i>
<i>sū-be-sū</i>	<i>Yüzi üstine sirinür sū-be-sū ADH 210a/8</i>
<i>şöyle</i>	<i>Şöyle oldı cān-ıla aña heves AIÜ 12a/9b</i>
<i>ansuz</i>	<i>K'ansuz olamazdı her giz bir nefes AIÜ 12a/9b</i>
<i>toğrı</i>	<i>Toğrı söyle kim yalan erlik degül AIÜ 25a/16a</i>
<i>ucuz</i>	<i>Ucuz oldı nevhi kamu nesnenüñ AIÜ 54a/6a</i>
<i>uşak</i>	<i>Uşak toğrayıban anı koyalar TR I 152b/5</i>
<i>uzun</i>	<i>Uzun olursa dilüñ süsen - mişāl AIÜ 63b/17a</i>
<i>murādınca</i>	<i>Kim murādınca yürürdi mihr ü mäh AIÜ 63b/23b</i>
<i>yirlü yirince</i>	<i>Her sözi yirlü yirince söyleye AIÜ 15b/15b</i>
<i>āh-ıla</i>	<i>Her gice yüregüm gögi karardur āh-ıla ADH 87a/4</i>
<i>elemli</i>	<i>Elemli olmak dahı halkı TR I 52a/13</i>

EDATLAR

230. Bilindiği gibi edatların bir kısmı *gibi*, *içün* vb. gibi sadece edatlılar, bir kısmı ise isim, sıfat veya zarftırlar, fakat cümlede edat görevini de yüklenirler. Aşağıda metinlerimizde tespit edebildiğimiz edatları cümledeki fonksiyonlarına göre sınıflandırıyoruz.

A - BAĞLAMA EDATLARI

231. Kelimeleri, kelime guruplarını ve cümleleri birbirine bağlayan edatlılardır. Aşağıda fonksiyonlarına göre metinlerimizde tespit edebildiğimiz bağlama edatlarını sunuyoruz.

232. 1. Şart Bildirenler

- ger* Ger elüñe gire ol pür-māye genc
Leşgerüñ-ile saña yok dañı renc AIÜ 42b/7a
- eger* Eger öykene başdan ine nezle
İdiben imtilā kopar bu ille TR II 67a/3
- egerçi* Ki nazmuñ yolu gāyet teng olur
Egerçi nakşı anuñ hoş reng olur TR II 211b/13
- v'eger* Gözinden feth-i bāb irdi Aḫmedī'ye
V'eger lāle bigi oda yanardı ADH 249a/7
- bāri* Bāri ağzuñ bigi bir çeşme-i hayvān ola mı ADH 261a/10

233. 2 – İstidrāk Bildirenler

- velī* Ben 'ıŝkuñuñ harifı degüldüm velī n'idem ADH 94a/3
- velik* Ben tatlu cānum iderem aña revān velik
Bir hācatımı görmedüm ol kim revā ider ADH 80a/9
- velikin* Hūdāvendā günāh - kāram velikin
Senüñ 'afvuñı iderem temennā ADH 6a/12
- lik* Gözler füsün u sihr ideler lik işitmedüm
Sinüñ gözüñ bigi kıyāmet koparalar ADH 100b/11
- liki* Liki bizi şıdk-ıla dilerse şah AIÜ 15b/17b
- likin* Baş virmez ayruğa ki ola tāc-ı ser Aḫmedī
Likin heves ider ki hāk-i der ola ADH 18b/2

234. 3 – Sebep Gösterenler

- çü* Çü Buğday-ıla bişibenüñ yine ol
İder oğlanlu avratlar südin bol TR I 102b/3
- çün* Şeherde içeler çün gide ishāl TR II 127b/1
- çün kim* Çün kim buhūr saçdı yire 'anber'in buhār
Lāle bitürdi hāre vü güller getürdi hār ADH 92a/2
- zīra* Zīra ol tağ isüz-idi ol zamān
Anda varanda belürmezdi nişān AIÜ 45b/10b
- zīrā ki* Yanduhca şem' bigi oduña cān şafā bulur
Zīrā ki yāra 'azb olur yārdan 'azāb ADH 24a/1

235. 4 – İstisna Bildirenler

- meger* Meger ol dañı senden oldu mehcūr ADH 88b/13
- illā ki* İllā ki Aḫmedī bu cihānda kimesne yok
Uşbu söze bu resm-ile şir'in cevāb ider ADH 107b/3

236. 5 – Cümle Bağlayıcılar

- ki* Gidergil benligüñ jengini benden
Ki gönüm gözgüsü ola muşaffā ADH 6b/5

kim *Cefānı ben vefāna şayaram kim*
Hasen her ne ki iderse hasendür ADH 84b/17

237. 6 – Atıf Edatları

yā *‘Acab bu gülşen-i cennet mi yā rūḥ* ADH 24a/4

yaḥōd *Melek misin yaḥōd ‘aḳl-ı mücessen*
Beşer misin yaḥōd rūḥ-ı muşavvar ADH 97b/15

- ile/–ıla *Ādam şu-y-ıla toprağ-ıdı* ADH 5a/16
Nazar kıl ol yüz-ile göz ü kaşa ADH 14a/4

u/ü, vü *‘Āḳıl u ma‘ḳül u ‘aḳl u ‘āşık u ma‘şük u ‘ışk*
Cümle sensin pes nireden geldi bunca kıl u kâl ADH 4b/15
İns ü cinn itmiş mişāluñ mücibine imtişāl ADH 4b/10
Yi vü yidür ne varsa çoğ u azı ADH 254b/1

238. 7 – Teşbih Edatları

eyle kim *Yeşil yaprağūñ arasında rūşan*
Görünür eyle kim aḥter şüküfe ADH 75a/1

nite kim *Teng-idi gönümüz nite kim gönce guşşadan* ADH 75b/1

şöyle ki *N’ola itdümse nāle şöyle ki ‘ūd* ADH 52a/6

B – SON ÇEKİM EDATLARI

239. Son çekim edatları genellikle aslı edatlardır. Bir ismin diğer bir kelimeyle ilgisini kurarlar. Metinlerimizde geçen ve tespit edebildiğimiz belli başlı son çekim edatlarını kullanılış şekillerine göre aşağıda gösteriyoruz.

a) Yalın Hal İsteyen Edatlar

1 – Teşbih Bildirenler

bigi (isimlerin yalın haline zamirlerin genetik haline getirilir)
Pervāne bigi tābına yandum cemāluñuñ ADH 30a/11
Binüm bigi aña daḥı iren zevāla baḥ ADH 46a/16

gibi (isimlerin yalın haline, zamirlerin genetik haline getirilir)
Derd-ile şem‘ gibi eriyem ‘acab degül ADBM 62a/8
İ ben saña gulām u benüm bigi biñ gulām CH 58/73

tek *Yār katında Ayaz tek olasın ḥāş* ADH 51b/8

241. 2 – Sebep Bildiren

– için *Anuñ-içün ḥōş-nefes oldı adum* AIÜ 1b/11a

242. 3 – Beraberlik Bildirenler

–ıla/–ılan *Bir dem olam diyen gişi sen yüzi ay-ıla*
N’ola eger belañı çeke yıl ü ay-ıla ADH 221a/7
Anuñ-ılan kılmadın sen dār u gır AIÜ 75a/8a

bile *Olaruñla bile on dāne ‘unnāb* TR II 187b/11
Bunca serverler daḥı anuñla bile AIÜ 30a/16a

b) Yönelme Hali İsteyenler

243. Tahdit bildirirler

degin *Yılanuñ zehrine degin ne kim var kudretin eydür* ADH 69b/10*dek* *Dizine dek yir içine batdı ol* AİÜ 57a/20a

c) Ayrılma Hali İsteyenler

244. 1 – Zaman Bildirir

berü *Andan berü ki düşmişem ol yârdan ırağ* ADH 45b/3

245. 2 – Tahdit Bildirir

artuğ *Senden artuğ yok seni görür gözüm* ADH 78b/2

d) İsme Muzaf Olurlar

246. Cihet gösteren kelimelerdir. Birleştikleri kelimelerle tayinsiz izafet yaparlar.

üstine *Levh üstine seni isteyü* ADH 246b/12*içinde* *Bâğ içinde olduğuyçün* ADH 24b/16

C – SORU EDATLARI

247. Metinlerimizde tespit edebildiğimiz soru edatları aşağıda gösterilmiştir.

ne *Yüzüñe ne öykinür gül çün bilür kim* ADH 84a/12*neçün* *Gonca lebüñe öykünür - imiş neçün 'acab* ADH 82a/13*neyçün* *Merdüm olan şikesteye neyçün ider şikest* ADH 36b/11*nice* *Nice yumşada âhum gönlünü kim* ADH 217a/4*nişe* *Toprağ içinde nişe nihâl ola kimiyâ* ADH 7a/9

D – İŞARET EDATLARI

248. Metinlerimizde tespit edebildiğimiz işaret edatları şunlardır.

uş *Uş kapuñda cân u dil yitürüben* AİÜ 17a/5b*işbu* *Yohndan girü döndi işbu bî-'âr* CH 25/116*uşbu* *Uşbu hoş vech-ile kim gözüme görünür yüz* ADH 115b/4*uşda* *Di görürsüz uşda neyse hâluñ* CH 9/8

E – BERKİTME (TEKİT) EDATLARI

249. Metinlerimizde tespit edebildiğimiz berkitme edatları aşağıda gösterilmiştir.

<i>aşla</i>	<i>Dirliğinden zevk ü rāhat bulamaz aşlā ğarīb</i> ADH 25a/4
<i>dağı</i>	<i>Ben dağı oda yanaram nişe pes</i> AIÜ 1b/17a
<i>hem</i>	<i>Sensin İbrāhīm'e viren 'azm u İsmā'il'e şabr</i> <i>Hem viren Ya'küb'a hüzn ü Yūsuf'a hüsn-i cemāl</i> ADH 4b/16
<i>hemîn</i>	<i>Pādişāhı sevdiği durur hemîn işyān aña</i> ADH 10b/9
<i>hiç</i>	<i>Hîç gül-zāruñ içinde gözinüñ şivesine</i> <i>Bitmedi bitmeyiser bir dağı nev-ber nergis</i> ADH 118b/4
<i>hōd</i>	<i>Mahv itdi varlığını tecellisi yüzünüñ</i> <i>Hōd şebnemüñ güneş olacak ne bekāsi var</i> ADH 110b/11

F – KARŞILAŞTIRMA, DENKLEŞTİRME EDATLARI

250. Metinlerimizde tesbit edebildiğimiz karşılaştırma, denkleştirme edatları aşağıda sunulmuştur :

<i>gāh ... gāh</i>	<i>Gerçi zülfi gāh cān alurdu benden gāh dīn</i> ADH 12a/17
<i>gāhī ... gāhī</i>	<i>Gāhī cemāluñ senüñ gönlüme kible düzmişem</i> <i>Gāhī hayāluña senüñ cāndan perestiş kılmuşam</i> ADH 180a/3
<i>gerek...gerek</i>	<i>Gerek zār-ıla cān virgil gerek derd-ile kan ağla</i> ADH 78b/16

G – ÜNLEME EDATLARI

251. Metinlerimizde tespit edebildiğimiz ünleme edatları aşağıya çıkarılmıştır :

<i>aferin</i>	<i>Aferin saña zī yaratmış seni cān āferin</i> <i>Kamu cānlar cānısın saña hazārān āferin</i> ADH 194b/11
<i>i</i>	<i>İ niçe tolu tavāyif kim cihān</i> <i>Zāhir idiben kıtur girü nihān</i> AIÜ 51b/13a <i>İ hūblaruñ şāhı görmeklige sen māhı</i>
<i>v'allah</i>	<i>Şöyle ki şuya māhı v'allah ki muştakam</i> ADH 170b/14
<i>-a (Şahā)</i>	<i>Şahā çün kim elüñ irdi geçürgil hoş bu devrānı</i> ADBM 12b/9
<i>vā</i>	<i>İnleyü ney bigi sözüm budur kim vā ğarīb</i> ADH 24b/14
<i>vāy</i>	<i>Dirler ki Aḫmedī bula yarı vāy anı kim</i> <i>'Ömrin kamu yile vire ney bigi vāy-ıla</i> ADH 229a/13
<i>viy</i>	<i>Viy ki iḫbāluñ-ıla rāciḫ olur ehl-i hüner</i> ADH 61a/1
<i>yā</i>	<i>Yā Rab 'adem gicesi midür bu uzun gice</i> ADH 12a/7
<i>zihī</i>	<i>Zihī nüzhet-geh-i dildür bu gīsü</i> <i>Zihī kible-geh-i cāndur bu ebrü</i> ADH 209a/13

BİLDİRME EKLERİ VE CEVHERİ FİİL

252. Bildirmenin geniş zamanının birinci ve ikinci şahıs ekleri zamir menşelidir. Üçüncü şahıs eki *tur* – fiilinden inkişaf etmiştir. Metinlerimizde hem *dur* –, hem de ekleşmiş *-dur/-dür* yan yanadır.

Bildirmenin görülen (hikâye), anlatılan (rivayet) geçmiş zamanı ve dilek şartı *i* – fiili ile yapılır.

Bildirmenin menfisi *degül* ile yapılır :

Degül serserî CH 3/67, *müşgîn degül midür* ADH 102a/7, *harîfi degüldüm* ADH 94a/3, *degüldi gözi ehl* CH 4/18, *degülseñ kem* ADH 269b/11, *degülse tolu başı* ADH 137a/14.

Bildirme Geniş Zaman

253. Birinci şahıs : – *am/-am* ⁸¹

Sinüñleyem egerçi ki şüretde ayruyam ADH 19a/8

Benem cān u dil-ile yāra müstāk

Benem dil-dāda vü dil-dāra müstāk ADH 136a/1

Vālham yāra ‘acab yārum kanı

‘Aşıkam dil-dāra dil-dārum kanı AIÜ 12b/11b

254. İkinci Şahıs : – *sin/-sin*

Didi cānumsın u başumda efser CH 58/96

‘Ömrümsin ü sen gidicegez cāna ziyāndur CH 67/34

Feridün’sın olursa haşm Dahhāk

Ola tamarları boynında ef’i ADH 237a/5

Ne mazharsın ki olduñ ser-te-ser nūr ADH 108b/4

Sen dañı ol nürdansın muktebes AIÜ 3a/18b

Güneşsin Şām’a irişdüdüñ anı CH 71/78

Sensin diyār-ı cān tolu anda nesne yoñ ADH 87b/12

255. Üçüncü Şahıs : – *dur/-dür, durur*

Rāstlık durur, nicenüñ pāyesi

Rāstlıkdur devletüñ sermāyesi AIÜ 61a/20b

Tolu durur belā-y-ıla uçdan uca cihān

Kimdür ki anuñ belāsına olmadı mübtelā ADH 6b/11

Rec’at yolu bağılu durur çāra yoñ aña

Var-tsa şabrdur ki bu derdüñ devāsıdur ADH 97a/7

Bazı hallerde yukarıdaki eklerden birini getirmeden de bildirmenin üçüncü şahıs geniş zamanı ifade edilebilir.

⁸¹ Metinlerimizde bildirme birinci şahıs eki olarak *-van/-ven*’e tesadüf edilmemiştir.

- Anuñ zikrine ihlâş-ıla meşgûl*
Serādan her ne kim var tā süreyyā ADH 5b/13
 256. Birinci Şahıs : Çokluk – üz
Lu‘betüz biz lu‘bete itgil nazār AIÜ 4a/19a
İkimüz birüz siz iki şanmañuz AIÜ 18a/27b
İki şem‘üz velī mevķūf bir dem
Yanalum şubḥ irişince bā-hem CH 46/9-10
 257. İkinci Şahıs : Çokluk – siz
Serā - perdede sizsiz baña maḥrem CH 36/42

Bildirmenin Hikayesi

258. Birinci Şahıs : Teklik – idüm/– düm
Ben ıŝkuñ harīfi degüldüm velī n’idem ADH 94a/3
 259. İkinci Şahıs : Teklik – idüñ
Gül-idüñ bisledük kanumla sini CH 21/17
 260. Üçüncü Şahıs : Teklik –dı, – ıdı, –ydi, –y-ıdı
Behmen’üñ atası-dı İsfendiyār AIÜ 17b/27b
İte hamle itdi kerkes aç-ıdı AIÜ 47b/28b
Yoldaşıydı şıdk-ıla tefik anuñ AIÜ 58b/10b
 261. Birinci Şahıs : Çokluk –y-idük
Ya iki gonce-y-idük büsitānda CH 53/77

Bildirmenin Dilek Şartı

262. Birinci Şahıs : Teklik –y–se–m
Ben ḥaḳ üzereysem mu‘āvin ol baña AIÜ 65b/28b
 263. İkinci Şahıs : Teklik –se–ñ/–sa–ñ, –y–ısañ
Degülseñ nergis ile lāleden kem ADH 269b/11
Didi ki ‘āşıkçañ yaḳın derd-ile olup hem-nişin ADH 224a/5
Sende ger ādamı-y-ısañ olaydı bir ḥayā ADH 7a/1b
 264. Üçüncü Şahıs : Teklik –sa/– se
Cemāluñ gözden ıraḥsa ḥayāluñ uş gönüldedür ADH 171b/4
Degülse tolu başı bād-ı gurūr ADH 137a/14
 265. Birinci Şahıs : Çokluk –sa–vuz
N’ola fakırsavuz ger kabül olur-ısa
Çün elde cān var anı yoluña revān idelüm ADH 171b/4
 266. i – Fiilinin Zarf Fiili : – iken
Yi yidür var-iken elde zer ü sım CH 11/28
Saña muḥtāc-iken bu taḥt-ıla tāc CH 19/34

FİİL ÇEKİMİ⁸²

267. Fiil çekiminde sigalar basit ve birleşik sigalar olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır.

BASİT SİGALAR

268. Basit sigalar bildirme ve dilek sigaları olmak üzere iki kısımda mütalâa edilir.

a) Bildirme (Haber) Sigaları :

Görülen Geçmiş Zaman

Metinlerimizde tespit edebildiğimiz görülen geçmiş zaman çekimi aşağıda sunulmuştur.

269. Birinci Şahıs : Teklik *- dum/- düm*

Âidüm i zülfi benefşe yüzi gül AIÜ 28a/12a

Muşaftı açdum ne geldi Süre-i rahmân

Yıldıza bahtdum ne toğdı tãli'- i mes'üd ADH 51b/2

Rencür düşdüm ü baña dermân bulunmadı ADH 270b/12

Tolaşdum dâne sevdâsıyla dâma ADH 115a/3

Gözler füsün u sihr ideler lik işitmedüm ADH 100b/11

270. İkinci Şahıs : Teklik *- duñ/- dũñ*

Yimedũñ uş koyıban gitdũñ anı AIÜ 74b/21a

Az yiseñ geydũñ melâyik hıl'atın

Çok yiseñ dutduñ behâyim haşletin AIÜ 34b/20a

Başuma sen düşürdũñ bunca sevdâ ADH 6b/1

Belâ şaldũñ gözi mekrin cihâna

İ haķ işbu belâyı girü sen şav ADH 210b/8

Bilmedũñ mi ki_anda yok durur karâr AIÜ 24a/8a

Bimâram itmedũñ baña tîmâr i tabîb ADH 94a/5

271. Üçüncü Şahıs : Teklik *- dı/- di*

Sepîde-dem ki. belürdi ufıķda şu'le-i nûr ADBM 30b/3

Ŧonın yırtıp yire şaldı külâhı ADBM 192a/12

Ķıla döndi zülfüñüñ fikrini Ķıla AĶmedî ADH 250b/10

Zihî ĶãlĶ ki bu zîbâ tılsımı

Döritdi ki oldu insân anuñ ismi TR I 10a/3

Bitürmedi dişüñ bigi dür 'Aden

Bitürmedi zülfüñ bigi müşg Ķîn ADH 197b/13

⁸² Fiillerde olumsuzluk eki *-ma/me'*dir. Ek, fiil kökü ile zaman ve şahıs ekleri arasına getirilir. Fiilden fiil yapma ekleri bahsinde ele almıştık. Fiil çekimleri incelenirken her sigada, menfileleri için de örnek verilmiştir.

272. Birinci Şahıs : Çokluk – *duḡ/- dük*⁸³

Çün añduḡ Müfredāt'ı ḥōş be-tertib TR I 133a/6

Çün didük ma'denüñ süü'l-mizācın TR I 249a/5

Bir yıl olduḡ baḥr içinde biz revān

Berr(i)den hergiz bulamaduḡ nişān AIÜ 27a/8a

Aña virdük diyār u māl ü genci CH 77/23

Didi Efser anda yıḡduḡ ḥānedānı CH 77/19

273. İkinci Şahıs : Çokluk – *duñuz/- düñüz*

Añladuñuz 'ākıl u ma'kūl ne AIÜ 5b/8a

Tut ki olduñuz şudūr u ya 'ızām AIÜ 23a/2a

Cümle eşyayı k'emāhī bildüñüz

Ḳamu müşkil 'ukdei ḥal ḳılduñuz AIÜ 5b/7a

274. Üçüncü Şahıs : Çokluk – *dılar/- diler*

Gördiler hem ol şuda bir cānavar

Kim gice uçup şudan taşra çıkar AIÜ 22a/8b

Sordılar Mansūr'a 'ışkı kim nedür AIÜ 13a/31a

Boyuña tūbī vü dudāḡuña kevşer didiler ADH 80b/16

Yöridiler Tañrıdan feth isdeyü AIÜ 68a/21b

Anlatılan Geçmiş Zaman

Metinlerimizde tespit edebildiğimiz görülen geçmiş zamanı çekimleri aşağıda sunulmuştur.

275. Birinci Şahıs : Teklik – *mış-am/-miş-em*⁸⁴

Dün ki anuñ-ıla cenge durmuşam

Oḡ-ıla aña yüz otuz zaḥm urmuşam AIÜ 49a/31a

Ḳomuşam adını Tervihü'l ervāḥ TR I 4b/13

Bir nefes vaşluñ-içün iki cihānı şatmuşam

Şatun almaḥlıḡa 'ışkuñı bu cānı şatmuşam ADH 174b/12

Söz digil kim tutmuşam ḳulaḡ saña AIÜ 29a/7b

Ol yüzi gül saçları sünbülден ayrı düşmişem ADH 141b/2

Ben ezelde 'ışkuñı cāndan tevellā itmişem

Tā ebed uş senden artuḡdan teberrā itmişem ADH 168a/6

Görmüşem ḳazāda daḡı oḡ u yayı ben ADH 194b/2

276. İkinci Şahıs : Teklik – *mış-sın/-miş-sin*

Sen neçün böyle olasın pür - fuzül

Şanasın elbetde bulmuşsın ḳabül AIÜ 56a/2b

⁸³ *Anduḡ* ve *didük* şekil olarak çokluk, mana olarak teklik ifade ediyorlar.

⁸⁴ Örneklerden de anlaşılacağı gibi birinci şahıs anlatılan geçmiş zaman genellikle görülen ve katiyet bildiren bir geçmiş zamanı ifade etmektedir.

Kim okumuşsin ilāhī şuhfi sen AIÜ 44a/20a
Ki aña ma'nide sen olmuşsin semer AIÜ 70b/20b
Didiler aña ki şāh sevmiş seni
Şöyle kim sen dağı sevmişsin anı AIÜ 17a/19b
Didi şah sözi artuğ söylemişsin
İşimizi perişān eylemişsin CH 57/101-102

277. Üçüncü Şahıs : Teklik – miş/- miş

Lebüñe gonca baħmuş gönli açılmış
Yüzüñi gül görüben hurrem olmuş ADBM 115b/5
Ellerin nice götürmiş göge şöyle ki çınār ADH 145a/16
Zümürüd taht üstinde oturmuş ADH 75a/2
Yüzüñ gören dir ol hağ zī ki düzmiş
Bu dürc-i la'lda dürr-i yetimi CH 75/82-83
*Geçmiş üstine anuñ çok rüzigār *AIÜ 33b/20b*

278. Birinci Şahıs : Çokluk – miş-uz/- miş-üz

Biz bunuñ vīrānlığını bilmişüz
Lā-cirem yik-pāre terkin kılmuşuz AIÜ 72b/16a
İ yavuz devrāne biz kim irmişüz
Dūnları milke melikler görmüşüz AIÜ 65a/21b
Yapmışuz bu meskeni biz uş tamām AIÜ 33b/27a

Belirli Geçmiş Zaman : – ip –/– ip –, – up –/– üp –⁸⁵

279. Metinlerimizde sadece üçüncü şahıs çekimine rastlanmaktadır, örneklerin bazıları şunlardır:

Elin dutğil ki şu başdan aşıpdur ADH 106b/11
Bu kan deryası gör nice taşıpdur ADH 106b/9
Çünkü insān yaradupdur hağ seni AIÜ 30b/12b
Senüñ-içün bezenüpdür sarāy-ı huld u na'im ADH 57a/9
Bulıpdur mu'tedil olmağlğa yol TR I 113b/10
Yüzüñi kible düzüpdür mü'mināt u mü'min'in ADH 38b/8
Firākuñ derdine düşüp durur cān ADH 261b/5

Geniş Zaman

Metinlerimizde tespit edebildiğimiz geniş zaman çekimi aşağıda gösterilmiştir. Bu ekin inkişafı için bkz : ŞÇ § 305-306.

280. Birinci Şahıs : Teklik –ur-am/-ür-em, –ar-am/-er-em, –ür-ven (sadece bir yerde), –r-em

⁸⁵ Ekin yardımcı ünlüsü metinlerimizde karışık bir şekildedir. Hem yuvarlak hem de düz ünlü almaktadır. Düz ünlü kuruluşlu fiillerde genellikle ekin ünlüsünün düz olması, bu ekte bir dudak uyumu temayülü olduğu intibamı veriyor.

Diñle bu sözi ki eydürven saña AIÜ 54b/17a
Ƙahr u vefāña artururam mihr-ile vefā ADH 101b/10
Ƙurşide bakaram yüzüñüñ sāyesi diyü ADH 70a/13
Bilürem ala gözlerüñ olısar al-ıla cānlar ADH 229a/9
Dilerem ki idem saña şevküm beyān AIÜ 17a/1b
Senüñ şirīn lebüñden ben cevāb-ı telh işidürem ADH 169a/5
Her dem halkdan görürem biñ belāyı ben ADH 194b/7

281. İkinci Şahıs : Teklik *-ur-sın/-ür-sin, -ar-sın/-er-sin, -r-sın/-r-sin*

Görür-iken bu cihān mekrin aldanursın aña ADH 188a/13
Cihānı çün bilürsin ne cihāndur ADH 91a/15
Nişe bislersin anı ki ol göze mār AIÜ 29b/17a
Görürsin seyl nice tünd gelür CH 80/53
Sen görinürsin zihī nür-ı başar ADBM 92b/1
Bihşti bāğ şanursın u gül-zār ADH 133a/13
Zülfünde gönlümi ne şorarsın ki nicedür ADBM 62b/12
Baña dirler niçe ağlarsın yüregüñ kanın akıtma ADH 238b/1
Bilir misin bu bi-hāşıl cihāndan ne durur hāşıl ADH 169a/15

282. Üçüncü Şahıs : Teklik : *-ar-/-er-, -ür/-ür-, -r*

Ahnur almayacak yirden yakīn
Virilür virmeyecek yire hemīn AIÜ 75a/20a
Yüzüne beñzedüp bahar ay u güne gözüm ADBM 82a/1
Bād-ı bahār çünki bezer yir yüzün tamām
Görüp yüzüñi lāle vü gülden dahı bizer ADH 105b/14
Boyanur āhuñ dütüniyle sipihr
Ƙararur āh-ıla rüy-ı māh u mihr AIÜ 35a/29b
Yār diler bugün ire yarına ADH 233a/12
Cenīni çıkarur bevl ider idrār TR I 116b/8
Anı ičen keser ümmīdi cāndan
Az olur kim gişi Ƙurtulur andan TR II 218b/2
Yücelür söz-ile ulular adı
Dirilür söz-ile ölüler adı AIÜ 2a/6b
Var mı bülbül ki anı döğmez hār-ı dehr AIÜ 35b/8
Getürmez şāh-ı Tūbī'yi gözine ADH 122b/14
Bī-siyāset memleket dutmaz niżām AIÜ 8b/25b
Görinür mi'yār gitmezse niķāb AIÜ 11b/30b
Bulnur mı ışk yolında reşād ADH 49b/16

283. Birinci Şahıs : Çokluk *-ur-uz/-ür-üz*

Neler eyler bilürüz rüzigārı CH 65/33

284. İkinci Şahıs : Çokluk *-ür-siz*

Kim görürsüz bende zīb ü hüsn ü fer AIÜ 70b/15a

Didiler ataña nedür diyelüm

Didi görürsüz uşda neyse hālüm CH 9/8-10

Bilürsüz anı kim Dārā-y-ı Çin'dür CH 77/3

285. Üçüncü Şahıs : Çokluk – ular/–ürler, –arlar, –rler

Bî-gümân tenden ayırurlar anı AİÜ 33b/3a

Rāyigāne çağırurlar kimsene kılmaḫ kabül ADH 108a/6

Dirler baña kim ney bigi çeḫ eyleme nāle ADH 124b/9

Ki tonları ki geyürler harîr-i mu'lemdür ADH 72b/7

Bu sebebden görünürler muttaşıl AİÜ 34a/11b

Fitne-i devr-i kamerden kamu korharlar velî ADH 183b/15

Sorarlar kim nedür ağız nişāne ADH 260a/13

Gelecek Zaman

286. Diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, metinlerimizde de esas gelecek zaman eki –ısar/–iser'dir. Fakat bilindiği gibi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde yer yer –acaḫ/–ecek ekine de rastlanmaktadır.⁸⁶ Metinlerimizde de –acaḫ/–ecek ekinin çoğunlukla partisip eki olarak kullanıldığını görüyoruz. Fakat bir kaç yerde bu ek gelecek zaman ifade etmektedir.

Kaşd eyledi kim bini şehîd eyleye ḡamzeñ

Çün ölecek bārî bu ḡāzî kılıç evlî ADH 264a/2

Ayrıca şu örneklerde de gelecek zaman ifadesi vardır :

Gidecekdür AİÜ 51a/13a, *ölecek durur* AİÜ 51a/17b

İltizamî eki –a/–e de bazı hallerde gelecek zaman ifadesi taşımaktadır. (bu husus iltizamî bahsinde ele alınacaktır).

287. Birinci Şahıs : Teklik –ısar-am/–iser-em

Zülfi bendin çözüserem şabā AİÜ 13a/3b

Nergise gözediserem gözini AİÜ 13a/4a

Müjde ne çün ben daḫı öliserem

Şöyle kim ol oldu ḫāk olısaram AİÜ 68b/26a

Didi yarın vüriserem rāyeti AİÜ 55a/13a

288. İkinci Şahıs : Teklik –ısar-sın/–iser-sin

Çünkü yarın girisersin ḫāke sen AİÜ 26b/4b

Kim elinde anuñ olısarsın helāk AİÜ 45b/14a

Sen daḫı çün ölisersin bî-gümân AİÜ 24a/10b

289. Üçüncü Şahıs : Teklik –ısar/–iser

Niçe envār döndi vü döniser ADH 53a/9

⁸⁶ Bk. Muharrem Ergin, "Kadı Burhaneddin Divânı üzerinde bir gramer denemesi", *TDED* IV, İstanbul 1951, s. 318; SN § 206.

Nicesi başa iltiser bu işi TR I 174b/7
Bedel saña kim olısar cihānda
Çū yoħdur āferinişde bedilüñ ADH 145b/16
Durısar Aħmedī ‘ışkuñla ser-mest
Kıyāmet günü tā kim çalına şūr ADH 88b/15
Cihāna Aħmedī ‘ışkuñla geldi
Anuñla gidiser v’allahu a’lem ADH 182b/10
Aña hemtā görmedi görmeyiser bir şehriyār ADH 59b/3

290. Birinci Şahıs : Çokluk – iser-üz
Şöyle didi ki eydiserüz biz anı AIÜ 44b/23b

291. İkinci Şahıs : Çokluk – iser-siz
Didi nedür diyisersiz vay aña CH 10/10

292. Üçüncü Şahıs : Çokluk – iser-ler
İdiserler haşm-ıla şirāne ceng AIÜ 19b/1a

b) Dilek Sigaları

İltizamî (İstek)

293. İstek kipinin eki –a/–e, Eski Türkçe’deki –ğa/–ge, –ğay/–gey ekinin –ğ– ve –g–lerinin düşmesinden meydana gelmiştir.

Metinlerimizde bu ek cümledeki durumuna göre şu manaları da ifade etmektedir :

1. Geniş Zaman

Diyemezem ki mah bu rûya beñzer
Diyem mi kim gül-i ra’nāya beñzer ADH 86a/10
Cān-ı ‘aziz yār durur yār gişi kim
Bî-yār dirilem diye yañlış hisāb ider ADH 107a/16

2. Gelecek Zaman

Melek kim fitneye uymadı uymaz
Senüñ gamzeñ göricek uya beñzer ADH 86a/15
Yüzüñ pervānesidir Aħmedī hōş
Bu şem’e düşibenün yana beñzer ADH 107a/2

3. İltizamînin *çünki*, *çünkim*, *tāki*, *tā* edatlarıyla veya doğrudan doğruya –mca veya şart manasını ifade ettiği de görülür.

Ādamīdan çünki yüz döndere baht
Aña ne tāt aşşı ider ü ne taht AIÜ 32a/2a
Lāle oda yahılur anuñ-çün bulur cemāl
Çün kim gül oda düşe şudā’a olur devā ADH 8a/7

Yār gerek varlığuñ ko Aḥmedî

Tā ki götrile ara yirden ḥicāb ADH 24a/1

Tā ser - encām unıdıla cām içelüm şubḥ u şām ADH 180a/13

4. *Ki ve kim* bağ kelimeleri ile “- mak, - mek” manalarını verir.

Diledüm kim irişem dergāhuña ‘aḳl didi

İlāhî rahmetüñ mūnis itgil ADH 36a/4

‘Işkı ne işdedür diler-iseñ ki bilesin

Yüzümü vü gözümden aḥan yaşı gözlegil ADH 164a/2

İltizamînin Çekimi

294. Bu siganın metinlerimizde tespit edebildiğimiz çekilmiş şekillerini aşağıda örnekleriyle sunuyoruz.

295. Birinci Şahıs : Teklik *-a-m/-e-m, -y-e-m/-y-a-m*

Eger biñ cānum olup diler-iseñ

Virem b’illah dimeyem çün ü yā çend ADH 107a/16

Nicesi kurtaram ġarḳ - ābdan cān ADH 106b/17

Öldürem Dahḥāk’i daḥı bî-gümān

Bulam anuñ zulmı şerrinden āmān AIÜ 46a/1a

296. İkinci Şahıs : Teklik *-a-sın/-e-sin*

Gül bigi ehl-i keşf olasın Aḥmedî sözün

İşitmege benefşe bigi olduñ-ısa ġuş ADH 23b/13

Ḳamu her nesnede anı göresin ADH 160a/17

Yig ol kim yatasın bî-ḥöd mey içüp ADH 37a/9

297. Üçüncü Şahıs : Teklik *-a/-e*

Gerek āyīnesi çini götüre

Aña baḳa ḳarañuda otura TR I 207a/10

Ne bile şıḥat-ıla yatan ol ġişi ḥālın ADH 93b/9

Ḳo kim ‘ışķuñ odına yaḥıla ten ADH 195a/15

Pes aña ‘āḳıl olan inanmaya

Āb u gildür ḥiç aña ṭayanmaya AIÜ 51b/16a

298. Birinci Şahıs : Çokluk *-a-vuz/-e-vüz*

Tā eşer niceydüğini bilevüz

Pes mü’eşşir fikrin andan ḳılavuz AIÜ 41b/23a

Söz budur böyle idelüm i’tikād

Kim bulavuz dünyî ‘uḳbīde murād AIÜ 6a/30a

Bir kitāba daḥı bünyād idevüz

MİR Sülmān n’itdi anda eydevüz AIÜ 69a/9a

Anı eyle irürevüz tamāma

Ki_ola ‘aşķ işiden ol kelāma TR I 170b/5

İderler cem' mālī vü yimezler
Ölevüz ayruğa kala dimezler TR I 222b/2
Didiler nice itmeyevüz kār-zār
Gitdi oğul u kız alındı diyār AİÜ 68a/11b

299. İkinci Şahıs : Çokluk *-a-sız/-e-siz*

Lezzetin anuñ eger siz bilesiz
Yidigüñüz kütü terkin kılasız AİÜ 72b/10b
Kim gerekmez ki idesiz bunda karār AİÜ 23a/26b
İşidesiz kim nice zār olur ol AİÜ 57b/31b

300. Üçüncü Şahıs : Çokluk *-a-lar/-e-ler*

Anı tāze süd içine şaçalar
Seher vakti irişdükde içeler TR II 111b/1
Utanaalar ki diyeler dişine dürr-i 'Aden
Yahōd anuñ dudagın la'l-i Bedeşşān yazalar ADH 81b/1
Dögeler eleyeler çün ola un TR I 140b/4
Nilüferle anı şuda bişüreler TR I 205b/15
Ol ki anuñ ehl-i nażar adını cānān yazalar
Yolı tozına bahā baş u dil ü cān yazalar ADH 81a/17

Emir

301. Emir eki için ayrı ayrı menşelerden gelen ekler kullanılmıştır. Bilindiği gibi emir aynı zamanda istek ifade etmektedir. Bu bakımdan emrin birinci ve üçüncü şahısları çok kere mana yönünden iltizamî sigası ile karışır.

302. Birinci Şahıs : Teklik *-ayım/-eyim, -ayum/-eyüm, -eyin*

Metinlerimizde emir birinci şahıs eki genellikle *-ayım/-eyim* olarak geçmekte, fakat *-ayum/-eyüm* şekilleri de bulunmaktadır. Bu hususu yuvarlak ünlü alan ekler bahsinde etraflı bir şekilde incelemiştik. Metinlerimizde *-ayın/-eyin* şekilleri ise mahduttur : *Düzedeyin* AİÜ 1b/4a, *göreyin* ADH 113 b/12, *vireyin* ADBM 50b/4.

Diğer şekiller için bazı örnekler aşağıya alınmıştır:

Aldurayım diyü Dārā'dan diyār
Kıldı kullugını şahuñ ihtiyār AİÜ 9a/12a
'Aldan soñra ne kim gerek bileyüm
Şöyle kim var çārasını kılayum AİÜ 63a/28b
Sen var-iken ben kime yalvarayum
Kapuñı koyup nireye varayum AİÜ 3b/31a
Ger dīn-i haqdan itmeyeyim dirseñ infirād ADH 48a/1

303. İkinci Şahıs : Teklik

1. Eksiz

Aç gözüñi hazāna eyle nazar
Aña bahma ki tāze oldu bahār ADBM 14b/6
Ƙo yarını bugün hōş geç ki açıldı gül ü lāle
İnanma çerhe kim olur anuñ bünyādı muhkem kem ADH 173a/15
Hilm şuyını gāzab odına saç
İşbu zulmet perdesin hilm-ile aç AİÜ 8b/7a
Yoğur elmā şarābı-y-ıla anı TR I 159a/2
Geçürme fırsatı zinhār cehd it ADH 250a/14
Uzatma uyhuyı çün olasın aç TR I 71b/8
‘Amelden umma rahmet haqdan isde ADH 34b/9

2. –gil/–gil eki ile

Şahā çün kim elüñ irdi geçürgil hōş bu devrānı ADH 235a/2
Görgil imdi oğ nice atmaq gerek AİÜ 49b/5b
İşlemegil işi vaqtı yitmedin
Kesmegil bizi verendāz itmedin AİÜ 8a/5a
Ƙarışdurgil ki ide anı talīf TR I 64a/14
İşitgil añağıl bu hōş beyānı TR II 119a/5
Kem gişi işin uluya inanmağıl
Ulu kem işin bitüre şanmağıl AİÜ 8a/2b
Ƙomağıl Ahmedī elden ayagı lāle - sıfat ADH 45a/8

304. Üçüncü Şahıs : Teklik –sun/–sün, –sın

Didi ‘Abdullah’a kim alsın beni AİÜ 53b/29b
Seni haq beklesün renc ü ta‘abdan TR I 39a/13
Baña peymāne-i mey şun Ƙo peymān şısesi sinsun ADH 235a/17
Pend it gözüñe Ahmedī’ye rahm ide bahsun ADBM 71b/9
Getür cāmı ki teşvışin bu ‘akluñ aradan sürsün ADH 87b/1
Gey gözet göstermesün ol saña dahı dürlü yüz ADH 115b/12
Düriş ki düşmeni itmesün anı tārāc ADH 40b/12
Pend it gözüñe kim dahı göñlümi yahmasun ADH 36b/11

305. Birinci Şahıs : Çokluk –alum/–elüm

Dönelüm girü didüğümüz söze
Şerh idelüm halanın dahı size AİÜ 24b/6b
Yöriyelüm haşm-ıla görışelüm
Nām u reng-içün bugün dürişelüm AİÜ 19a/22b
Yıhuğ göñlüñ yapılmah isder - iseñ
Uralum ‘ıyşa girü tāze bünyād ADH 49a/2

306. İkinci Şahıs : Çokluk –°ñ/–°ñuz/–°ñüz, –ñiz

Cām-ı zer almış ele nergis-i ra‘nāya baħuñ ADH 145a/14

Görüñüz binüm cemāl u rengümi AIÜ 10b/14a
 Koñuz bu pendi leküm dīnüküm velī dīnī ADH 267b/2
 Kudretini hālķuñ görüp ögüñ AIÜ 21a/30b
 Hiç yir var mı dañı gey şoruñuz
 Kim aña fermānum irmez görüñüz AIÜ 26a/24b
 Didiler kim viriñüz bize habar AIÜ 54a/16b
 Añmedī hōr-ısa sözidür ‘aziz
 Bakmañ aña sözlerini diñleñiz AIÜ 70a/19b
 ‘Işķ odına yanarı şanmañ ki_ölür AIÜ 35a/18b
 Bugüni komañuz yarına zinhār CH 77/107

Dilek – Şart

307. Dilek – şart sigası bilindiği gibi şartla birlikte dilek, istek anlamına da gelir. Ek, bu devir metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de *-sa/-se*’dir.

308. Birinci Şahıs : Teklik – *sa-m/- se-m*

Ger iñleşem cemāluña qarşu ‘acab degül ADH 123b/8
 Ağzuñ añsam ola ‘ibāret teng
 Şaçuñu disem uzanur ebhāş ADH 40b/1
 Nāle itsem n’ola çün beñzetdi ‘ışķ
 Kaşumu çenge vü cismümi kıla ADH 222a/5
 Gül-zāra varsañ yüzüñe gonca bigi dutğıl niķāb ADH 204b/11

309. İkinci Şahıs : Teklik – *sa-ñ/- se-ñ*

Şüretin şorsañ ne-y-idi āfitāb
 Ger tenin añsam ne diyem māhitāb AIÜ 65a/30a
 Her kanda yöriseñ kademüñe nişār - içün
 Her yañadan hezār dil ü cān revān ola ADH 19b/11
 Kanda baksañ gürz ü tīg-idi hemīn AIÜ 24a/25b
 Çözseñ şabāya qarşu şaçuñuñ girihlerin
 İ niçe cān ki yile varup hāk-i rāh ola ADH 21a/3
 Günah diyü nüş itmeseñ bādeyi
 Nedür pes didüğüñ gafūr u vedūd ADH 48b/9

310. Üçüncü Şahıs : Teklik – *sa/- se*

Eger tağılsa kızmış taş-ıla_ayran
 Anı içmek olur ol rencē dermān TR II 109/8
 Bu habbi sahlasa ağzında rencūr
 Ola ağzından anuñ ol koñu dūr TR II 55b/20
 N’ola gönliñ Rüm yihılsa Añmedī
 Çün yihıldı Şām u Bağdād u Haleb ADBM 65b/10
 Nireye yörise alur mülk ü şehr AIÜ 44a/16a
 Lebüñi görse Hıdr āb-ı hayātı

- Unıdup diye zî şîrîn menâhil* ADH 158a/15
İştise Ahmedî sâzını zühre
Sürüd u rüddan olaydı tâyib ADH 29b/15
Ol bizi şormasa n'ola sen bizden anı şor ADH 110a/13
 311. Üçüncü Şahıs : Çokluk *-sa-lar*
Himmetini vezn itmege terâzû bulsalar ADH 9b/12

BİRLEŞİK SİGALAR

312. Bilindiği gibi dilimizde, fiil çekiminde dört tarz vardır : 1 – Basit tarz, ihbar tarzı 2 – Hikâye tarzı 3 – Rivayet tarzı 4 – Şart tarzı. Basit tarzı bundan önceki bahsimizde incelemiştik. Diğer tarzları ise bu bölümde birleşik sigalar adı altında ele alıyoruz.

Birleşik sigalar *i* – fiilinin görülen geçmiş zamanı, anlatılan geçmiş zamanı ve dilek şartıyla yapılmaktadır. Diğer bu devir metinlerinde olduğu gibi metinlerimizde de *i* –, orta hecede kaldığı için çok kere düşer.

i – fiilinin görülen geçmiş zamanı bir fiilin sonuna getirildiği zaman, hikâye, anlatılan geçmiş zamanı rivayet, şartı da (bahis konusu zamanın) şartını teşkil eder.

a) Hikâye Tarzı

1. Geniş zamanın Hikâyesi

313. Birinci Şahıs : Teklik – *düm/- idüm*
Dilerdüm sırrımı cāna diyeydüm ADH 115a/4
Çū söz söyler-idüm 'ilm-i nazarla
Bezer - idüm anı nazm-ı güherle TR I 62b/2
Ne bilürdüm gözlerümden bunca cüy ahasını ADH 249b/2
Cüdā olam dimezdüm bir dem andan ADH 242b/13
Ummazdum ol yüzi ki bu yaşlu gözüm göre ADH 158b/4
 314. Üçüncü Şahıs : Teklik – *erdi/- er-idi, - ardı/-ar-ıdı, - ürdi/-ür-idi*
Ol hevāda kuş dökerdi bāl u per
Arslan anda iderdi terk-i ser AIÜ 32a/24a
Gözedür-idi ol iki leşgeri AIÜ 65b/13b
Yaşı ki akar-ıdı gözümüñ lāle reng-idi ADH 75b/1
Bilürdi her gişinüñ ne ki evinde yidi-y-ise ADH 238b/14
Şaf yıkardı nireye kim itse 'azm
Cān yakardı kimüñ-ile kılsa rezm AIÜ 37a/2a
Baňa yitmez midi çevr-i havācib ADH 29b/10
Bîçāra bilmez-idi ki yolında çāra_ola ADH 11b/7
 315. Üçüncü Şahıs Çokluk *-ur-lardı/-ür-lerdi, -er-ler-idi*
Halk alurlardı yolını gündüzin AIÜ 66a/16a

Gözedürlerdi ki uyhusı gele AIÜ 57a/7b
Yolına iltürlerdi ilden her şabâh AIÜ 22b/2a
Öldürürlerdi toğanlardan eri AIÜ 45b/16a
Nişât u ıyş-ıla giderler-idi CH 77/123

2. Gelecek Zamanın Hikâyesi

316. Metinlerimizde gelecek zamanın hikâyesinin örnekleri azdır. Tespit edebildiklerimiz aşağıda sunulmuştur.

Yigâne döst çün kim idiserdüñ
Bize bigānalıqla rüşnâyî CH 55/84-85
Çü ayrılık bigāna idiserdi serdi
N'olaydı olmasa āşınâyî CH 55/86
Cān viriserdi derd-ile hicrūñde Aḥmedî
Ger vaşluñuñ ümîdi aña irmese meded ADH 51a/6

3. Anlatılan Geçmiş Zamanın Hikâyesi

317. Birinci Şahıs : Teklik – *mış-ıdum*/– *mışdum*
Fūr-ı Hind'üñ kızın almışdum aña AIÜ 25b/9a
Qalmış-ıdum hañt u hālında anuñ
Maḥv olmışdum cemālında anuñ AIÜ 28a/6b
'Alemlü cümle benüm şanmış-ıdum
Bu cihān 'ahdına inanmış-ıdum AIÜ 50a/28b
Dehān - beste_olmış-ıdum lāle bigi ADH 65a/17

318. Üçüncü Şahıs : Teklik – *mışdı*/– *mışdı*, – *mış-ıdı*/– *mış-ıdı*

Haste düşmişdi meger bir gün Ayaz AIÜ 45b/1a
Sebze mīnā-reng ton geymiş-ıdı AIÜ 4b/11b
Ol derileri ki kodurmışdı Cem
Ejdehā yuddı uruban tiz dem AIÜ 22b/10b
Gözlerüñ ışkından esrimışdı cān ADH 29b/6
'Işkuñuñ cāmıyla mest olmuşdı cān ADH 25b/12
Qalmamışdı ol yaña hergiz mekān AIÜ 27a/5b
Olmamış-ıdı muñi' İskender'e AIÜ 12a/2a
Daḥı düzülmemişdi şahā meclis-i elest ADBM 69a/8

4. İltizamînin Hikâyesi

319. Birinci Şahıs : Teklik – *eydüm*, – *e-y-idüm*
Dilerdüm sırrımı cāna diyeydüm ADH 115a/4
Reyhān şaçuñ ne fitneler eyler diye-y-idüm ADH 37b/9

320. İkinci Şahıs : Teklik – *eydüñ*/– *ayduñ*

Memleketde diyeydüñ Cemşid-ıdı

Ma'diletde şanıyduñ Hurşid-idi AIÜ 47a/16a
Şadılg-ıla ney bigi hoş-demdür ol gönül
Kim gam keş-â-keşinde şanıyduñ ki çeng-idi ADH 75b/6

321. Üçüncü Şahıs : Teklik – aydı/– eydi, – e-y-idi

Ger göreydi işbu baht u tahtı sultân Bū-sa'îd
İde-y-idi yoğ durur bu mülke imkân-ı mezîd ADH 48a/6
Döyeydi Ahmedî cevr ü cefâña ADH 273b/7
Ögreneydi nice olur mülkde dâd u dihiş ADH 9b/5
Yire düşse şem' bigi eriyeydi tağlar ADH 103a/9
Diye-y-idi Ahmedî'nüñ sözi durur toğrırağ ADH 48b/1
Aña dañı bulunmayaydı tîz em TR I 353a/8
Hıdr âb-ı hayât istemeyeydi ADH 221b/11

5. Dilek-Şartın Hikâyesi

322. Birinci Şahıs : Teklik –se-y-idüm, – saydum

Bilse-y-idüm hicrûñ odı cānumı yağasını
Virmez-idüm 'ışk eline gönlümüñ yağasını ADH 249a/17
Günah bulmadın alur cānı gamzeñ
N'olaydı hālî olsaydum günah-kār ADH 109a/15

323. Üçüncü Şahıs : Teklik – saydı/– seydi

Diye-y-idi Ahmedî'nüñ sözi durur toğrırağ
Kamu sözden medhüñi andan işitseydi lebîd ADH 48b/1
Medâr-ı çerhüñ olsaydı kararı
İdeydi Mîr Sülmân'a müdâra ADH 244a/12
Bu bahtı kara gözlerüme girseydi hâb ADH 28a/14
Reyhân saçuñ ne fitneler eyler diye-y-idüm
Ger itmeseydi 'aqlumu hayrân bu müşkilât ADH 37b/9

b) Rivayet Tarzı

1. Geniş Zamanın Rivayeti

324. Üçüncü Şahıs : Teklik – ur-ımuş/– ür-imiş

Gül yüzüne öykünür-imiş şabâh ADBM 172b/6
Yatur-ımuş anda bir kâfir meger AIÜ 68b/5b
Güneş yüzüne beñzedür-imiş özin ADH 132a/11

c) Şart Tarzı

1. Geniş Zamanın Şartı

325. Birinci Şahıs : Teklik – r-sem/– r-isem, – ur-sam/– ür-sem
Nice ki yalvarup der-isem derdüme kıl em ADBM 139b/10

Şaçuñ 'aql-ıla dīne n'itdi dirsem
 Olur söz müşkil uzanur hikāyet ADH 37b/2
 Gice düşde görürsem ay u günü
 İderem yüzüñi görmege ta'bir ADH 242b/11
 'Işkuñ odına yağılursam ne bāk
 Şem' yanmayınca olmaz nūr-ı pāk ADH 142b/5

326. İkinci Şahıs : Teklik -r-señ, -r-iseñ, -ur-iseñ, -ur-sañ/-ür-señ

Diler-iseñ kim görine saña zāt
 Cehd it kim gide senden şıfāt AIÜ 3b/6b
 İkilik gitsün aradan birlik olsun dir-iseñ
 Varlıguñ kurbān idüp vahdet bıçağı-y-ıla yüz ADH 115b/9
 Dirseñ göreyim ölüyi ne resme dirilür ADH 91b/4
 Diler-señ ol makāma irişesin ADH 68a/13
 Gönlümi şaçuñda bulam gösterürseñ yüzüñi ADH 31b/2
 Oturursañ otur gölgede dāyim TR I 75a/14
 İlder-iseñ isdegil andan meded AIÜ 32b/28a
 Dāne ekmezseñ itme dağla tama' ADH 22a/13

327. Üçüncü Şahıs : Teklik -r-se, -ur-sa/-ür-se, -ur-ısa/-ür-ise

Yirde her ne kim ekilürse biter AIÜ 69b/27a
 Ele girürse zihī devlet zihī dem ADH 166a/14
 N'ola bu şah içerse bāde dāyım TR I 4b/1
 Ger ıssı şu içilür-ise zāyıd
 İder hazmı vü bevli dağı fāsıd TR I 122a/9
 Atlasa tolanur-ısa mühre har
 Kimse_aña gevher diyü itmez nazār AIÜ 31a/21a
 Haste cānum 'ışk odına yağılur-ısa n'ola ADBM 127a/13

328. Birinci Şahıs : Çokluk -er-sevüz

Ol esbābuñ ehemmi kim hevādur
 Anı takdīm idersevüz revādur TR I 63a/11
 Hatādur hālümüz içmezsevüz mey ADBM 180a/9

329. Üçüncü Şahıs : Çokluk -ür-ler-ise

Her ne kim şaçuñdan eydürler-ise çindür kamu ADH 108b/11

2. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

330. Birinci Şahıs : Teklik -dum-ısa,/-düm-ise -dumsa
 'Aşkam terk itdüm-ise neng-ile nāmı n'ola ADH 104b/10
 Ger nazār kıldum-ısa anuñ cemālına ne gam ADH 104b/10
 Şordumsa bir şu'āl lebüñden nedür sebab ADH 97b/6

Zülfüne müşğ didüm-ise 'ayb itme kim
Hayret yiridür orada söz mu'teber degül ADH 164b/4
 331. İkinci Şahıs : Teklik - *duñ-ısa/-düñ-ise, -duñsa/-dünse*
Añladuñsa sözini bildüñ delil AIÜ 27b/14a
Ahmedî bildüñse gey söz söyledi AIÜ 3b/8a
Bakduñ-ısa gey nebātuñ hālına
Bildüñ insān-ıla hayvān hāl ne AIÜ 31b/4a
Lā-ilāhe kayd itdüñ-ise illa'llah-ıla
Sür gönülden gayrı kim ol saña olmaya Lāt ADH 32b/17

G - FİLLERDE SORU

332. Fiillerde soru *mu/mi* eki ile yapılır. Ekin yeri bugünkü yazı dilimizdekinden farksızdır.

Bilmedüñ mi AIÜ 24a/8a, görünür mi AIÜ 11b/30b, bilür misin ADH 169a/15.

PARTİSİPLER

333. Partisipler, fiillerin sıfat ve isim şekilleridirler. İsim ve sıfatlardan farkı, bilindiği gibi, bunların zamana bağlı oluşlarıdır. İsim ve sıfatların sahip olduğu bütün fonksiyonları icra ederler. Fiillerin sonuna partisip ekleri denilen ekler getirilmek suretiyle elde edilirler. Metinlerimizde, tespit edebildiğimiz partişipleri a) geniş zaman b) geçmiş zaman c) gelecek zaman partişipleri olmak üzere üç kısımda ele alıyoruz.

a) Geniş Zaman Partisipleri

334. - *an/- en*

Metinlerimizde - *an/- en* ekiyle yapılmış pek çok partisip örneği vardır. Aşağıda bazılarını sunuyoruz :

Atılan ok AIÜ 65b/25b, bu ölen yiri ADH 78a/2, yanından çıkan ok
ADBM 42b/2, 'ufünetden kopan hayvān TR I 33b/14, dōstdan iren oda ADH
11b/1, dūnyeyi seven gişi AIÜ 20b/2b, derdümi bilmeyen gişi ADH 46b/2,
kemer bağlamayan ADH 66b/12, ata resmin saklamayan AIÜ 61b/9b, ba-
şılan ardınca başan vara AIÜ 65b/14a, yüzüne bahānuñ gider şebātu ADH
252b/12, hayāl oynayanuñ lu'betlerin ADH 78b/9, tılısmı düzedeni AIÜ 34b/
1b, anı isteyene AIÜ 55b/11b, sini sevene ADH 17a/15, 'āşıkam diyende
ADH 15b/6, 'aşk olmayanda AIÜ 55b/11b, aña uyanlar AIÜ 64b/27b,
cān virenler saña ADH 99b/15.

335. - *ar/- er, -ür, - r*

Ahar cūy ADH 63a/6, aklar şunuñ kenārı TR I 68a/7, ağırır göze TR II
41b/6, olmaz işde AIÜ 3b/29b, siñmez ta'ām-ıla TR II 110b/3, katı ağırır

olursa TR I 318b/10, çözer olursa ADH 20b/4, deprenür oldu TR I 17b/14, sözünü tutar olursañ AIÜ 72a/3a

b) Geçmiş Zaman Partisipleri

336. – *duķ/- dük*

Yir komaya anda ki itmedük yebāb AIÜ 19a/15b, komadılar yıķmaduķ il-ile Şehr AIÜ 63a/4b, Lu'āb aķduđı ağzından TR I 247a/13, az az çığduğı bevlüñ TR I 291a/11, gonce didüğüm-çün ADH 97a/17, ejdehā durduğı tağ AIÜ 37b/18b, Őıfāt itdüğümüz dānā AIÜ 34b/28a, diş kırcıladığı TR II 111a/5, seni sevdüğüme ADH 20b/13, varduđuñ aña bilesin AIÜ 27b/5b, yidüği guŐŐa vü içdüği hün-t ciger ADH 18a/13, yidüđüñüzden ayruķ AIÜ 72b/10, yöridüği yol-ıla varduğı yire ADH 181a/16.

337. – *mış/- miş*

AđrımiŐ göze AIÜ 55a/14b, çürimiŐ cisme AIÜ 44b/14a, erimiŐ yađ-ıla TR I 75b/4, ıŐlanmiŐ ekmek TR I 266a/4, kızmış taşa TR II 63a/9, ŐolmiŐ reyāhine, ölmüş ağaca CH 66/107–108, siñmemiŐ gıdāya TR I 39b/9, tolas-mamıŐ göñül ADH 271b/15, açılmıŐdur ADH 87b/3, bezenmiŐdür ADH 235a/3, bizenmiŐdür ADBM 149b/3, sađlamıŐdur ADH 113a/4, yaratmış durur ADH 52a/9.

c) Gelecek Zaman Partisipleri

338. – *acaķ/- ecek*

Duracaķ yir AIÜ 70a/12b, eglenecek yir AIÜ 70a/10a, gideceği yire AIÜ 40b/6b, iŐidecek söz ADH 60b/10, hār olacak yirde, dāđ uracaķ yirde AIÜ 58a/15a, tağılacak nesnei ne direler/yiteceğe nişe göñül vireler AIÜ 19b/18a, durmayacaķ yir-içün AIÜ 66a/10a, yimeyeceklerini AIÜ 66b/1a.

Bu partisip ekinin gelecek zaman eki olarak da kullanılışı için Ő 286'ya bakılmalıdır.

339. – *ası/- esi*

Bulası dağı degüldür AIÜ 24a/12a, esesi degül ADH 168b/15, gelesin eyledi 'ayān ADH 239a/5, idesi gün TR II 145b/13, Őāh olasına AIÜ 73b/31b, ölesin işitdi ADH 244a/14, cānumı yakasını ADBM 185a/2, nicesi bilesidür TR I 2b/10, içmeg-ile bulasıdur felāķ ADH 44a/15, nazār kim idesidür ADH 97a/9, Őefā'atuñ iresidür ADH 151a/2.

AŞağıdaki beyitte bu ekin gelecek zaman fiil çekim eki olarak kullanıldığı anlaşılıyor.

Zülfinüñ sevdāsına nā-geh göñül oldu esir

Bu belā dāmından anı dağı kim kırtarası ADH 254b/8

GERUNDİUMLAR

340. Gerindiumlar zarf – fiillerdir. Çekim eki almazlar, metinlerimizde tespit edebildiğimiz zarf - fiilleri aşağıda sunuyoruz :

341. -a/-e Zarf Fiilleri

Bu ekle yapılan zarf – fiiller hal bildirirler.

Aldı dāye kıızı vü ive ive

Ṭamlar üstinden iriṣdürdi eve AIÜ 12a/25b

Ḳova gitdi düşmeni hayl u sipāh AIÜ 68b/4b

Erise şem‘ bigi n’ola yana yana ciger ADH 108a/15

Çū andan çıha gelür girü aña nūr TR I 52b/11

Ceng ide leşger içine girdiler AIÜ 32b/15b

Gışi bir rence düşdükdē şora gelse anı yārı ADBM 117a/6

342. -erek Zarf-Fiili

Hal bildirir. Metinlerimizde bir tek örneği vardır.

Ḥamāyıl eyleyü hindü yilerek CH 50/101

343. -u/-ü, -ı/-i Zarf-Fiilleri

Hal bildirirler. Metinlerimizde örnekleri pek çoktur. Bazılarını aşağıda sunuyoruz:

Dölâbı gör nice ağlayu zār u zār

‘Aşık bigi ki cānını yaħa firāk-ı yār ADH 85a/11

Nebāta ne habar virdi ḥazān kim ditreyü yaprah

Teninden şöyle kim lāle ḳurıdı ḳorḳudan ḳanı ADBM 12b/12

Ḳan derleyü eridi cemāluña ḳarşu gül ADH 94a/1

Yüzüñ görem diyü geçer ol ḥasret-ile ‘ömr ADH 216b/15

Oynayu her bir yaña giderdi ol AIÜ 49b/10a

Didi ben yögürü geldüm ḥaḳ güvāh AIÜ 18a/26a

Utanu gitdi gül senden ki nesne

Bulamadı yoluñ tozına lāyık ADH 134b/16

Her işi başarı bilem şanmağıl AIÜ 59a/17a

Ol kafesde nicē durı bile şād AIÜ 74a/23a

Saña daħı varı bilür bāl u per AIÜ 22a/11a

Rūzuñı bir kāmile iriṣdüri gör ADH 224b/11

Baħt bigi ḳapuña yüz süriyi AIÜ 17b/4a

344. -up/-üp, -ıp/-ip Zarf-Fiilleri

Atıf zarf fiil ekidir. Metinlerimizde pek çok örneği vardır. Bazılarını aşağıda sunuyoruz:

Aldanup rengine meftūn olmağıl

İnanup ‘ahdına mağbūn olmağıl AIÜ 27b/2a

- Ten bezeyüp bislemek yiglik degül* AIÜ 70b/5a
Bağlayup şāh āhenin bende anı
Virbidi kūh-ı Demāvend'e anı AIÜ 46a/11b
Çıharup anı şudan pāk ideler TR I 152b/13
Mizācı arıdup semme olur em TR II 214b/11
Dişün gördi utanup kırudı lülū ADH 208b/17
Yağup gark itdi bini kanlu yaşa ADBM 51b/3
Kan derleyüp kızardı yüzün hacletinden gül ADH 159b/6
Hanı anda boğup itdiler helāk AIÜ 65b/8a
Baña dirler kim neden alınıp olduñ zār u zerd ADH 233a/9
Dāne saçıp anı dāma aldılar AIÜ 39a/9b
Gice gelip olmadın tāt gıtdi ol AIÜ 20a/6b
Renc tartıp genc dirdi itdi nihān AIÜ 75a/12a
Yahōd bir derdine anuñ esirgeyip devā kılsa ADH 227a/10
Bişürüp TR II 161b/13, *bulıp* ADH 52a/102, *toñıp* TR I 193a/10.

345. – uban/– üben, – iban/– iben Zarf–Fiilleri

Bunlar da atıf bildiren zarf–fiillerdir. Metinlerimizde örnekleri pek çoktur. Aşağıda bazılarını sunuyoruz:

- Hünī gözün ki cān alıban kaçd-ı cān ider* ADH 94b/1
Ol zamānda kim omuzında yılan
Bitiben Dahhāk'e olmuşdı 'ayān AIÜ 45b/25b
İginip durişe şala cenini TR I 313a/15
Müberred idiben karıla her dem
Koya gögsi üstine ki ola em TR II 210b/5
Dile başlayıban bülbül güle teşrif idiben gül ADBM 158b/1
Yüzümi za'ferānī düzedüben
Yaşımı eylemişem ergavānī ADH 243b/11
Girüben çıkmagı tedric-iledür TR I 72a/1
Āb-ı hayvān isdeyüben gelmişem AIÜ 73a/11a
Halkı yağuban oda cigerler kebāb ider ADBM 105a/5
Neyçün anı dutıban girü bozar AIÜ 69a/21b
Pes anı şovudıban götüreler TR I 137 a/4
Kırıban kaşuñ kemānın atar uş kazā oñını ADH 217a/13
Yoluña yüz sürüben sini ister rüz u şeb ADBM 61b/11
Göz yaşını döküben şöyle ki bi-kār iñiler ADH 82b/12
Her kim 'alā's-şabāh duruban cemāluña ADBM 83b/9
Anda anı öldürüben gideler AIÜ 57a/30b

346. – ubanı Zarf– Fiili

Atıf bildirir. Metinlerimizde sadece bir yerde geçmektedir. Örneği aşağıdadır :

Cân u dil alubanı olmadı ğamzeñ sâkin uş ADBM 52b/13

347. – ubanuñ/–übenüñ, – ibanıñ/– ibeniñ. Zarf– Fiili

Atıf zarf fiilleridir. Metinlerimizdeki örneklerden bazılarını aşağıda sunuyoruz :

N'ola bî-çāranuñ şuçın bilibenüñ cezā kılsañ ADBM 126a/1

Memleket gire diyibenüñ ele

Küh-ı Elburz'ı koyup indi yola AIÜ 45b/24b

Çamusın döğibenüñ eyle menhül TR I 196b/6

Gişi bir müddet tutubanuñ maķām

Bildi Yōnānī'lerüñ dilin tamām AIÜ 27a/2a

Uğdesine zülfünüñ düşübenüñ buldı küsüf ADBM 61b/12

İçeler idübenüñ anı cüllāb TR I 316a/2

Kimleri bisleyibenüñ soñra yir AIÜ 33b/28b

Dürr-i yetim utanubanuñ nāmesin dürer ADH 105b/13

348. – inca/– ince, – unca Zarf– Fiilleri

Zaman bildirirler. Cümlede “– e kadar, – dığı zaman, – dığı müddetçe” manalarını verirler.

Uzūbet belürince aña şeker ko TR I 135b/7

Ne defter kim siyāh itdüm düzince ben bu dīvānı ADH 236a/11

Şabr kıl geçince bu bir iki dem

Sen dağı ol mülke kılursın ķadem AIÜ 74a/12b

Nāmei ilten getürince cevāb

Hayme berkitdiler ü miñ u tanāb AIÜ 17a/9a

Mey içelüm yüzümüz al olınca

Şurāhī bigi māl-ā-māl olınca ADBM 180a/9

Bulmayınca āyine ķamu ķüdüretten şafā

Mürtesem olup görünmez anda eşķāl-ı zevāt ADH 348a/3

Yanmayınca şem^c ser-tā-pāy oda

Gendüzini nicesi ol nūr ide AIÜ 69b/24a

349. – incegez Zarf– Fiili

Zaman bildiren bir zarf fiildir. Metinlerimizde bir tek örneği vardır. Aşağıda sunuyoruz :

Durdu orada kim dönincegez çeri

Ol arada bulalar ol serveri AIÜ 68b/5a

350. – incaķ/– inceķ Zarf–Fiilleri

Zaman bildiren zarf-fiilleridir. Cümlede “– dığı zaman” manasını verirler.

Ayağ üstine durıncaķ pādişāh

Cümlesini idiser bī-şek tebāh AIÜ 65b/7b

Münhezîm olup kaçıncağ ol çeri
Düşdi ardına Sikender leşgeri AIÜ 18a/10a
Ol tılısma el urıncağ şâh-ı Rûm
Oldı elinde anuñ ol pülâd mûm AIÜ 50a/23b

351. – *madın/– medin* Zarf–Fiilleri

Diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, metinlerimizde de ek henüz – *madan/– meden* şekline girmemiştir. Zaman bildirir. Metinlerimizdeki örneklerinden bazılarını aşağıda sunuyoruz:

Günah bulmadın alur cânı gamzeñ ADH 109a/15
Düşmenüñdür kahr itmedin seni
Dürüşiben kahr itgil sen anı AIÜ 8a/23a
Ölmedin bu şifâti mahv eyle ADH 34a/2
Ol kadar söyler kimesne şormadın
Kim kıza aña ‘âşık olur görmedin AIÜ 12a/22a

352. – *mezden* Zarf–Fiili

Zaman bildirir. Metinlerimizdeki tek örneği aşağıda sunulmuştur.

Seni sevdüğüme iderler melâmet
Teberrâ sini sevmezden teberrâ ADH 20b/13

353. – *alı/– eli* Zarf–Fiili

Zaman bildiren zarf–fiillerindendir. Metinlerimizdeki örneklerden bazılarını aşağıda sunuyoruz:

Gönlüm alalı al-ıla i serv-i gonca-leb
Lâle bigi içüm u taşum tıldı tâb u teb ADH 30a/9
Çoğ dürlü zahm yidi vü çoğ dürlü çekdi çevr
Anı vatandaşdan ayıralı devr-i rûzigâr ADH 85a/15
Gönlüme mihrüñ düşeli mâh u mihre bałamazam ADH 175a/8
Görelî Aħmedî nûrın yüzüñüñ
Besî ta‘n encüm–ü seyyâre urdı ADH 252a/10

354. – *alıdan/– eliden* Zarf–Fiilleri

Zaman bildirirler. Metinlerimizdeki örneklerden bazılarını aşağıda sunuyoruz:

Müşevveş oldı gönlüm göreliden
Saçuñuñ leff ü neşrîni müretteb ADH 23b/4
İşideliden belî ‘ahd-ı elest
Olmuşam ışkuñda gey hayrân u mest AIÜ 14a/9a
Kim kopalıdan Muhammed ümmeti
Kim olar durur Halil’üñ milleti AIÜ 68a/26a

Saña nazîr bir dahı mevlüd kopmadı
Dört anaya ulaşalıdan bu tokuz ata ADH 18b/7

355. – ıcağ/- ıcek, – ıcağ/- ıcek Zarf-Fiilleri

Zaman bildiren zarf fiillerindendir. Metinlerimizde pek çok örnekleri vardır. Bazılarını aşağıda sunuyoruz:

Geçiçek bir gice gündüz zamân TR I 138 b/8
Şunıcağ bir bir dahı şungıl ... AIÜ 48b/10b
Şacıñı göricek hayrân kalur 'akl
Yüziñi añıcak rüşen olur rây ADH 270a/10
Ki gülden ayrılcağ 'andelibe nâle düşer ADH 108b/16
Saña kurbân gerek bağlaycağ kış ADBM 104b/12
Diyicek Ahmedî vasfın lebüñüñ
Olur cân fitne ol sihr-i beyâna ADH 219a/12
Defter açıcak Ahmedî yaşın gören eydür
Mağv eylesün defteri uçdan uca kandur ADH 91b/8
İçicek sağ olur girü rencür TR II 215b/11
Ol iki yılan kopıcak ol pelid
Oldı ol demde oradan nâ-bedid AIÜ 45b/5a

356. – ıcağaz/- ıcegez, – ıcağaz Zarf – Fiilleri

Zaman bildirirler. Metinlerimizde örnekleri azdır. Bazılarını aşağıda sunuyoruz.

Ki dâne göricegez kuş varur kazâya düşer ADBM 90b/11
Ki kalur göricegez anı gül zâr TR I 173b/2
Nite kim olıcağaz sîm ü yâ zer
İder andan ne kim dilerse zer-ger TR I 63b/3
Kemândan uçıcağaz tîr-i mârî
Götürürdi e'âdiden damarı CH 70/115-116

357. – dukça/- dükce, – dukça/- dükçe Zarf – Fiilleri⁸⁷

Zaman bildirirler. Metinlerimizde örnekleri pek çoktur. Bazılarını aşağıda sunuyoruz.

İ'timâduñ kes ol arturdukca 'ahd AIÜ 32a/12a
Çerğ döndükce ki döner rüzgâr AIÜ 17b/4b
Gözümnden ağladuğca firâkuñda han tamar ADBM 90a/4
Sen cânıñı sevdükce ma'sûka yaramazsın ADH 220a/11
Yandukca şem' bigi oduña cân şafâ bulur ADBM 60a/6
Felek döndükçe kapuñda kevâkib

⁸⁷ Bu ve bundan sonraki zarf fiiller – duk/- dük, en sondaki ise – an partisibinden elde edilmiştir.

Bu resme ki Aḥmedî'dür bende olsun ADH 242a/12
Cihân olduḡça bu cān tende olsun ADH 242a/10

358. – *duḡumca*/– *düḡümce*, – *duḡuñca*/– *düḡüñce*, – *duḡınca*/– *düḡince*

Zarf – Fiilleri

Zaman bildiren zarf fiillerindedir. Metinlerimizdeki örneklerden bazı-
 larını aşağıda sunuyoruz.

Zülfüñi añduḡumca perīṣān olubanuñ
Hayretde ḡaluram daḡı. 'aḡlum diremezem ADBM 152b/9
Aduñ zıkr itdüḡümce ḡutlu olur fāllar ADH 108a/4
Ol lebi yād itdüḡüñce Aḥmedî
Lafzuñ aḡzuñda olur ḡand u ruḡab ADH 25b/13
Virür nebāta ḡayāt esdüḡince bād-ı ṣabā
Olur mübeṣṣir-i raḡmet belürdüḡince seḡāb ADH 27b/14
Seḡāb aḡladuḡınca ḡonca lertzān
Ṣahuñ ḡül yañaḡı pür - ḡande olsun ADH 244a/2

359. – *duḡda*/– *düḡde*, – *duḡda*/– *duḡta* Zarf – Fiilleri

Zaman bildirirler. Metinlerimizde örnekleri çoktur. Bazılarını aşağıda
 sunuyoruz.

Gürzin alduḡda ele ol nām-dār
Düṣer-idi ḡorkḡıya Sām-ı süvār AIÜ 67a/16b
Ol ḡāmet-ile ol lebi añduḡda Aḥmedî
Ṭoḡruḡ-ıla her sözi ṣirīn beyān ider ADBM 83b/7
Ḳanı ḡıḡduḡda uralar añā ṣayru TR I 330b/1
Fikre düṣdüḡde ol āṣāf-rāy-ıdı AIÜ 67a/21b
Ten arıñduḡta eyle ide ināyet
Ki ḡıl dökilmeye budur kifāyet TR I 341a/4
Sen raḡm itmedüḡde baña ḡālumu görüp
Ṭūfān bigi gözüm yaṣı aḡmaḡ ne fāyide ADH 222b/3

360. – *duḡında*/– *düḡinde* Zarf– Fiilleri

Zaman bildirirler. Aşağıda bazı örnekler sunulmuştur.

Budandüḡında aḡaç ḡatı çoḡ olur engür ADH 58a/1
Pes ider ḡıḡduḡında anı zāhir TR II 42a/12
Geçdüḡinde biñ yıl olur bir nefes AIÜ 38a/12b

361. – *anda* Zarf– Fiili

Metinlerimizde bir tek örneḡi vardır.

Oldı Tevrīt okıyanda ol beter
Bir pula bulursa Ḳur'ānın ṣatar AIÜ 38b/8a

BİRLEŞİK FİİLLER

362. Umumî Türkçede ve dolayısıyla Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde olduğu gibi, metinlerimizde de iki türlü birleşik fiil vardır: Bir isim veya sıfat ile bir fiilden meydana gelenler, *-a/-e*, *-u/-ü*, *-i/-i* zarf- fiillerine belli yardımcı fiiller getirilmek suretiyle yapılanlar. Bunlardan ikinci gruptakilere tasvir fiilleri denir. Tasvir fiilleri ayrı bir başlık altında aşağıda ele alınacaktır.

Metinlerimizde de Umumî Türkçede olduğu gibi, isim ve isim soyundan kelimelerle, birleşik fiil yapmak için *it-*, *kıl-*, *eyle-*, *ol-* yardımcı fiilleri kullanılır⁸⁸. Çok işlektirler. Hemen hemen isim veya isim soyundan yabancı asıllı her kelime ile birleşerek onları fiilleştirirler. Bunların yanında, yanlarına aldıkları isim ve isim soyundan kelimelerle birleştikleri zaman, yeni bir mana meydana getiren başka fiiller de vardır. Yukarıda zikrettiklerimiz gibi işlek değildirler. Her isimle birleşmezler. Bu bakımdan da yardımcı fiil sayılmazlar. Temelde mecazî bir ifadeye dayanırlar. Ama bunlar da iki kelimededen meydana geldikleri için birleşik fiil sayılırlar. Aşağıda metinlerimizdeki birleşik fiil örneklerinden bazılarını sunuyoruz.

363. *it-* ile Yapılanlar

‘Arz ide geldi ADBM 5a/7, *ide bend* ADH 51a/8 *kimse idemedi beyân* ADH 79a/10, *cem‘ idüben* AIÜ 60b/27b, *idemez def‘* TR I 2b/11, *idebile kulluğın edâ* ADH 7b/10, *hebâ ider* ADH 6b/17 *itdi icâd* ADH 5b/8, *idemez hıc idrâk* TR I 2b/11, *‘işret id* ADBM 125b/1, *idemez i‘tirâf* ADBM 117b/12, *idemez kîn* TR I 4a/9, *idemez kimse karar* AIÜ 29a/30b, *medâr ider* ADH 70b/4, *âheni mûm itdi* ADH 49a/17, *nesh idemedi* ADH 202b/6, *nişâr itdi* ADH 73b/12, *nüş id ânı* ADH 255a/1, *ider peydâ* ADH 5b/7, *rahm ide bahşun* ADH 39a/1,

seyr idüben AIÜ 20b/11b, *şerh idemez* ADBM 131a/2, *tekbîr idiben* AIÜ 57b/23a *iderem temennâ* ADH 6a/12, *idemez anı teskîn* ADBM 163b/11, *terk idüben* AIÜ 65a/19b, *vasf idemez* ADBM 138b/7, *vehm idemez* ADBM 105b/2, *zâr ider* ADH 71a/1, *idemez anı zebû* AIÜ 36a/8b, *la‘luñı zikr itdügince* ADH 206a/4.

364. *eyle-* ile Yapılanlar

Kavî eyleyip TR II 27a/8, *maḥrem eyledüm* ADH 11a/1, *maḥv eylesün* ADH 91b/8, *naẓar eylegil* ADH 78a/2, *eyleyüp halka rüsvâ* ADH 175a/7, *şabr eyle* ADH 46a/8, *şâfî eylegil* AIÜ 36a/20a, *şükr eyleyiben* AIÜ 46b/7a, *terk eyleyeyim* ADH 194b/3, *teşbih eylemiş* ADH 21a/6, *tefekür eylegil* AIÜ 50a/10b, *zâyı‘ eylemek* ADH 26b/4, *zikr eyledüm* ADH 117a/2, *eyleyiben*

⁸⁸ *i-* fiilinden daha önceki paragraflarda bahsetmiştik. Bu bakımdan burada yeniden ele almıyoruz.

ol zebūn AİÜ 32b/4a, *'arz eylegil* ADH 10b/15, *âzād eylegil* ADH 5a/9, *fehm eylemek* ADH 4b/7, *fikr eylegil* ADH 7a/10, *hüveydā eyledi* ADH 6a/4.

365. *kıl* – İle Yapılanlar

Kılur güzër ADH 4b/8, *kıldi hādrā* ADH 6a/2, *hayrān kılup durur* ADH 85a/5, *kılup durur hedef* ADBM 122a/3, *kılur-ısa ihsān* ADH 10b/2, *kılayım i'tikād* ADH 93b/1, *kılmaz kabül* ADH 108a/6, *kılupdur māt Selmān'ı* ADH 236a/8, *kıldukda namāz* AİÜ 56b/31a, *mey nüş kılup* ADH 178a/14, *kıluram penhān* ADH 191b/17, *kıldı ra'nā* ADH 6a/1, *kılıban sücūd* ADH 48b/15, *kılurlar secde* ADH 252b/4, *kılayım şükr* ADH 64b/10, *kılur-ısam zārī* ADH 12a/14, *kılavuz anuñ çārasın taleb* AİÜ 72a/2.

366. *ol* – İle Yapılanlar

Bahār olduha ADH 187a/5, *cem' olıcağ* AİÜ 65a/26a, *dermān olamaz* ADH 208b/2, *olamaz em* TR I 176b/1, *ğarkı oldu* ADH 108b/2, *giriştār olayım* AİÜ 18b/14a, *hāşıl olduha* TR I 5a/3, *hāk olıban* AİÜ 60b/29b, *olıdan ihdāş* ADH 40a/11, *olmaya kabül* TR II 151a/1, *meftūn olalı* ADH 24a/17, *mürid olayım* ADH 5a/18, *müştāk oldu* ADH 5a/14, *şayd olana* ADH 14b/4, *şubh olıcağ* AİÜ 49a/29a, *terkib olalı* ADH 42a/15, *teşne-dil oldu* ADH 5a/13, *vākıf olalı vālīk olıban* ADBM 179a/2, *olamaz zabt* TR I 373b/10, *olamaz zāyıl* TR II 96a/7.

367. *bul* – İle Yapılanlar

Bulasıdur felāh ADH 44a/15, *bula hālāş* ADH 7b/16, *bulıbanuñ hayāt* AİÜ 38b/31b, *bulunmayaydı em* TR II 198a/4, *bulamazdı karar* AİÜ 40b/28a, *bulmuşsın kabül* AİÜ 56a/2b, *bulavuz murād* AİÜ 6a/30a, *bulıcağ revāc* AİÜ 53b/30b, *şafā bulam diyü* ADH 139a/16, *bulaydı hōş şifā* ADH 74b/7, *bulamaz yol* TR II 168a/1, *zevk u rāhat bulamaz* ADBM 60b/11.

368. *ur* – İle Yapılanlar

Urduñ āteş ADH 6b/1, *Menüçehr urmuş ad* AİÜ 46b/3b, *baş urmuş hıdmete* ADH 254b/11, *uralum bünyād* ADH 49a/2, *celve urmağa* ADH 15a/4, *dem uruban* ADBM 150b/8, *ziynetine dünyenüñ urğıl kafā* AİÜ 29b/19b, *uramazlardı kām* 39a/6b, *lāf urmağ* 8b/11a, *pervāz urıban* ADH 32b/15, *pençe uramaz* ADH 27a/10, *yüz urıban* ADBM 54b/1, *yüzüñ hayālī zebāna uralı* ADH 192a/7, *zahm urasın* ADH 11a/4.

369. *dut* –/tut – İle Yapılanlar

Bu yolu duta ADH 48a/3, *nicesi karar dutabile*, ADH 199b/14, *butamaz bunda hakām* AİÜ 49b/7b, *dutamazdı pençe* AİÜ 49a/10b, *hōr dutan* ADH 43b/7, *dutdı vatan* ADH 87a/2, *dutma 'acab* ADH 154a/3, *dutmağıl kulağ* ADH 34a/3, *yüz dutmuşam* ADH 39b/15, *dünyāyı dutuban* AİÜ 74a/27b, *sözini*

tutar olursañ AİÜ 72a/3a, gūş tutarsañ AİÜ 11b/12b, hōş tutmağa AİÜ 43a/11a, iş tutmak AİÜ 24a/14a, tutmuşam kulak AİÜ 29a/7b.

370. Diğerleri

Yukarıda ele aldığımız *bul-*, *ur-*, *dur-*/*tut-* fiilleri çok işlektirler. Adeta bir yardımcı fiil durumundadırlar. Aşağıda ele alacaklarımız daha az işlek olanlardır.

al- Gönlüm alalı *al-ıla* ADH 30a/9, karar almadın döner ADH 22a/3, derdüñi aldum ADH 13a/16, bu 'ömrüñ dādını alğul ADH 199a/1, dil ü cān ahbanuñ ADH 15b/1.

boyan- Kana boyandı ADH 46a/1

çık-/çık- Çıkdı cān ADBM 189b/7, kim başa çıkdı ADBM 175b/10, çıkar elden AİÜ 26b/5a, çıkdı gözinden anuñ hayl u haşem AİÜ 71b/23a, çıkdı fermānından AİÜ 45a/14b, çıkdı gözünden kamu şehri ü diyār AİÜ 50a/2b.

döndür-/*dönder-* Yüzin döndürdi baht AİÜ 4b/21a, yüz ne dönderdi senden AİÜ 4b/21a

getür- İmān getürdüm AİÜ 54b/10a, getürdükde kılıcuñ zikre ADH 77a/17, zikre getürelü yañağuş gülin ADH 262a/3, dilüme getüremezem ADH 267b/12

kal- Hayrān kalaydı ADH 82b/2, hayretde kaldı ADH 124b/1, taña kalıp AİÜ 12a/9a, zülfüñe hayrān kaluban ADH 194b/13

var- Yile varıban ADH 12b/17, 'ālem-i ğayba varıban AİÜ 50b/14a, yile varup ADH 24a/16

vir- Cān virdüğüm yoluñda senüñ ADH 92b/11, gönüllere şafā virdüñ ADH 4b/2, vireyim bir habar AİÜ 11b/31a, virile fermān ADH 10b/10, niçe kanlar yire virip ADH 247b/5, bāda virme 'ömri ADH 15b/16, virmedi yüz ADH 115b/5, baş virmez ADH 18b/2, yile virüp ADH 95b/11.

şal- Şalar ğam ADH 169a/4, şalar hayret ADH 41b/12, şaldı hayrete ADBM 192a/9, bir fitne şaldı ADH 193b/13, zevāla şaldı ADH 113b/13, şaldı belāya ADH 45b/7, bende şalıp ADH 96b/10.

Tasvir Fiilleri

371. Fiillerin *-a/-e*, *-u/-ü*, *-ı/-i* zarf- fiil şekillerine belirli fiiller getirmek suretiyle yapılırlar. Devamlılık, tezlik, yaklaşma veya iktidar bildirirler. Metinlerimizde tezlik ve yaklaşma bildirenler için örnek yoktur :

1. Devamlılık Fiilleri

372. Metinlerimizdeki örnekler aşağıda sunulmuştur

- dur* – Şafak gösterü durur ADBM 101b/14, diye durur dil ü cān ADH 211a/5, yana dur ADH 80a/15,
- gel* – Çıha gelür TR I 52b/11, şora gelse ADBM 177a/6, ‘arz ide geldi ADBM 5a/7
- gör* – İrişdüri gör ADH 224b/11
- yat* – Yüregümi yara yatur ADH 93b/7

İktidar Fiili

a) Olumlusu

373. İktidar fiilinin olumlusu *bil* – ile yapılır.

durı bile şād AIÜ 74a/23a, *eydi bile tamām* ADBM 118a/14, *yirine getüri bilen* AIÜ 7a/11b, *niçe göri bile* ADH 255b/16, *idi bilür* ‘ayān AIÜ 9b/22a, *iri bilür* AIÜ 9b/21a, *saḫlayı bilse ḫayā* ADH 82b/2, *beden eṭrāfına varı bile* AIÜ 40b/24a, *yolları varı bilür* AIÜ 72a/28a, *viri bilür bāl u per* AIÜ 22a/11a, *her işi başarı bilem şanmaḡıl* AIÜ 59a/17a, *göre bilem şanmışam* AIÜ 18b/12a, *göre bilürsin yāruñı* AIÜ 13b/22a, *terk ide bile* ADH 253b/10, *ide bilem medḫ ü şenā* ADH 63b/7, *ide bülürsin anı sen yaḫīn* 55b/28b, *ola bilür melek* ADBM 177a/6.

b) Olumsuzu

374. *u* – fiilinin olumsuz şekli ile yapılır. Esas fiilin *-a/-e*, *-u/-ü*, *-ı/-i* zarf-fiil şekilleriyle birleşirken contraction neticesi fiilliğini kaybetmiş ve ekleşmiştir. Metinlerimizde bu ek *-a/-e*, *-ı/-i* ve bir yerde *-u-* şekliyle geçer.

Açamaz ADH 176b/6, *alamazdı* AIÜ 30a/19a, *ayıramaz* TR I 42b/15, *bilemedi* AIÜ 68b/28b, *bilemezler* ADH 108a/9, *bilemezsin* ADBM 60b/2, *bozamaz* AIÜ 23a/27a, *bulamadı* AIÜ 65a/31b, *bulamazam* ADBM 17a/1, *bulamazlardı* AIÜ 39a/8b, *bulamazuz* ADH 18b/16, *çıkamaya* TR I 207b/5, *çıkamaz* AIÜ 39a/31b, *getüremezem* ADH 267b/12, *göremezse* AIÜ 14a/29b, *idemeyeler* ADH 64b/16, *idemez mi* AIÜ 69b/19a, *idemezlerdi* AIÜ 48b/30a, *iremez-isem* ADBM 145a/7, *işleyemez* AIÜ 5b/28b, *ılamaduñ* AIÜ 74b/25b, *olamaduḫda* TR II83a/2, *alıamaz* AIÜ 39a/12b, *añlayımadı* ADH 130a/14, *bulımadum* ADH 194b/4, *bulımazam* ADBM 187b/3, *bulımazlar* TR I 334b/7, *getürimezem* ADBM 194a/9, *ıuyırılmaz* ADBM 19b/9, *virimedi* ADH 50b/7, *diyümezem* ADBM 71a/12.

Yansılama Fiilleri (Verbe - Onomatopee)

375. Metinlerimizde bir hayli yansılama fiilleri veya bu fiillerden türemiş yansılama isimleri vardır. Yansılama ile ilgilenen araştırmacılara faydası olur diye, aşağıda, metinlerimizde geçen yansılama fiillerinden birer örnek sunuyoruz.

<i>aḥsur</i> –	<i>çū aḥsura gişi ki_anda_ola bersām</i> <i>Marazdan şıḥhate olur ol i'lām</i> TR I 58b/1
<i>çağıldu</i>	<i>Çağıldusu şunun yilüñ nesîmi</i> TR I 32b/11
<i>çağla</i> –	<i>Ḥasm üzre seyl gibi çağladı</i> AİÜ 57b/13b
<i>geñir</i> –	<i>Geñirmek ekşi ekşi</i> TR II 16b/13
<i>güvüldü</i>	<i>Devî güvüldüsi durur kulağüñ</i> TR I 216b/1
<i>ınçuruğ</i>	<i>Olur ınçuruğ adı ḥaşmı cānuñ</i> TR I 255b/14
<i>igin</i> –	<i>İginmeg-ile ceḥd idip cinîni</i> <i>Çıhara kim budur çāra yakîni</i> TR II 154a/4
<i>iñilde</i> –	<i>Niçe kim Aḥmedî ağlar iñildeyü kılur zārı</i> ADH 225b/11
<i>ķırçılđa</i> –	<i>Aña diş ķırçıldadıđı 'alāmet</i> TR II 111a/5 <i>Çū ķırçıldaya diş 'aql ola muḥtel</i> TR I 56b/6
<i>ögi</i> –	<i>Eger olur-ısa ma'deyle şirket</i> <i>Ögimek neveden öñdin 'alāmet</i> TR I 192b/4
<i>üfür</i> –	<i>Üfüre burnı delüğüne anuñ</i> TR I 192a/9
<i>ürper</i> –	<i>Bu dilce_anuñ tüsi_ürpermekdür adı</i> TR I 356b/13
<i>yıldıra</i> –	<i>Yıldırar şöyle ki bu gögdegi aḥter nergis</i> ADH 118a/12

E K I

Metinlerimizde düz dar ünlü alan -°p zarf fiil ekli fiillerin listesidir. Kelimelerden sonra gelen rakamlar o fiilin bu şekliyle metinlerimizde gösterilenden başka kaç defa geçtiğini ifade eder.

a) Son Ünlüsü Düz Olan Fiillerde :

Açıp (2) ADH 202a/16, *aldanıp* ADH 218b/15, *alınıp* ADH 233a/9, *alıp* (14) ADBM 175a/11, *añıp* (1) ADH 238a/16, *arınıp* (1) TR II 5b/11, *arıp* AİÜ 47b/30b, *baḥıp* ADBM 131b/8, *baķıp* AİÜ 39a/15b, *bilip* TR I 96a/5, *boyanıp* ADH 141b/4, *bulayıp* (1) AİÜ 35b/28b, *buldıp* TR II 183a/12, *çekip* AİÜ 62a/5b, *çıḥamayıp* TR II 96b/7, *çıḥarıp* ADH 250a/8, *çılıp* (2) TR II 87a/7, *çoğalıp* TR II 203a/11, *degzinip* ADH 189b/13, *dirilip* (1) TR II 74b/7, *dirip* AİÜ 38b/5a, *dügilip* TR II 5 a/2, *düzedip* TR I 138a/12, *egip* ADH 128b/9, *egleyip* TR II 125a/9, *elenip* (10) TR II 198b/4, *eleyip* (19) TR II 6b/7, *eridip* (1) TR II 32b/9, *eriyip* (1) ADH 148b/15, *esirgeyip* ADH 227a/10, *ezip* TR II 11b/7, *esip* AİÜ 27b/11b,

geçip (1) AİÜ 48b/7a, *gelip* (2) AİÜ 20a/6b, *giderip* AİÜ 48a/31b, *gidip* (13) TR II 213b/6, *girip* TR II 92b/2, *ısrıp* ADH 273a/3, *içilip* TR II 159b/5, *içip* (2) TR I 231a/3, *idip* (pek çok, bilhassa TR I ve TR II'de) ADH 248b/6, *inip* (4) ADH 161a/3, *irip* (6) TR II 34a/7, *irişip* TR II 66b/3, *işidip* ADH 150b/12, *kaçıp* (3) ADH 714/2, *kakıyıp* CH 47/40, *kalıp* (2) AİÜ 12a/9a, *karayıp* ADBM 142a/4, *katıp* (2) TR II 124b/1, *kaynadılıp* TR II 135b/8, *kaynadıp* TR II 24a/4, *kaynayıp* (1) TR II 86b/1, *kılıp* (1) TR II 61a/6, *kızarıp* (1) ADH 164b/11, *koparıp* TR II 135a/5, *kurudıp* TR II 107a/1, *saçıp* (1) AİÜ 39a/9, *sağalıp* TR I 305b/4, *şalıp* ADH 202b/8, *şanıp* ADH 98a/14, *sürilip* TR II 111b/4, *talıp* TR II 221b/4, *tartıp* AİÜ 75a/12a, *ulaşıp* TR I 53b/10, *unıdıp* ADH 158a/15, *üzilip* ADH 165b/13, *varıp* (3) AİÜ 48a/28, *virip* ADH 247b/5, *yahıp* ADH 258a/4, *yanıp* (1) ADH 17b/7, *yapışıp* TR II 25b/13, *yarıp* (1) ADH 222b/13, *yatıp* (1) AİÜ 27b/29b, *yöriyip* (1) TR II 82a/12, *yoğırıp* TR II 66a/3, *yücelip* (1) AİÜ 14a/12b, *esirgeyip* ADH 139a/14, *iginip* (1) TR I 313a/15.

b) Son Ünlüsü Yuvarlak Olan Fiillerde :

Bişürüp (2) TR II 161 b/13, *bulaşdurıp* TR II 165a/6, *bulıp* (2) ADH 52a/10, *büküp* (1) ADH 105a/13, *dögüp* (30) (sadece TR I ve TR II'de) TR I 348a/10, *döküp* TR II 135a/7, *düşüp* TR II 81b/7, *düzüp* (6) TR II 27b/12, *görüp* ADH 174b/1, *koyıp* (4) TR II 18a/10, *olıp* ADH 181b/7, *şolıp* ADH 162a/9, *sürüp* TR II 198a/12, *sohıp* TR II 165a/6, *toñıp* (1) TR I 193a/10, *tutıp* TR II 46b/11, *yoğurıp* (1) TR II 6b/3, *uyıp* ADH 162b/4.

E K I I

Metinlerimizde -*ıban*/-*ıben*, -*uban*/-*üben* eki alan fiillerin listesidir. Parantez içindeki rakamlar o fiilin bu şekliyle, işaret edilen yerden başka, kaç defa geçtiğini gösterir.

a) Son Ünlüsü Düz Olan Fiillerde : -*ıban*/-*ıben*

Açıban (1) AİÜ 65b/20a, *açılıban* (3) ADH 190b/15, *ağladıban* CH 44/42, *ağlayıban* AİÜ 42b/10b, *aldanıban* ADH 116a/1, *aldayıban* AİÜ 25a/2b, *alıban* (22) ADH 94b, *alınıban* (1) ADBM 181b/3, *añıban* (6) ADH 207b/8, *añlayıban* AİÜ 72a/23a, *añrayıban* AİÜ 35b/27b, *arınıban* (2) TR I 251b/1, *başılıban* (2) AİÜ 47a/10a, *başlayıban* (1) ADBM 158b/1, *berkiniben* AİÜ 37b/30a, *biliben* (4) ADH 69a/13, *bişiben* TR I 319a/1, *bitiben* AİÜ 45b/25b, *böyiyiben* AİÜ 32a/7b, *çekiben* (4) AİÜ 75a/20b, *çeyneyiben* TR II 212b/12, *çılıban* (7) TR I 211b/13, *çıkıban* (11) AİÜ 42a/17b, *çürüyiben* (2) ADH 13a/14, *depreyiben* AİÜ 32b/9a, *dileyiben* AİÜ 24b/21a, *diñleyiben* AİÜ 75a/28a, *diriben* (4) CH 17/42, *diziliben* (2) ADH 238b/1b, *diyiben* (11) AİÜ 73a/10b, *diziben* AİÜ 10b/23a, *dögiliben* (5)

TR I 150a/7, *dökiliben* AİÜ 32b/30a, *dönderiben* AİÜ 27a/7a, *dükeniben* AİÜ 44b/18a, *eyleyiben* (14) TR II 113b/3, *eridiben* (6) ADH 107b/1, *eriyiben* (7) ADH 91b/10, *esiben* (2) ADBM 17a/10, *eyleyiben* (2) AİÜ 32b/4a, *geçiben* AİÜ 63b/18a, *geliben* (31) AİÜ 39b/9a, *gideriben* (1) TR II 200b/8, *gidiben* (33) ADH 77a/14, *giriben* (2) CH 13/96, *gösteriben* AİÜ 45b/2b, *içiben* (19) ADH 30a/2, *idiben* (135) TR II 210b/5, *iniben* (3) AİÜ 52b/19b, *iriben* (6) TR II 154b/8, *irişiben* (8) AİÜ 64a/7a, *işidiben* (8) AİÜ 37b/27a, *kaçıban* (4) AİÜ 9a/10b, *kalıban* (5) AİÜ 60a/2a, *kalkıban* AİÜ 13b/3b, *karışıban* (2) TR II 76b/2, *katıban* TR I 69b/3, *kaynadıban* TR I 136b/9, *kesiben* (1) TR I 289a/11, *kılıban* (2) AİÜ 32a/19b, *kırıban* AİÜ 64a/9b, *kızarıban* (1) ADH 253a/5, *korhıduban* ADH 121a/5, *okuyıban* (2) AİÜ 18b/31b, *osanıban* CH 72/112, *örtüniben* AİÜ 13a/16a *şacıban* ADH 269a/13, *şalıban* (1) AİÜ 63a/29b, *şarıban* TR I 142a/10, *sıdıban* TR II 186b/10, *süriyiben* ADH 25b/17, *şamıban* (1) ADBM 131b/3, *toğrayıban* TR I 152b/5, *utanıban* (1) ADBM 166a/2, *uğraşıban* AİÜ 26b/26b, *uzadıban* ADH 33b/10, *üşeniben* AİÜ 40a/5b, *varıban* (29) AİÜ 47a/4b, *viriben* (7) ADH 242a/4, *yağıban* (1) ADH 107b/13, *yağıban* (2) ADH 107b/13, *yalvarıban* AİÜ 65a/21a, *yanıban* (2) ADH 173a/9, *yapılıban* AİÜ 42a/2b, *yazıban* (1) AİÜ 74a/16b, *yıkıban* (2) AİÜ 48b/11b, *yıkıban* AİÜ 67a/10b, *yiyeiben* (2) TR II 73b/3, *yoğrulıban* TR I 106b/5, *yöridiben* (1) AİÜ 30a/29b, *yöriyiben* (4) AİÜ 4b/31a.

b) Son Ünlüsü Düz Olan Fiillerde : – uban/– üben

Açılıban AİÜ 54a/22a, *ağlayuban* (1) AİÜ 17a/22b, *aluban* (1) AİÜ 56b/21a, *bağuban* (1) ADBM 14a/9, *bilüben* ADBM 25a/5, *bizenüben* ADH 189b/5, *çığuban* ADBM 155a/2, *çıkuban* AİÜ 40a/30b, *dirildüben* (1) ADBM 112b/4, *diyüben* (15) ADH 69b/15, *dönderüben* AİÜ 26b/23b, *düzedüben* ADH 243b/11, *eriyüben* (4) ADH 28a/3, *gelüben* (3) ADH 45a, *gidüben* (2) AİÜ 42a/13b, *girüben* (3) TR I 72a/1, *içüben* ADBM 85b/12 *idüben* (45) AİÜ 70b/12a, *irişüben* (1) ADBM 100b/2, *irüben* (2) ADBM 144b/13, *isdeyüben* AİÜ 73a/11a, *işidüben* (4) ADH 43b/3, *kaçuban* AİÜ 64b/22a, *kaluban* (1) ADH 194b/13, *kaynayuban* AİÜ 31a/1a, *kıluban* (1) AİÜ 55a/31a, *kıruban* CH 26/40, *kızarıuban* ADBM 166a/8, *korhıduban* ADBM 115b/14, *kurıduban* ADBM 64b/1, *kurıyuban* (1) AİÜ 24b/3b, *uzaduban* ADBM 93a/9, *ulaşuban* AİÜ 55a/16a, *virüben* (4) AİÜ 65a/28a, *yağlıuban* (1) ADBM 127b/6, *yağuban* ADBM 105a/5 *yapışuban* AİÜ 57b/20b, *yalvaruban* (1) ADH 100a/13, *yanuban* (1) ADBM 142a/6, *yazuban* AİÜ 14a/28a, *yıkuban* AİÜ 64a/22a, *yırtuban* AİÜ 57b/30b, *yirüsen* ADH 71a/6, *yiyeüben* (8) CH 65b/54, *yöriyeüben* AİÜ 35b/22a.

c) Son Ünlüsü Yuvarlak Olan Fiillerde : – ıban/– iben

Belüriben TR I 8b/13, *bulaşdırıban* TR I 314a/13, *bulıban* (20) ADH 207b/12, *bükiben* (3) ADBM 167b/7, *devşüriben* AİÜ 71b/7a, *dirişdüriben*

TR I 138a/6, *dirşüriben* ADH 191b/2, *dökiben* (35) TR I 158a/5, *döniben* (5) AİÜ 44a/14b, *durıban* TR I 52a/14, *dutıban* (9) AİÜ 69a/21b, *düriben* ADH 238b/6, *düşiben* (18) AİÜ 69b/21b, *düşüriben* (1) ADBM 126b/3, *düziben* (6) TR II 42b/10, *geçüriben* (2) TR I 119b/12, *getürdiben* AİÜ 30b/31b, *getüriben* (2) AİÜ 52a/12a, *göriben* (33) ADH 5b/3, *koııban* (11) AİÜ 70b/27b, *karışdurıban* (1) TR II 91b/8, *kurıban* (2) ADH 217a/13, *olıban* (74) ADH 160a/13, *ovıban* (1) TR II 4a/4, *öliben* (1) AİÜ 52b/10a, *sokıban* AİÜ 67a/2b, *solıban* AİÜ 72a/9a, *şorıban* AİÜ 73a/21a, *sovudıban* TR I 137a/4, *sürıben* (5) ADBM 61b/11, *tolıban* (1) TR II 160a/10, *ıtutıban* (3) AİÜ 41b/18 b, *uııban* (1) AİÜ 47b/26b, *urıban* (5) ADH 181b/10, *uyıban* AİÜ 45a/13b, *ürkıben* AİÜ 36b/27b, *yogurıban* TR I 165a/8, *yudıban* (1) TR II 196b/13, *yuyıban* (4) TR I 225a/5.

d) Son Ünlüsü Yuvarlak Olan Fiillerde : - *uban*/- *üben*

Bulaşduruban TR II 155b/2, *buluban* AİÜ 57a/11b, *değşürüben* AİÜ 56a/3b, *dirşürüben* ADBM 44b/13, *dögüben* ADBM 140b/7, *döküben* ADH 82b/12, *dönüben* (5) AİÜ 27b/4b, *duruban* ADH 94b/10, *dutuban* AİÜ 74a/27b, *getürüben* AİÜ 10b/6a, *görüben* (13) ADH 13a/7, *koııuban* (13) TR 38a/12, *kuruban* (1) ADH 197b/6, *oluban* (11) AİÜ 57a/30b, *öldürüben* AİÜ 57a/8a, *ölüben* AİÜ 61b/7a, *öpüben* AİÜ 26a/16b, *savuruban* ADH 6b/17, *sürüben* CH 26/102, *toluban* AİÜ 38a/15a, *ıtutuban* CH 19/85, *uruban* (6) AİÜ 53b/31a, *yidürüben* AİÜ 59a/27a, *yitürüben* AİÜ 17a/5b, *yirüben* ADH 71a/6

E K I I I

Metinlerimizde geçen - *ıbanuñ*/- *ıbenüñ*, - *ubanüñ*/- *übenüñ* eki alan fiillerin listesidir. Parantez içindeki rakamlar o fiilin bu şekliyle gösterilen yerden başka kaç defa geçtiğini belirtir.

a) Son Ünlüsü Düz Olan Fiillerde : - *ıbanuñ*/- *ıbenüñ*, - *ubanüñ*/- *übenüñ*

Alıbanuñ (3) ADH 15b/1, *bađlanııbanuñ* ADH 48a/8, *bađlanııbanuñ* TR I 31b/13, *bađııbanuñ* ADBM 41b/7, *bađlayııbanuñ* TR I 31b/13 *bilıbenüñ* (2) AİÜ 63a/18b, *binıbenüñ* ADH 26a/6, *bıseyııbenüñ* AİÜ 33b/28b, *bıřıbenüñ* TR I 102b/3, *ıeyneyııbenüñ* TR II 170b/27a, *diyıbenüñ* (3) AİÜ 68b/27a, *diyübenüñ* AİÜ 45b/24b, *eleyııbenüñ* TR I 150b/12, *erıyıbenüñ* (2) ADBM 100b/9, *eleyııbenüñ* CH 65/10, *eleyübenüñ* ADH 161a/11, *gelıbenüñ* (1) AİÜ 35b/12a, *gıderıbenüñ* TR I 119b/11, *gidıbenüñ* AİÜ 51b/19b, *ııbenüñ* (1) TR II 216b/9, *ıdıbenüñ* (18) AİÜ 54b/2b, *ıdübenüñ* TR I 316b/2, *ırıbenüñ* (1) TR I 366b/12, *ırışıbenün* (2) AİÜ 51a/122, *kaııııbanuñ* AİÜ 19b/15a, *kaıınadııbanuñ* (1) TR II 2a/10 *koııubanüñ* CH 63/39, *sürıyıbenüñ* ADH 85a/17, *ıtanııbanuñ* (2) ADBM 90/8, *ıyanııbanuñ* AİÜ 22b/10a,

üzilibenüñ TR II 43a/1, *varıbanuñ* (4) ADH 191a/7, *viribenüñ* (2) ADBM 30b/12, *yağılıbanuñ* (1) ADBM 156b/6, *yanıbanuñ* (1) ADH 218b/4, *yapıbanuñ* TR I 167b/6, *yapışıbanuñ* TR I 226a/2, *yazıbanuñ* AİÜ 21b/30a, *yöridibenüñ* AİÜ 50a/26a.

b) Son Ünlüsü Yuvarlak Olan Fiillerde -*ıbanuñ*/-*ibenüñ*, -*ubanuñ*/
-*übenüñ*

bulıbanuñ (6) TR II 170b/3, *dögibenüñ* (3) TR I 196b/6, *dönibenüñ* AİÜ 63b/9b, *dürtibenüñ* (1) TR II 152b/1, *düşibenüñ* (3) ADH 107a/2, *düşübenüñ* ADBM 61b/12, *göribenüñ* (3) ADH 46/16, *irgüribenüñ* AİÜ 21a/3a, *ķorkıbanuñ* AİÜ 16a/16b, *kopıbanuñ* CH 44/13, *ķoyıbanuñ* (2) ADH 162b/3, *ķoyubanuñ* (2) AİÜ 57a/11a, *ķurıbanuñ* ADH 143b/3, *olıbanuñ* (14) ADBM 2b/8, *olubanuñ* (1) ADBM 152b/9, *şolıbanuñ* ADH 166a/6, *söynibenüñ* ADH 171a/3, *süribenüñ* (1) ADH 251b/1, *süzibenüñ* TR I 140a/9, *uçıbanuñ* AİÜ 22a/9, *urıbanuñ* * (1) CH 49/91, *uyıbanuñ* ADH 159b/17, *yoyunıbanuñ* AİÜ 57a/9a, *yunıbanuñ* TR I 68a/6